

NEPRAJZI

A MAGYAR NEPRAJZI TÁRSASÁG TÁJÉKOZTATÓJA

Szerkeszti Hála József

Külföldi tanulmányutak, expedíciók (3)

Társaságok, egyesületek, szervezetek (9)

Tudományos rendezvények, konferenciák (11)

Múzeumok, gyűjtemények (38)

Kiállítások (43)

Téka (45)

Évfordulók, megemlékezések, köszöntések (62)

In memoriam (77)

Mindenféle (85)

HARMINCHARMADIK ÉVFOLYAM

2004/1–2.

Folyóiratunk e számának kiadását támogatta a

Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogram

ISSN 0133-8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Paládi-Kovács Attila
Engedélyszám: III/Szl/426/1980.

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Kucsák Könyvkötészet és Nyomda
2600 Vác, Dózsa György út 75.
Felelős vezető: Kucsák Gábor

TARTALOM

Külföldi tanulmányutak, expedíciók

Mészáros Csaba: Jakutiában városban, vidéken.....	3
---	---

Társaságok, egyesületek, szervezetek

Szabylár Péter: A Magyarországi Tájházak Szövetsége Országos Tájházi Találkozója (Noszvaj, 2003. november 6–8.).....	9
---	---

Tudományos rendezvények, konferenciák

Szarvas Zsuzsa: Touristic Construction and Consumption of Culture(s). 8. Finn–Magyar Néprajzi Szimpózium (Lakitelek, 2003. augusztus 25–31.).....	11
Novák László Ferenc: Az Alföld gazdálkodása II. Állattenyésztés. Interdiszciplináris konferencia (Nagykörös, 2003. augusztus 28–30.).....	12
Zomborka Márta: Fotó és néprajzi muzeológia. Néprajzszakos muzeológusok országos konferenciája (Vác, Királyrét, 2003. szeptember 10–12.).....	14
Kemecsi Lajos: Út menti szakrális emlékek a Kárpát-medencében (Szombathely, 2003. szeptember 18.).....	15
Viczián Zsófia: Jövőképp: alkalmazott tudomány és tudományos alkalmazottak. A Kárpát-medence kulturális antropológia és néprajz szakos hallgatóinak konferenciája (Szolnok–Tiszaliget, 2003. szeptember 25–27.).....	16
Benedek Csaba–Gecse Annabella: Erotika a népi kultúrában. Kiállítás és konferencia (Szolnok, 2003. október 16.).....	18
Tari Lujza: Népzene tudományi konferencia a Magyar Tudományos Akadémia Népzene-kutató Csoportja alapításának ötvenedik évfordulóján (Budapest, 2003. november 6–7.).....	19
Bali János–Kemény Márton–Paál Zsuzsa: Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken (Budapest, 2003. november 6–7.).....	23
Viszóczky Ilona: Konferencia a Matyó Múzeum fennállásának 50. évfordulója alkalmából (Mezőkövesd, 2003. november 3–4.).....	29
Kemecsi Lajos: A Magyar Tudomány Napjához kapcsolódó konferenciák.....	31
Gesztli Zsófia–Pákay Viktória: „Szabad-e bejönni ide betlehemmel?” (Budapest, 2003. december 18–19.).....	32
Hont Angéla–Tóth Katalin: A Sebestyén Gyula születésének 140. évfordulója alkalmából tartott emlékülés (Budapest, 2004. március 10.).....	34
Halász Péter: A Sebestyén Gyula-emlékérem és kitüntettjei.....	36
Gecse Annabella: Szakrális népi emlékek. Az Első Gyomaendrődi Tudományos Néprajzi Konferencia (Gyomaendrőd, 2004. április 24.).....	37
Múzeumok, gyűjtemények	
Sári Zsolt: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum új igazgatási épülete.....	38
Mohay Tamás: Moldvai csángó kiállítás Zabolán.....	39

Kiállítások

Bihar Mária: Fába faragott életsorsok, betlehemek Selmezbányáról (Szókraténusz Játékmúzeum, 2003. október 25.–2004. február 2.)	43
--	----

Téka

Verebélyi Kincső: Jegyzetek a Népművészeti örökségünk című sorozat három legutóbb megjelent kötetéről	45
Tárkány Szücs Ernő könyvének bemutatója	54
Nagy Janka Teodóra: A magyarországi joginépszokás-kutatásról	54
Sonnevend Anna: Tárkány Szücs Ernőről és könyvéről	56
Tulipán Barbara: A L'Harmattan Könyvkiadó néprajzi könyvei	60

Évfordulók, megemlékezések, köszöntések

Szilágyi Miklós: Fűvessy Anikó születésnapjára	62
Szilágyi Miklós: Bárth János hatvanéves	65
Vargyas Gábor: Köszöntjük a hatvanéves Sárkány Mihályt	69

In memoriam

Ujváry Zoltán: Farkas József (1931–2002)	77
Jávor Kata: Németh Imre (Kapuvár, 1942. február 28.–Budapest, 2002. február 21.)	79
Csókás Ferenc emlékezete	82
Balázs György: Csókás Feri bácsi halálára (Bény, 1927. február 23.–Bény, 2002. márius 27.)	82
Liszka József: Búcsú Csókás Ferentől	83

Mindenféle

Vezetőváltás az MTA Néprajzi Kutatóintézetében	85
Flórián Mária: Köszönetnyilvánítás Paládi-Kovács Attilának	85
Hála József: Hoppál Mihály, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének új igazgatója	87
Andrásfalvy Bertalan: A néphagyomány értékei napjaink kultúrájába	87
Ifj. Lele József: Tápé művészei	98
Varga Gábor: Adatok a reformkori Magyarország báltörténetéhez (1831–1843)	100
Film és levéltári adatok Sobri Jóskáról	105
Ság Zoltán: Magyar Néprajzi Napok Észtországban	109

KÜLFÖLDI TANULMÁNYUTAK, EXPEDÍCIÓK

Jakutiában városban, vidéken

Jakutia, éppen messzesége vagy talán zord természeti körülményei miatt sosem állt a magyar etnológiai kutatások homlokterében. Ez talán természetes is, mivel ez a terület mind az uralisztika, mind a hagyományos keletkutatás vizsgálódási terepéből kiesik. Ugyanakkor ennek a hatalmas területnek (harmadnyi Európa) a vizsgálata számos érdekes eredményt rejthet magában, amely szervesen beilleszthető a hagyományosan erős hazai Nyugat- és Dél-Szibériával kapcsolatos kutatásokba.

Ezen a területen voltam 2002 októberétől 2003 augusztusáig az Open Society Institute ösztöndíjasaként, valamint a MEDIAWAVE művészeti alapítvány kiegészítő támogatásával tanulmányúton, kutatóúton. Tanulmányaimat a Jakutszki Állami Egyetem Jakut Filológiai Karán, valamint Északi Filológiai Osztályán végeztem. A tanulmányi féléveket követően, télen (január és február eleje) és nyáron (június, július) terepmunkát folytattam Közép-Jakutiában, Uus-Aldan megyében. Ezen elmúlt év tapasztalatairól, eredményeiről írnék rövid, előzetes beszámolómban, két részre osztván azt, elsőként a jakutszki tudományos, szakmai életet bemutatván, majd a terepmunka-élményeimet leírván.

A Jakutszki Állami Egyetem (Jakutszkij Goszudarsztvennij Univerzitet) Északkelet-Szibéria legnagyobb és legjelentősebb tudományos intézménye, műhelye, mely egy korábbi pedagógiai főiskolából nőtte ki magát. Az egyetem és jogelődje közel 70 éves múltra tekint vissza, a Jakut Filológiai Kar azonban csak a föderatív Oroszország ideje alatt jöhetett létre, és jelenleg 10 éves, amelyet 2002 novemberében konferenciával ünnepelt meg. Ugyanez igaz az északi kis népek kultúráját tanító, kutató osztályra is, mely Jakutia kisebbségeinek (evenkik, evenek és jukagirok) nyelvével, kultúrájával foglalkozik. Egyetemistaként e két helyen tanultam jakut nyelvet, néprajzot, népköltészetet és evenki, even nyelvet. Az egyetem felépítésének sajátossága, hogy az északi kis népek tanszéke a jakut nyelvészetből elkülönítve az orosz filológiával, a zsurnalisztikával és a reklámszakember-képzéssel együtt egy szervezeti egységbe tartozik, és a jakut néprajzi tanszékkel kevés a kapcsolata. A Jakut Filológiai Kar nyolc tanszékéből áll: 1. Jakut Nyelv, 2. Jakut Irodalom, 3. Kísérleti Nyelvészet és Stilisztika, 4. Kultúra és Művészet, 5. Folklor és Nemzeti Kultúra, 6. Metodika, 7. Kulturológia, 8. Általános és Szociálpszichológia. Ez utóbbi tanszék a kar munkájában valójában nem vesz részt, attól függetlenül működik, a Jakut Filológiai Karba való besorolása csak névleges, a többi tanszék együttesen oktatja a karon hallgató diákokat, akik a következő szakirányokra felvételizhetnek: 1. jakut nyelv, 2. jakut irodalom, 3. kulturológia, 4. nemzeti kultúra, 5. jakut–angol nyelv, 6. jakut–török nyelv.

A szakirányok és tanszékek nevei talán rövid magyarázatra szorulnak. A Kulturológia Tanszék leginkább európai, és benne hangsúlyosan orosz művelődéstörténettel, eszmetörténettel, bölcsélettel foglalkozik, ahogy a kulturológia szakos hallgatók is ilyen általános jellegű képzésben vesznek részt. A nyelvészeti kutatások műhelye a Kísérleti Nyelvészet és Stilisztika Tanszéke, ahol a jelen idejű leíró nyelvészetet, nyelvművelést, stilisztikát, fordítási módszertant (orosz–jakut és jakut–orosz) oktatnak, valamint a Jakut Nyelv Tanszéke, ahol a nyelvtörténet, nyelvjárástan és turkológia kap hangsúlyt. A néprajzkutatók műhelye a Kultúra és Művészet Tanszék. A tanszék vezetője 2003-ig Rozalia Innokentivna Bravina volt (a jakut hitvilág, női szerepek a jaku-

toknál, halál és számos egyéb téma kutatója), akitől Platon Alekszejevics Szlepcov (társadalomnéprajz) vette át a tanszék irányítását, de a tanszék állományában tisztán művészeti témákkal foglalkozó kutatókat (színházművészet, rendezés stb.) is találunk. A folklorisztikai, de leginkább népköltészeti és folklorizmus-kutatások központja a Folklor és Nemzeti Kultúra Tanszéke. A tanszék volt vezetője (jelenleg dékán) Vaszilij Vasziljevics Illarionov, elsősorban olonkho- (jakut elbeszélő hősköltemény) kutató, mellette Vaszilij Andrejevics Nogovicin (nyelvtörök, kisműfajok), Angelina Grigorjevna Lukina (néptánc), Svetlana Ivanovna Petrova (viselet), Ludmilla Sztjepanovna Jefimova (rituális költészet) dolgozik. Emellett a Kulturoológia Tanszéken folyik még néprajzinak nevezhető munka, de ez nem a tanszék fő területe.

Az elmúlt években rendszeres és viszonylag nagy mennyiségű publikációs tevékenység jellemezte a kar munkáját, amelyekből a hozzám eljutott darabok alapján rövid listát adnék a teljesség igénye nélkül.

NYELVÉSZET

- Afanaszjev, P. Sz. (1996): *Saxa bilingngi tyla. Leksikologija*. (Mai jakut nyelv, szó-készlettan.)
- Antonov, N. K. (1998): *Bylyrgy tüür tyla (VI–VII. üjeler)*. (Régi török nyelv, 6–8. század.)
- Ivanov, M. Sz. (1998): *Saxa toponimikata*. (Jakut helynévtan.)
- Voronkin, M. Sz. (2001): *Saxa dialektologijata*. (Jakut nyelvjárstan.)
- Levin, G. G. (2001): *Leksiko-semantičeskije paralelli orxonsko-tjurkskogo i jakut-szkogo jazyka*. (Az orhoni török és a jakut nyelv szókészleti-szemantikai párhuzamai.)
- Vasil'jev, Ju. I. (1995): *Turecko–Jakutskij slovar*. (Török–jakut szótár.)
- Voronkin, M. Sz. (1995): *Saxa tüölbe tylyn tyld'yta*. (Jakut nyelvjárasi szótár.)

NÉPRAJZ

- Bravina, R. I. (1996): *Pogrebalnyj obrjad jakutov*. (Temetési szertartás a jakutoknál, 17–19. sz.)
- Uő. (1996.): *Olox uonna ölüü noruot kulturatygar*. (Élet és halál a nép kultúrájában.)
- Uő. (2002): *Kihi uonna d'ylga*. (Az ember és a sors.)

FOLKLORISZTIKA

- Illarionov, V. V. (2002): *Alaatyrr Ala Tujgun*. (Olonkho három kötetben.)
- Uő. (2002): *Olongxohut A. Sz. Vasziljev*. (A. Sz. Vasziljev olonkhoénekes.)
- Nogovicin, V. A. (2002): *Ajyy, abaahy uonna ičči tuhunan öjdöbüller*. (Istenről, gonoszról és a szellemekről elképzelések.)
- Uő. (2002): *Ogo čabyrgaga*. (A gyerek nyelvtörő mondókája.)
- Petrova, Sz. A. (1999): *Öbüge tangaha uonna itegel*. (Ősi ruha és hitvilág.)
- Lukina, A. G. (1999): *Tradicionnaja tanceval'naja kultura narodov Jakutii*. (Jakutia népeinek táncművészetéről.)

Az északi kis népek kultúráját kutató tanszék minden szempontból sokkal szerényebb körülmények között végzi munkáját, önálló kiadványaik sincsenek. Három szakirány szerint tanulhatnak a diákok: evenki, even és jukagir. Az órák nagy része közös, kivéve az anyanyelviakat. A hallgatók több mint fele even, kisebb fele, harmada evenki szakirányt választ. A hallgatók hiánya miatt jukagir évfolyamok nem is indulnak. A 3–4 évenként felbukkanó egy-egy jukagir hallgatót Kurilov önállóan oktatja. A tanszék vezetője, Varvara Grigorjevna Beloljubszkaja even nyelvészettel és népköltészettel foglalkozik, mellette Tamara Jegorovna Andrejeva vezeti az evenki részleget, aki maga az evenki hangtan kutatója.

Az egyetem mellett más intézmények is szolgálják a néprajzi kutatásokat, ezek egy része föderatív fenntartású, mint például az Északi Kis Népek Kultúráját Kutató Intézet,

mások Jakutiához tartoznak, mint a Humán Tudományok Kutatási Központja. Az előbbi Oroszország talán egyik legjobban működő, északi kis népekkel foglalkozó intézete. Vezetője Je. V. Robbek even nyelvész, de az intézet munkatársai közt tudhatja például Galina Keptukét (evenki folklorisztika és népköltészet), A. Ny. Myrejevát (jakutiai evenki nyelvjárások). Az intézet dolgozói folyamatosan adnak ki szótárakat, nyelvkönyveket, monográfiákat, melyek sok esetben hiánypótló, vagy úttörő jellegűek. Az utóbbi pedig a jakut nyelvészeti kutatások valódi fellegvára. A központ fő kiadványterve a nagy jakut értelmező szótár kiadása. Ennek előmunkálatai az elmúlt években már megjelentek, mint a kis értelmező szótár, vagy tavaly a nagy helyesírási szótár. Az intézet maga nagy archívummal rendelkezik, amely a 20. századi jakut néprajzi, nyelvészeti kutatók anyagait tartalmazza.

A munkák megjelentetése az egyetem, az említett intézetek és a két jakut nyelvű kiadó (Kuduk, Bičik) feladata, így évente 7–8 új néprajzi, vagy annak nevezhető munka lát napvilágot. A jakutiai tudományosság folyóirata az *Ilin*, amely két nyelven, jakutul és oroszul jelenik meg, valamint a *Colbon*, amely csak jakutul, és amelyben főképp irodalmi, népköltészeti közléseket találunk. Egyéves kintartózkodásom ideje alatt úgy tűnt nekem, hogy a szorgos kiadás (éppen a néprajzi anyagok esetében) nem állítható párhuzamba a néprajzi gyűjtőmunka mennyiségével és minőségével. Jakutiában az állomásozó terepmunka a jakut kutatók között ismeretlen, a hosszabb távú kutatóutak száma (éppen a pénzühiány miatt is) meg igen kevés (ha akad), így a közlések, monográfiák anyagai az 1940-es, 1950-es években Szavvin, Szehen Bolo és mások által gyűjtött, majd archivált anyagokra támaszkodnak.

Így aztán a gyűjtéseimhez útmutatást inkább jakut nyelvtanáromtól, Ystapaan Köstökiinöbis Kölöhen'iköptől kaptam, aki maga az egyetem Metodikai Tanszékének a vezetője, és akinek ezúton is köszönetemet szeretném kifejezni segítségéért, tanácsaiért és odafigyeléséért, amivel egész egyéves jakutiai tartózkodásomat segítette, nagyban hozzájárulva kutatásaim sikeréhez, és szakmai fejlődésemhez. Terepmunkát Uus-Aldan megye keleti részében a Tanda folyócska mentén négy kisebb településen végeztem, rendre a folyásirányban: Tandában (850 fő), Tiit-Aryyban (180 fő), Beerijában (250 fő) és Kylaajyban (500 fő).

Mielőtt erre részletesebben rátérnék, fontosnak tartom, hogy Jakutia egészéről rövid bevezetést adjak, ami nagyban segíti a későbbiek megértését. Jakutia természeti környezete, úgyis mint nemzetiségi megoszlása három nagyobb részre oszlik. Jakutiát nyugatról egész keletig dél felől egy viszonylag hegyesebb övezet veszi körbe, ahol korábban evenki rénes, vadász csoportok vándoroltak, ma pedig – a felfedezett ásványi anyag miatt (nyugaton gyémánt, délen arany, kőszén, keletebbre arany) – a volt Szovjetunió különböző tagköztársaságaiból érkezett alkalmazottak települései találhatóak. Ezen a területen füves, nagyobb kiterjedésű legelőket nem találunk, éppen magassága okán itt az erdőövezet az uralkodó. Ezen a területen jakutokat nem, vagy csak alig találunk. A legnagyobb evenki közösségekkel azonban itt találkozhatunk (ezt az evenki nyelvet máig őrző Iengra példázza a legszebben). A területen két nagyobb ipari/bányászati város, Mimij és Njerungrí helyezkedik el.

Ettől a területtől északakra, ott, ahol a Léna áttörte e vonulatokat, és az e hegyekből eredő mellékfolyói (Viljuj, Aldan, Amga) kiszélesítették völgyüket, két nagyobb medenceszerű övezet jött létre. Az egyik a Léna és az Aldan folyásainál elterülő nagyobb síkság, melynek neve jakutul *orto doyduu* (középső világ), vagy *kiin saxa doyduu* (központi jakut világ), vagy *ilin enger* (keleti oldalrész). Ez a jakutok településterületének a magja, az itteni nyolc megye lakossága csaknem tisztán jakut, és ennek a területén helyezkedik el a köztársaság közigazgatási székhelye, Jakutszk is. A másik, nyugatabbi

meg a Viljui folyó széles völgye melletti kaszálók övezete, ahova a jakutok csak a 17. századtól települtek be nagyobb számban (neve *Bülüü engere*, a Viljui oldala, vagy *arga tya*, nyugati vidék, erdő). Az itteni négy jakut megye, köztük a leginkább hagyományörzőnek tartott Suntar, jelenti a jakutság településterületének második legnagyobb tömbjét. A két területet északabbról egy viszonylag mocsarasabb, délebről hegyesebb térszín választja el, ami viszonylagos elzártaságot ad, és ez nyelvjárási, valamint kisebb mértékben életmódbeli különbségekben jelentkezik. E terület gazdálkodása a ló és marhatenyésztés. Míg a lovakat külterjesen télen is a szabadban tartják, a marhaállományt istállózzák a hosszú, gyakran héthónapos takarmányozási időszak alatt. Ez az erdővel váltakozó kaszálók területe tavakkal van telepetyegtetve, ahol az éves tevékenységi kör három legfontosabb munkája a fű-, a fa- és a jéggyűjtés. Kutatási területem, a Tanda folyó völgye, is ide esett.

Innen tovább északra a Verhojanszki-hegység magasodik, amelynek észak felé néző lejtői már a tundraövezet kezdetét jelentik. Déli lejtőin nagyobb, kaszálóktól mentes erdők, medencéiben meg a nagyobb, immáron a Jeges-tengerbe igyekvő folyók (Jana, Indigirka) völgyében pedig kiterjedt, nyílt füves síkok helyezkednek el. A természeti környezet adottságai szerint a jakutok elsősorban e füves medencékben telepedtek le, ahol jószágaik számára megfelelő kaszálókat találtak. E füves puszták minősége azonban elmarad a középső területétől, így e terület népsűrűsége is jóval kisebb, mint délebbre. Nehézség az itteni különösen hideg tél (ezen a területen találjuk Ojmajakont, az északi félgömb leghidegebb pontját, valamint a verhojanszki katlant), ami a lovak teletetésénél jelent gondot. A déli lejtők jórészt lakatlanok, elvéve találunk nyugatabbra evenki, keletebbre even falvakat, szálláshelyeket. Az északra néző sík vidéken nyugatról keletre evenkikkel, majd evenekkel kevert jakut és orosz lakosságot találunk, míg a legkeletibb megyékben, a Kolima partján a jukagirok két csoportja (északabra rénes, délebbre kutyás) oroszokkal, evenekkel és kisebb részt jakutokkal keveredve helyezkedik el. Az orosz lakosság nagy részét a „magadáni út” mellett fekvő iparilag fejlettebb, ásványkincsekkel jobban ellátott Ojmajakon és Tompo megyékben találunk.

Jakutia megyei rendszerét a forradalom után teljesen átszervezték. A korábbi közigazgatási törzseket (volosti), melyek a jakut nemzetségekre épültek, felcserélték egy földrajzi elvű felosztással, mely a korábbi rendszert megközelíteni igyekezett.* Így a Tanda folyó menti települések – amelyek földrajzilag mindenképp egységet alkotnak – korábban három megye kötelékébe tartoztak. Tanda (1. Bajagantaj) és Tii-Aryy (2. Bajagantaj) Bajagantajba, Beerija (Ojuun uuha) Borogonba, Kylaajy (Tüüleex) Dűpsebe. A zárójeles elnevezések a falusítás, kolhozosítás előtti elnevezései azoknak a területeknek, adózó egységeknek, amelyeken egy vagy több adózó (közigazgatási) nemzetség élt. Habár korábban is szoros házasodási, gazdasági kapcsolat volt e négy település között, ez gazdasági szempontból az egy megyébe, valamint egy kolhozba szervezéssel megerősödött, és a korábbi kapcsolatokkal szemben hangsúlyossá vált. Földrajzi sajátosságainál fogva e folyócska völgye viszonylagosan el van szigetelve a megye és a szomszéd megye településeitől. A négy települést egy, a folyó mentén haladó út köti össze egymással, és a folyóvölgyből egyetlen télen-nyáron használható út vezet Uus-Aldan megye székhelye, Borogon felé, mely nyáron sokszor nem járható.

* Mindenképp meg kell jegyezni azt is, hogy a korábbi rendszer, amely a „volosti” alapján szerveződött, sem a jakut társadalmi felépítés maga, ezt a cári rendszer hozta létre praktikus, adóztatási okokból. Kétségtelenül van kapcsolat e rendszer és a belső rendszer között, de az nem megfelelő. Ezt az orosz közigazgatási törzsbeosztást például Dolgih munkái mutatják be, míg a belső rendszerre vonatkozó adatok elszórtan jelentkeznek.

A falvak gazdasága az istállózó marhatartáson alapul. Szinte minden családnál van egynéhány fejőstehén, akiknek meg nincsen, azok többségében rendelkeznek olyan rokonokkal, akiknek vannak. A tejet tejföl vagy vaj formájában lehet értékesíteni, amely a nem állami szektorban dolgozó családok fő jövedelemforrása. A szovhoz felbomlása és a magánosítás után családi gazdaságokat hoztak létre, amelyek azonban nem termelnek jelentős hasznot. Több családi gazdaság egyesülésekor jön létre a „kooperácija” szervezeti formája, amely családi gazdaságok önkéntes egyesítésének fogandó fel. Ezek a szervezetek sajátosan épülnek fel, ugyanis mindegyik esetében van egy „gazdag ember”, aki a „kooperácija” vagyonának törzsrészét birtokolja, ők a szervezet vezetői. A többi tag hozzájuk képest jóval kevesebb vagyonnal rendelkezik, sőt, egyesek semmivel sem, ők valójában csak alkalmazottai a „kooperációjának”. Tandában két, Tüüleexben egy ilyen „kooperácija” volt. Ezek belső felépítése egymástól eltérő. Közös jellemzőjük – ez talán elfogadottságuk alapja is – az, hogy az orosz kormány e termelési formát támogatja, és a „kooperácija” dolgozóinak a részére nyugdíjat, ingyenes egészségügyi ellátást, és termékeinek biztos felvásárlási árat biztosít.

Gyűjtésemben a jakutok rokonságról alkotott elképzeléseire, rokoni viszonyaira és rokonsági elnevezési rendszerükre összpontosítottam. A gyűjtés sajátossága osztottsága volt, azaz egy téli gyűjtést öt hónapra rá egy hosszabb nyári gyűjtőmunka követte. A gyűjtőmunka illetően megszervezése – amely ösztöndíjam feltételei miatt alakult így – előnyöket is, nemcsak hátrányokat jelentett. Elsősorban azt, hogy a nyári időszakban jakut nyelvtudásom jobb volt, nyelvhasználatom pontosabb, célratörőbb. A gyűjtés módszere a hagyományos kérdésfeltevéseken túl kiterjedt a csoportos, irányított beszélgetésekre, a helyi összeírások lejegyzésére. Emellett 10 családnál februárban egy-egy füzetet hagytam, hogy oda jegyezzék fel júniusig rokoni és baráti kapcsolattartásuk formáit, eseményeit, a telefonálástól kezdve a lakodalomig mindent. Nem minden család, de a többség meglehetősen lelkiismeretességgel rögzítette ezeket. Munkámat Tanda középiskolájának történelemtanára, N'ukkolaj N'ukkolajbys Taaryskaj nagyban segítette vezetésével, hasznos tanácsaival. Segítsége nélkül anyagom hiányosabb, ösztövérebb lenne. Mivel Tandában a téli időszakban angol- és némettanárként is dolgoztam gyűjtésem mellett, ezért a falu lakossága hamar megismert és elfogadott. Ilyen körülmények között a nyári gyűjtés legfőbb nehézsége az idő jó beosztása volt. Tandai gyűjtésemet észak felé kiterjesztve a folyó völgyben, Tüüleexben és Beerijában is elkezdtem dolgozni. Tüüleexben a falu öregeinek egyesülete rögvest találkozót szervezett, amely találkozó után egyszerre bejáratos lettem a falu nagy tudású emberei házába. Ez szintén gyorsította az anyaggyűjtést.

A kutatási eredményekről itt nincsen értelme beszámolni, mivel feldolgozatlansága miatt az igen töredékes lenne. Egy-két adatot azonban a rokonsági rendszerükről már itt is érdemes lehet kiemelni, mint azt, hogy a jakutok már egészen régről kiscsaládi rendszerben gondolkodnak, az ősöknek 3–4 nemzedéken keresztülli nyilvántartásával, az apai és anyai ági unokatestvérek meg nem különböztetésével. A korábbi nemzeti rendszer elsőként az orosz hódítás (1632) idején sérült meg számos jakut nemzetség elmenekülése, helyváltoztatása miatt. Ezen kevert állapotot szentesítette az orosz volostrendszer, bebetonozva a nem tisztán vérségi alapon szerveződő nemzeti szervezettel. Ez a rendszer a cári időszak ideje alatt élő, változó rendszerként működött, az egységeken belül a territorialitás növekvő szerepével. Így a 19. század végére – amely időszakra adatközlőim emlékezete még kiterjed – a nemzeti szervezettel inkább gazdasági-territoriális egység volt, a közös származás gyenge tudatával, ami abban is jelentkezett, hogy a nemzeti endogámia elfogadott volt, ha nem is preferált. A hagyományos mongol és török rendszerrel ellentétben a jakutok letelepült életmódot folytattak,

ami persze a szállásterületek évi háromszori váltásával járt együtt (*sajylyk*, nyári szállás; *otor*, őszi; *kystyk*, téli), de a szállásterületek váltásánál nem az egész család költözött, és természetesen nem a teljes állatállomány, nem beszélve arról, hogy a téli szállás maga kilenc hónapig tartott. Ez a körülmény a családi gazdaságok megerősödésének lehet alapja, hogy a 18. század végéről már úgy nyilatkozzanak a jakut néprajzkutatók, hogy a társadalmi rendszer legfontosabb egysége a kiscsalád.

Ma a rendszer, a szovjetrendszer változtatásai (falusítás) és annak lecsengése után új, működőképes formát akar találni magának, amelyben még sok a kialakulatlan, de éppen ebben a képlékeny helyzetben mutatkoznak meg legszebben azok a vezérelvek, amelyek mentén a jakutok gondolkodnak saját közösségükről és amelyek mentén a falvak társadalmi felépítése tagolódik. E folyamat megértését, feltérképezését tartom elsődleges feladatommá, remélve, hogy azoknak a gondoknak a megoldásában segíthetek, amelyek – éppen e kialakulatlan helyzet miatt – e négy közösség tagjait nyomasztják. Így külön szerencsének tartom, hogy korábbi támogatóim munkám folytatására további támogatással bizalmat szavaztak nekem. Ezt ezúton is köszönöm!

MÉSZÁROS CSABA

TÁRSASÁGOK, EGYESÜLETEK, SZERVEZETEK

A Magyarországi Tájházak Szövetsége Országos Tájházi Találkozója (Noszvaj, 2003. november 6–8.)

A 2002 novemberében megalakult Magyarországi Tájházak Szövetsége 2003. november 6–8. között Noszvajon tartotta első országos találkozóját. A Figedy János Általános Iskola reprezentatív aulájában megtartott tanácskozáson (az elő- és utókirándulásokon) 68 regisztrált résztvevő volt. Itt az aulában helyezték el a szihalmi, fertőhomoki, hímesházai, jósmafői tájházak posztereit és a pozsonyi Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma poszterét.

November 6-án a résztvevők a mezőkövesdi Hadas népi műemlékeivel, múzeumai-val és tájházával, valamint a Mezőgazdasági Gyűjteménnyel ismerkedtek meg Hajdú Ráfi János szakavatott vezetésével. Este kötetlen baráti beszélgetés következett kitűnő noszvaji borokkal.

A november 7-i előadóülésen Füzes Endre elnök és Pintér Elemér – Noszvaj polgármestere – köszöntötte a megjelenteket, majd Szabó Imre országgyűlési képviselő, a RIB elnöke, a rendezvény védnöke üdvözölte a résztvevőket, néhány példán és személyes tapasztalatai alapján bemutatva a tájházak térségi jelentőségét. Ezt követően Szablyár Péter ügyvezető elnök adott tájékoztatást a szövetség elmúlt egy esztendejéről. Fejérdy Tamás, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) elnökhelyettese a hazai tájházhálózat jelentőségéről és megőrzésük jövőbeli feladatairól tartott előadást nemzetközi kitekintéssel. Cseri Miklós, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum (SZNM) főigazgatója a tájházakkal kapcsolatos szakfelügyeleti tevékenység tapasztalatait és a jövőbeli teendőket összegezte, elismeréssel szólva a szövetség megalakulást követő első év eredményeiről, és a kezdeti problémák megoldására vonatkozó javaslatairól. Hídvéginé Molnár Judit, a Magyar Turizmus Rt. regionális irodájának igazgatója a térségi marketingmunka fő vonalait vázolta, kiemelve a tájházak ebben betöltött szerepét. Káldy Mária, az SZNM igazgatója a tájházak múzeumi–turisztikai–közművelődési funkcióinak változásait vázolta. Szablyár Péter a jósmafői tájház bázisán kialakított „faluséta” kedvező tapasztalatait, Siska Béla, KÖH-programigazgató a népi építészeti értékek védelmének jelenét és jövőjét vázolta. Devescovi József favédelmi szakértő a tájházak faanyagvédelmi problémáinak és lehetséges megoldásainak eseteit mutatta be. Borbás Péter építész (SZNM) a tájházak állagmegóvásának és karbantartásának legfontosabb kérdéseit taglalta szemléletes példákkal illusztrálva. Kücsán József múzeumigazgató a fertőszéplaki tájházak példáján keresztül a tájházak hiteles berendezésének alapjait ismertette. Végezetül Hegedűsné Majnár Márta turisztikai menedzser a noszvaji Gazdaház példáján keresztül a tájházak élővé tételéről mutatott be egy jó példát, amelyet gyakorlati bemutató is követett a Gazdaházban adott önkormányzati fogadás alkalmából.

November 8-án tartotta beszámoló közgyűlését a szövetség. Füzes Endre elnök köszöntőjét követően Szablyár Péter ügyvezető elnök tartott beszámolót, majd T. Bereczki Ibolya főigazgatóhelyettes (SZNM) ismertette a Felügyelő Bizottság jelentését. A beszámoló és a jelentést a közgyűlés egyhangúlag elfogadta.

Ezt követően szakmai kirándulás következett. Ennek során a résztvevők felkeresték a bogácsi, a cserépfalui és a cserépváraljai tájházakat, majd közös ebéden vettek részt Noszvajon.

A résztvevők úgy ítélték meg, hogy az első országos találkozó betöltötte funkcióját, jól szolgálta a kölcsönös informálódást, szakmai-baráti tapasztalatcserét.

SZABLYÁR PÉTER

* * *

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

Touristic Construction and Consumption of Culture(s)

8. Finn–Magyar Néprajzi Szimpózium

(Lakitelek, 2003. augusztus 25–31.)

2003. augusztus 25–31. között rendezte meg a Magyar Néprajzi Társaság a Néprajzi Múzeummal és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeummal közösen a 8. Finn–Magyar Néprajzi Szimpóziumot Lakitelken.

A tanácskozás témája a turizmus volt, s ennek különböző aspektusait járták körül a résztvevők, melynek során terítékre kerültek a turizmus és kultúra összefüggéseinek sokrétű kérdései. Az előadók foglalkoztak többek között a városok és a turizmus kapcsolatával, a migráció és a turizmus egymásra gyakorolt hatásával, esettanulmányok szintjén az idegenforgalom szerepével egy-egy település életében, valamint a múzeumok és a turizmus közötti elválaszthatatlan viszony különböző elemeivel. A konferencián három teljes napon át zajlottak az előadások, és a programba beillesztettünk két szakmai kirándulást is. A tanácskozást ifj. Kodolányi János és Paládi-Kovács Attila, a Néprajzi Társaság elnöke nyitotta meg. Összesen 13 finn és 15 magyar előadás hangzott el, s ezeket tartalmas vita egészítette ki.

Fejős Zoltán bevezető előadása az utazás emlékezetével, a turistaútjaink emlékét őrző tárgyak és képek szerepével foglalkozott. A társtudományok képviselőjében Patkós Csaba a turizmus és az európai identitás összefüggéseit, Michalkó Gábor pedig a magyarországi turizmus és migráció földrajzi vonatkozásait elemezte. Szarvas Zsuzsa előadásában a turizmust mint a magyar falvak továbbélésének egy lehetséges funkcióját tárgyalta. A turizmus különböző megjelenési formáit és szerepét vizsgálta néhány finnországi város példáján több előadás (Pia Olsson, Pirjo Korkiakangas, Tiina-Riitta Lappi, Sanna Lillbroända, Eeva Uusitalo). A finnországi lapp kisebbség turizmussal való kapcsolatának különböző összefüggéseit elemezte előadásában Helena Ruotsala és Sági Edit. Az újraéledő tradíciók szerepével és a falusi turizmus új formáival foglalkozott több előadás (Katriina Petrisalo, Mód László, Pusztai Bertalan, Kiss Réka, Balogh Balázs és Biczó Gábor). A turizmus migrációs vonatkozásait taglalta beszámolójában Hanna Snellman a Finnországból Svédországba irányuló elvándorlás és Bondár Anita a székiek munkavállalásai kapcsán. A turizmus szerepét különböző múzeumok példáin keresztül tárgyalta Cseri Miklós, Méri Edina, Tóth Annamária és Lajos Veronika előadása.

A szakmai program végén a résztvevők értékelték a tanácskozás eredményeit, s megvitatták a jövőbeni együttműködés lehetőségeit. A finn előadók elsősorban különböző egyetemek néprajzi tanszékeinek (Helsinki, Turku, Jyväskylä) képviselői voltak, a magyar résztvevők között az egyetemi oktatókon és hallgatókon kívül leginkább budapesti és vidéki múzeumok vezetői és muzeológusai, illetőleg a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Intézetének munkatársai képviselték magukat.

Az egyik kirándulásnak a kulturálisörökség-turizmus volt a vezérfonala, ezt az Ópusztaszeri Történelmi Emlékparkba szerveztük, összekapcsolva egy szegedi városnézéssel, az utolsó napon pedig Kecskemétre, majd onnan Bugacra látogattunk, ahol a finn vendégek megismerkedhettek a magyar pusztaturizmus sajátosságaival.

Egészeben egy – az évtizedes hagyományoknak megfelelő – tartalmas és színvonalas tanácskozáson vehettünk részt, melynek során az előadások mellett egymás kutatásainak megismerésére és szakmai kapcsolatok kialakítására is kitűnő lehetőség nyílt.

A finn kollégák a konferencia ideje alatt mutatták be az időközben megjelent – az előző finn–magyar néprajzi tanácskozás anyagát tartalmazó – kötetet: *Making and Breaking of Borders – Ethnological Interpretations, Presentations, Representations*. Edited by Teppo Korhonen, Helena Ruotsala és Eeva Uusitalo. Studia Fennica Ethnologica 7. Helsinki, 2003.

SZARVAS ZSUZSA

**Az Alföld gazdálkodása II. Állattenyésztés
Interdiszciplináris konferencia
(Nagykőrös, 2003. augusztus 28–30.)**

Az Arany János Múzeum 1980-ban kezdődött konferenciasorozata folytatódott 2003-ban. A 2000-ben megrendezett *Az Alföld gazdálkodása II. Földművelés* című interdiszciplináris konferencia szerves része a 2003-as állattenyésztési konferencia. Az Arany János Múzeum hagyományos fő patronusa ebben az esztendőben is – hangsúlyozandó az eredeti szándékot, miszerint nagy súlyt kell helyezni a múzeumi tudományosságra, amelynek kiemelkedő szerepe van a nemzet tudományosságában – a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közgyűteményi Főosztálya, valamint az MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Bizottsága volt. A konferenciához kapcsolódott a *75 esztendő az Arany János Múzeum* című jubileumi időszaki kiállítás is.

A konferencia helyszíne az Arany János Művelődési Központ emeleti díszterme volt, ahol elsőként Czira Szabolcs, Nagykőrös város polgármestere és országgyűlési képviselője mondott köszöntőt. Hangsúlyozta, hogy ez a patinás, nagy múltú egykori agrárváros, mezőváros adhat ismét helyet egy nagyszerű, országos jelentőségű konferenciának, amelynek szervezője az Arany János Múzeum, s annak tudós igazgatója, Novák László. Romány Pál, az MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Bizottságának elnöke méltatta a konferencia jelentőségét. A tudományos élet különböző területeinek szakemberei az ország egyik legjelentősebb régiójának, az Alföldnek mezőgazdaságát, ennek fő ágazatát, az állattenyésztést tüzték a tanácskozás témájának. Különösen fontos ez az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk idején, amikor számba kell venni agrártörténeti értékeinket, amelyek mint hungarikumok állnak a nemzet szimbólumaiként az egyesült Európa országaiban. A konferenciát Kóczyáné Szentpétery Erzsébet, az NKÖM Közgyűteményi Főosztályának vezetője nyitotta meg. Beszédében hangsúlyozta azt, hogy a múzeum – jelesül az Arany János Múzeum – már évtizedes hagyományokra visszatekintve egy tágabb régió gazdasági, társadalmi és szellemi kultúráját vizsgálja különböző tudományágak szakemberei, régészek, történészek, néprajzosok, geográfusok együttműködésével, interdiszciplináris konferencia keretében. Ez egy jelentős szintézis az egyes tudományterületek, szakterületek vonatkozásában, amelyet súlypontos az, hogy a konferencia előadásai nem csupán elhangzanak, hanem tanulmánykötet formájában meg is jelennek az Arany János Múzeum gondozásában. Ezt a kulturális irányítás nem csupán szükségesnek, hasznosnak, de igen fontosnak is tartja, s ezért támogatja a nemes, tudományos törekvést.

Az interdiszciplináris konferencia négy plenáris szekcióban kezdte meg működését. Az első szekció témája a *Határhasználat* volt, amelynek elnöki tisztét Paládi-Kovács Attila akadémikus töltötte be. Novák László Ferenc akadémiai doktor *Határhasználat és állattartás az Alföldön* címmel tartott átfogó előadást, melyben az állattartás, illetve állattenyésztés alapjait képező rétgazdálkodásra és legelőre, legeltető gazdálkodásra irányította a figyelmet. Ehhez kapcsolódóan Juhász Antal kandidátus *Kaszáló- és legelőhasználat Szegeden és környékén* című előadását tartotta meg, majd ezt követően Bánkiné Molnár Erzsébet kandidátus *Rét- és legelőbirtoklás a Jászkun területben*, Petercsák Tivadar kandidátus *A legeltetés szabályozása az alföldi közbirtokosságokban*, Surányi Dezső akadémiai doktor *Feledésbe merülő hagyományok – A gyümölcsfélék mint állati takarmány* című előadása hangzott el. Akadályoztatás miatt nem tudott a konferencián megjelenni Erdélyi István kandidátus, s nem tarthatta meg a *Nomádok és legelőik* című előadását, akárcsak Dankó Imre akadémiai doktor a *Legeltetési szabályok* című előadását.

A másik szekció témája az *Állatfajták* volt. A szekció elnöki tisztét Selmeczi László kandidátus töltötte be. Darkó Jenő kandidátus *A sztyeppe állattartás legősibb emlékei és művészi ábrázolásai*, Fodor István kandidátus *A magyar állattartás kezdeteiről*, Vörös István *Adatok a magyar szürkemarha és rackajuh történetéhez*, Körösi Andrea *A szürkemarha-állomány megoszlása az Alföldön*, Vályi Katalin *Állattartás Szeren – Állatfajok a kora Árpád-kori településen*, Selmeczi László kandidátus *A jászok állattartása a 13-14. században*, Bagi Gábor kandidátus *Állattartás és fajtaváltás a Jászkunságban (a 18. század második és a 19. század első fele)* című előadásai hangzottak el. Dobrovics Mihály kandidátus *Az ősi állattartás belső-ázsiai elemei* című előadását akadályoztatása miatt nem tarthatta meg. Nagyon sajnálatos, hogy Zuh Imre, a nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum tudós igazgatója nem tudott eljönni a konferenciára, s nem hangozhatott el a *A nagyszalontai ló és sertés* című előadása.

A harmadik szekció az *Állattartás* címet viselte, s elnöki tisztét Romány Pál akadémiai doktor töltötte be. Selmeczi Kovács Attila akadémiai doktor *Györffy István állattartással kapcsolatos kutatásai az Alföldön* című előadásban a jeles néprajztudós egy évszázaddal ezelőtti kutatásait vette sorjába, aki még szemtanúja lehetett az Alföld ősi állatfajtáinak, állattartásának. Orosz István akadémiai doktor előadása ehhez szervesen csatlakozott *A Hortobágy állattartása* címmel. Hortobágy ma is génbankja az ősi magyar állatfajtáknak (szürkemarha, rackajuh, mangalica disznó). Mód László *Egy szentesi állattartó gazdaság számadásai (1763–1769)*, Szilágyi Miklós akadémiai doktor *Libatenyésztés az Alföldön*, Halász Péter *Hagyományos baromfitartás a moldvai magyaroknál* címmel tartott előadást. Az előbbinek jelentőségét emeli az, hogy a 19. század végén, a 20. század első évtizedeiben igen nagy jelentőséggel bírt a libatartás, az utóbbié pedig az, hogy egy alföldi jellegű tájon, a Kárpátokon túli magyar földön történő gazdálkodásról értekezik. H. Bathó Edit *A Jászság állattartása*, Szabó László akadémiai doktor *A Tiszazug állattartása* című előadásaiiban egy-egy kistáj állattenyésztésének jellegzetességeit tárták fel. Sajnálatos akadályoztatása miatt – a konferencia megrendezése előtt elhunyt a felesége – Surányi Béla nem tarthatta meg előadását. Őrsi Julianna kandidátus sem tudott megjelenni a konferencián.

Az interdiszciplináris konferencia negyedik, záró szekciója *Az állattartás folklórja* címet kapta. Az elnöki tisztet Ujváry Zoltán akadémiai doktor töltötte be. Itt hangzott el a régész Madaras László *Lovas temetkezés* című előadása, amely valójában a honfoglalás kori magyarság sajátos ló kultúrára irányította a tudományos érdeklődés figyelmét. A magyar hitvilág rendkívül gazdag. Korkes Zsuzsának *A hiedelemvilág állatai* és Ujváry Zoltán akadémiai doktor *Az állattartás hiedelmei és szokásai* című előadásai ezt

bizonyítják. Ujváry Zoltán számos tanulmánya és könyve szolgál ennek bizonyosságául. Fazekas Mihály *A juhászat folklórja*, Fűvessy Anikó kandidátus *Állatgyógyítás az Alföld középső vidékén*, Vajda Mária *Az alföldi pásztorok erkölcsi világa* című előadásai színesítették és tágitották ki az állattartáshoz fűződő hagyományokat, szokásokat.

A konferenciát Ujváry Zoltán, a Debreceni Egyetem emeritus professzora rekesztette be ünnepélyes keretek között. Hangsúlyozta, hogy a vidékiség, vidéki múzeum is végezhet jelentős tudományos és tudományszervező munkát, mint történik ez az Arany János Múzeum esetében, melynek igazgatója, Novák László Ferenc elévülhetetlen érdemeket szerzett. Egyben kifejezte örömét abban, hogy a hagyományoknak megfelelően az előadások tanulmánykötet formájában megjelennek *Az Arany János Múzeum Közleményei* (közismert nevén az *Acta*) X. köteteként. Reményét fejezte ki ugyanakkor a néprajztudós professzor, hogy a nagykörösi interdiszciplináris konferenciák a jövőben is folytatódni fognak. A legközelebbi konferencia a *Tradicionalis kereskedelem és migráció az Alföldön* címmel kerül megrendezésre, előreláthatóan 2006-ban.

NOVÁK LÁSZLÓ FERENC

Fotó és néprajzi muzeológia
Néprajzszakos muzeológusok országos konferenciája
 (Vác, Királyrét, 2003. szeptember 10–12.)

A Néprajzi Múzeum ez évben a néprajzi fotó jegyében szervezte meg a szakos muzeológusok konferenciáját. Az előkészítés során javasolt témakörök (a fotó mint forrás, mint a jelen dokumentálása, konvenciók és lehetőségek, készítés és használat, kép és hordozó viszonya, állagvédelem) számos elméleti és gyakorlati probléma felvetésére alkalmat nyújtottak. A visszajelzések alapján kialakított program két helyszínen bonyolódott. Az első napon Vác, ott is a Városháza Díszterme adott helyt a tanácskozásnak. A korábban érkezők a tanácskozást megelőzően ismerkedhettek a belváros nevezetességeivel és a Tragor Ignác Múzeum, valamint az Egyházmegyei Gyűjtemény kiállításával.

A konferencia kezdetén Fejős Zoltán főigazgató Vác polgármesterét, Bóth Jánost kérte szólásra, aki a város fotótörténetben betöltött szerepének összefoglalójával köszöntötte a vendégeket. A tanácskozás vezetője, Fejős Zoltán *Miért a fotó?* című problémafelvető előadása nyitotta a konferencia érdemi részét. Őt e nap délutánján a múzeumtörténeti és gyűjteményi közelítésű előadások követték. Gyűjtőterülethez, gyűjteményekhez kapcsolódó fotókollekciók történetéről, feldolgozásáról, bemutatásáról hallhattunk. A második tanácskozási részt Vigh Annamária, az NKÖM Múzeumi Osztályának vezetője nyitotta meg, aki elsősorban muzeológiai és nem felügyeleti szempontból közelített a témához, az elhangzottakhoz.

Este a váci Duna-parton volt alkalma az egybegyűlteknél a fehér asztal mellett is találkozni, majd a Királyrétre utazást, helyfoglalást követően újabb kötetlen együttlét lehetősége adódott. Másnap a szálláshelyen folytatódott a konferencia. Az első fejezetben nagy elődök felvételeiről, kollektívokról, a fotózáshoz való kapcsolatuk részleteiről hallottunk, s – amikor a sötétítéstechnika engedte – láthattuk munkáikat.

A délelőtt második felében a fotó átmentésének, az információtartalom archiválásának új technikai lehetőségeiről, s a műemlékvédelem fotóarchívumának üveglemezei között zajló hatalmas munka konkrét folyamatáról tudhattunk meg részleteket. Figyelemfelkeltő volt a látvány átmentése mellett az eredeti hordozó mint műtárgy megőrzé-

sére figyelmeztető előadás. A digitális archiválás technikai és műtárgyvédelmi vonatkozásai számos kollégát megszólalásra készítettek, láthatóan a közeljövő nagy kihívása ez számunkra.

Délután és a következő nap reggelén a fotók információtartalmáról, hitelességéről, a fotós és a fénykép viszonyáról, az új technikák hordozta új lehetőségekről gondolkodó kollégák előadásait hallhattuk. Az összegzések, viták kapcsán kiderült, sokféle ismerettel, különböző tapasztalatokkal rendelkezve, sokféleképpen gondolkodunk erről a kérdéstről is. Napjainkban az új, digitális technikák szinte korlátok nélküli képképzésre csábítanak, itt az eredetiség, a megőrzés kérdései elméleti döntéseket igényelnek, csakúgy, mint a nyilvántartás technikai megoldásai.

A konferencia zárását követően a közeli Kismaros Helytörténeti Gyűjteményében kalauzolták a kollégákat helyi lokálpatrióták, majd ismét Vác következett, ahol fakultatív programként múzeumlátogatás, kiállításnézés, csoportos búcsúzkodás zárta a néprajzos muzeológusok idej továbbképzését.

ZOMBORKA MÁRTA

Út menti szakrális emlékek a Kárpát-medencében (Szombathely, 2003. szeptember 18.)

2003. szeptember 18-án Szombathelyen a Savaria Múzeumban volt az *Út menti szakrális emlékek a Kárpát-medencében* című konferenciasorozat nyitó rendezvénye. A tanácskozást a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága mint házigazda mellett az MTA VEAB Történettudományi Szakbizottsága Néprajzi Munkabizottsága szervezte. A tanácskozás ötlete egy korábban a VEAB keretén belül szervezett kerekasztal-megbeszélésen született, ahol a Dunántúli régióban szakrális témával foglalkozó kutatók találkoztak. A kutatások összehangolásának, a tapasztalatok megismerésének, illetve a módszertani eredmények megosztásának céljával indult meg a konferencia előkészítése.

Az első nemzetközi tanácskozás tematikája *Az út menti szakrális emlékek és kálváriák kutatása Közép-Kelet-Európában* volt. Az előadók a konferencia délelőtti előadásában a hazai kutatási előzmények összefoglalása után (Lackovits Emőke) a német nyelvterület (Lantosné Imre Mária) és az olaszországi eredmények (Szilágyi István) összefoglalását végezték el. Két előadás tárgyalta az erdélyi és moldvai vonatkozású vizsgálatokat (Ötvös Nagy Ferenc, Bajkó Árpád). A konferencia második egységében a lengyelországi (Bódi Erzsébet), a szlovéniai (Mukicsné Kozár Mária), a szlovákiai (Liszka József) és a horvátországi (Horváth Sándor) szakrális kutatások összefoglalását végezték el a felkért előadók. A konferencia szünetében nyílt meg a múzeumban a komáromi Etnológiai Központ időszakai szakrálisfénykép-kiállítása.

Az elhangzott előadásokat a szervezők kötetbe rendezve megjelentetik. A konferencia folytatására jövőre Veszprémben kerül sor. A tervezett téma: *A magyarországi német nemzetiség szakrális emlékeinek kutatási eredményei*. A konferencia előkészítését, illetve példaszerű lebonyolítását Horváth Sándor megyei múzeumigazgató, Kemecsi Lajos munkabizottsági elnök és Márkusné Vörös Hajnalka, a munkabizottság titkára végezte.

KEMECSI LAJOS

**Jövőkép: alkalmazott tudomány és tudományos alkalmazottak
A Kárpát-medence kulturális antropológia és néprajz szakos hallgatóinak
konferenciája**

(Szolnok–Tiszaliget 2003. szeptember 25–27.)

Bármire is emlékezzék vissza az ember, emlékezete mindig „csalni” fog, az aktuális jelen és az adott emlékező mindig befolyásolja, melyek azok a kiemelendő, fontos események, melyekre érdemes visszagondolni. Így van ez egy hivatalos konferencia-beszámoló esetében is, melynek rendszerint az a szerepe, hogy egy jól elérhető formában és helyen rögzítsen bizonyos tényeket a közelmúlt egy-egy tudományos eseményéről. Az, hogy ez a címben jelzett, teljes egészében hallgatói kezdeményezésre létrejött diákkonferencia helyet kapott e hivatalos beszámolóra érdemesek fórumán, már önmagában jelzi annak sikerét és jelentőségét.

A Fialat Kultúrakutatók Egyesületének (FIKUSZ) ez már a harmadik konferenciája volt, az előző kettő Domaszéken került megrendezésre 1997-ben illetve 2001-ben. A célkitűzés a kezdetektől azonos: egy olyan közös hallgatói fórum megteremtése, ahol az intézményi struktúrák által néprajzra, kommunikációra, kulturális és vizuális antropológiára széttördelt, de lényegét tekintve hasonló, a kulturális jelenségekre nyitott tudományterületek hallgatói találkozhatnak. A rendezvény ilyen értelemben tudományközi, amennyiben az említett szakterületeket gyűjti össze, de szellemiségében a diszciplináris határok hangsúlyozása helyett inkább a termékeny alkotómunkán és tudományos tapasztalatcserén van a hangsúly.

A konferencián valóban a Kárpát-medence összes jelentős tudományos műhelye képviseltette magát: a pécsi és szegedi Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékek, az ELTE, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem és a Debreceni Egyetem Néprajz Tanszékei, a miskolci Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék, a PTE Kommunikációs Tanszéke és az ELTE Kulturális Antropológia Tanszéke. A rendezvény így lehetőséget nyújtott az intézményközi párbeszédre, bepillantást engedve az előadásokon keresztül az egyes műhelyekben folyó szakmai munkába és más hallgatói tevékenységekbe is.

A konferencia két és fél napjának programja igen sokszínűnek mondható. Tizenöt szekcióban közel ötven előadás hangzott el. A témák a fenti műhelyek kutatási profilját és az egyéni hallgatói érdeklődési irányokat egyaránt jól tükrözik. Hangsúlyosak voltak a néphittel és népszokásokkal, a kisebbségkutatással és migrációval foglalkozó szekciók, de helyet kaptak a modern szubkulturákkal és kommunikációval, a muzeológiával, a vallás- és gazdasági antropológiával, illetve az emlékezetkutatással kapcsolatos előadások is. A diákkonferencia sikerét az előadások bőségén kívül az azokat követő, gyakran komoly szakmai kérdéseket feszegető viták, hozzászólások is jelezték. Esténként a résztvevők a Kunt Ernő Képipró Műhely filmjeivel ismerkedhettek meg. Ezek a hosszabb-rövidebb alkotások egy-egy társadalmi probléma vagy jelenség feldolgozását és bemutatását kísérelték meg a dokumentumfilmek nyelvén, tematikájukban a szekciókhoz hasonló gazdagságban.

A rendezvény szervezői fontos feladatuknak tartották, hogy az előadásokon kívül kerekasztal-beszélgetésekre is lehetőség nyíljon, amik témájukban a konferencia címében is jelzett, a diákok számára meglehetősen égető kérdéshez kapcsolódtak: miképp használható a munkaerőpiacon a megszerzett kultúrakutatói tudás? A második nap délutánján *Alkalmazott tudomány és tudományos alkalmazottak* címmel tudományos közintézetek munkatársai beszéltek a náluk folyó munkáról és a tudomány alkalmazhatóságának lehetőségeiről. Bemutakoztak a határon túli kutatóhelyek is, így Bíró A. Zoltán a csíkszeredai Regionális és Antropológiai Kutatások Központja nevében, illetve

Liszka József a komáromi Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központ képviselőjében. A résztvevők ugyanekkor megismerkedhettek a hallgatói kezdeményezésre létrejött miskolci Aldebaran Kutatóműhellyel és a budapesti Anthropolis Egyesülettel is.

A diploma másik lehetséges „felhasználási területe” az oktatás, a kerekasztal második részében ennek lehetőségeit mutatták be a meghívott előadók. Az általános iskolai tananyag vonatkozásában a néprajz és antropológia vizuális nevelésben való alkalmazhatóságáról hangzott el előadás. A középiskolákban a néhány éve bevezetett társadalomismeret tárgy nyújthat új lehetőségeket, illetve néhány kísérleti és elit gimnáziumban az antropológia és néprajz oktatására is van példa. Összességében elmondható, hogy ez a szekció vetette fel a legtöbb kérdést és kavarta a legélesebb hangú vitákat, jól mutatva azt, hogy a kultúratudományok közoktatásbeli integrációja még igen kezdetleges állapotban van, holott épp ez a terület lenne az, ahol az egyetemi diplomával többen is el tudnának helyezkedni.

A konferenciát záró nap délutánján *A tudományos diskurzus – kutatás, oktatás és intézményi együttműködés* témájában beszélgettek a meghívottak Frazon Zsófia vezetésével. A Néprajzi Múzeum képviselőjében Wilhelm Gábor, a pécsi Kommunikációs Tanszék nevében Szijártó Zsolt és K. Horváth Zsolt, az ELTE Tárgyi Néprajz Tanszéke nevében Mohay Tamás és az MTA Néprajzi Kutatóintézete képviselőjében Sárkány Mihály vett részt a kerekasztal-beszélgetésen. A vita tárgya a már jelzett intézményi széttagozottság volt, illetve az, hogy miképpen hidalhatóak át a különbségek. A résztvevők megszólalásaiból nyilvánvalóvá vált, hogy bár az egyes műhelyek más-más tudományelméleti feltevéseket fogalmaznak meg, másként jelölik ki azt a tudománytörténeti múltat, melyhez képest önmagukat meg kívánják határozni, nem zárkóznak el az együttműködéstől. A kerekasztal felvetette kérdések továbbgondolására azonban továbbra is nagy szükség van.

A tudományos életbe való belenevelődésnek a szakmai felkészültségen túl ma már igen fontos része a konferenciaszervezésben szerzett gyakorlat. A mostani rendezvény szervezői közül néhányan – Dobák Judit, Horváth Gergő, Ozvald Gabriella – már a legutóbbi domaszéki konferencia létrejöttében is döntő szerepet vállaltak. Az idei szervezésben és lebonyolításban jelentős munkát végzett Kemény Márton, aki egyúttal a FIKUSZ nevében a konferenciát is megnyitotta és zárta; illetve Agócs Rúben, Ambrus Judit, Dömötör Bea, Erdélyi Mónika, Kása Anita, Lajos Veronika, Osztragonác Edit, Somogyvári Judit, Schoblocher Judit és Szilágyi Dániel. A szervezők munkáját dicséri, hogy ismételten sikerült egy olyan helyszínt találniuk a diákkonferenciának, ahol a szakmai programokon túl a két és fél nap alatt a személyes ismerkedésre, kiállítások bemutatására és más kötetlen programokra is kedvező alkalom nyílt.

A szolnoki rendezvényre készült el a 2001-es domaszéki konferencia tanulmánykötet Schoblocher Judit szerkesztésében. A *Mi leszünk a jövő kultúrakutatói? – Öndefiníció az új évezred küszöbén* című kötet 12 tanulmányt tartalmaz. Bevezetőjében Horváth Gergő ír a rendezvény szervezéséről és a „domaszék folyamat” lényegéről: „Az újabb hallgatói generációból sokan érezzük úgy, a néprajz és a kulturális antropológia elválasztása túlságosan is mesterkélt. A két (?) tudomány közti, utóbbi évtizedben támadt szakadékok kívánja mind a Szaklap (azaz a FIKUSZ internetes fóruma), mind a Szervezet áthidalni. Előbbi egy inkább virtuális, utóbbi pedig egy valóságosabb, minden érdeklődő előtt nyitott szakmai közösség megteremtésével; ahol a párbeszéd, a kooperáció, egymás termékeny gondolatainak megosztása, valamint a tudományos alkotómunka eredményeinek bemutatása fontosabb a diszciplináris határok kiélezésénél.” Tehát mind a domaszéki, mind a szolnoki konferencia legfontosabb sikere az, hogy minden nehéz-

ség ellenére megvalósult – és ennek a jelentőségét és lelkesítő voltát, azt hiszem, bármely emlékező elismeri és méltatja.

VICZIAN ZSÓFIA

**Erotika a népi kultúrában
Kiállítás és konferencia
(Szolnok, 2003. október 16.)**

Az erotika témakörének néprajzi kutatásával, illetve kutatóival már egyetemi éveink alatt, Ujváry Zoltán professzor úr óráin megismerkedtünk. Kezdetben a dramatikus népszokásokon, népi játékokon belül találkozhattunk erotikus megnyilvánulásokkal (például a temetés paródiája, farsangi alakoskodások), majd később külön órán is foglalkoztunk ennek tárgyi megjelenésével és a szó hagyományban fellelhető formáival (Ujváry Zoltán saját gyűjteményén és kutatásain keresztül).

A szolnoki Damjanich János Múzeumba kerülésünkkor magunk is találkoztunk olyan tárgyi emlékekkel, melyeken erotikus jelenetek vagy szimbolikus és direkt erotikus jelképek voltak láthatók. Az 1999-ben Sári Zsolt rendezte *A paraszti asztal örömei* című kiállítás után a múzeum tervbe vette *A paraszti ágy örömeinek* bemutatását is, mely azonban akkor nem valósulhatott meg. Annak ellenére, hogy a témának rendkívül tekintélyes irodalma van, a szakemberek tudományos tanácskozást és kiállítást mégis alig rendeztek. Kivételnek számít a Novák László Ferenc által a nagykőrösi Arany János Múzeumban 1990. április 9-én készített *Erosz a népművészetben* című tárlat.

Ilyen előzmények után 2002-ben határoztuk el, hogy a témában kiállítást és konferenciát rendezünk. Első lépésként az országos és megyei múzeumokkal, intézményekkel, illetve az érintett kutatókkal vettük fel a kapcsolatot. Tőlük kiállításunkhoz tárgyi anyagot, konferenciánkhoz pedig előadást kértünk. Kiállításunkat tárgyak kölcsönzésével támogatták: a nagykőrösi Arany János Múzeum (7 db), a balassagyarmati Palóc Múzeum (1 db), a debreceni Déri Múzeum (5 db), a karcagi Györffy István Nagykun Múzeum (2 db), a Néprajzi Múzeum (16 db), illetve magánszemélyek: Novák László Ferenc (4 db), Szabó László (1 db), Vajda Mária (2 db), Kogler Julianna Erzsébet (1 db), Szathmáry István (2 db), Horváth Mária (6 db), továbbá fotókkal: az egri Dobó István Vármúzeum, Örsi Julianna, Bathó Edit, Bartha Júlia. A tárlat gerincét azonban az Ujváry Zoltán professzor úr több évtizedes gyűjtőmunkájából származó anyag (39 db) képezte.

A kiállítás alapvető célja az volt, hogy felvillantsuk a kultúra azon területeit, amelyben az erotika tárgyi, képi és szöveges megnyilatkozásai tetten érhetők. Bár a történeti kronológiához ragaszkodtunk, a klasszikus néprajz időkereteit mind a múlt, mind a jelen felé tágitottuk. Ennek megfelelően az őskorral kezdtünk, melyhez múzeumunk régészeitől kaptunk segítséget, és a jelenkorral zártunk, amihez pedig a mai ipari tömegtermékek dömpingjéből válogattunk. Szándékosan mellőztük a szexuális segédeszközök és szexboltok termékeinek bemutatását, mert ezek bárhol az országban fellelhetők. A két említett sarokpont között két részre osztottuk a hagyományos értelemben néprajzinak tekintett tárgyakat: szimbolikus és direkt megjelenési formák szerint. Egy vitrinben – jelzésszerűen – az idegen népek erotikus megnyilvánulásait is felvillantottuk.

Segédanyagként kiállításunk kísérőszövegeiben utaltunk arra, hogy a természeti népek életében, csakúgy mint az őskorban vagy a paraszti társadalomban a mindennapi

élet természetes részét képezte az erotika, de annak megjelenési formái helyhez, időhöz és alkalomhoz voltak kötve (lakodalom, fonó, dramatikus népszokások).

2003. október 16-án Ujváry Zoltán egyetemi tanár nyitotta meg a szolnoki Damjanich János Múzeum időszakos kiállítótermében a Benedek Csaba forgatókönyve alapján készült *Erotika a népi kultúrában* című kiállítást, amely december 1-ig volt látogatható.

A tárlattal egyidőben azonos címmel tudományos tanácskozást hívtunk össze múzeumunk konferenciatermében. A rendezvényt két szekcióra bontottuk. A délelőtti rész vezető elnöki tisztére Novák László Ferencet, míg a délutániéra Ujváry Zoltánt kértük fel. Balázs Lajos az erotika eszmeiségéről beszélt a lakodalomban, akit Bogdán Melinda a moldvai csángó csujogatások szerelmi szimbolikáját elemző előadása követett. Bartha Júlia a török kultúra afrodiziákumairól, Vajda Mária pedig a 18. századi Debrecen szexuális bűneiről és büntetéseiről szólt. Novák László Ferenc *Az erotika verbális és ikonográfiai megnyilatkozása a népi kultúrában* című előadása zárta a délelőtti szekciót.

Délután Sári Zsolt a táplálkozéskultúra erotikus és termékenységszimbólumait elemzte, majd Kocsis Mónika beszélt egy szatmári faluban történt rontásairól. Erostyák Zoltán és Kovács Júlia a szentetornyai cigány közösség szexuális szokásait ismertette, s a tanácskozás zárásaként Voigt Vilmos hívta fel a figyelmet a néprajzkutatók erotikafogalmainak különbözőségeire, illetve az esetleg előforduló tévedésekre, túldimenzionálásokra.

A konferencia előadásait tanulmánykötet formájában kívánjuk megjelentetni.

Mind a kiállítást, mind a konferenciát kiemelkedően magas érdeklődés kísérte, látogatottságunk a tárlat látogathatósága idején jelentősen megnőtt, s a média (elektronikus és írott) kitüntetett figyelmet szentelt az eseményeknek.

BENEDEK CSABA
GECSE ANNABELLA

Népzene tudományi konferencia a Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportja alapításának ötvenedik évfordulóján (Budapest, 2003. november 6–7.)

2003. november 6–7-én kétnapos tudományos konferencia keretében ünnepelte meg a népzenekutató és tágabb zenei, néprajzi szakma az MTA Népzenekutató Csoportja fennállásának 50. évfordulóját. 1974 óta a csoport a Zene tudományi Intézet egyik osztályaként működik, ezért is köszönthette az ünnepésre megjelent előadókat és vendégeket – köztük az intézmény alapító igazgatójának, Kodály Zoltánnak özvegyét – Tallián Tibor, az intézet tudományos igazgatója. A konferenciát Vizy E. Szilveszter nyitotta meg, kifejezésre juttatva, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának ma sem kevésbé fontos ez a tudományág, mint a korábbi időkben, amikor Bartók Béla 1934–1940-ig az ún. patkó-szobában dolgozott, illetve amikor a csoport 1953. augusztus 1-től 1970-ig helyet kapott az MTA központi épületében.

Az előadások egy része a nagy elődök munkásságát idézte meg, mint Domokos Máriáé, aki Járdányi Pál népzenei munkásságának utolsó szakaszát részletezte, nem hallgatva el azokat a kutatói nézetkülönbségeket sem, amelyek Járdányi halála után magában a dallamrendszerezésben mutatkoztak meg.

Olsvai Imre is Járdányi Pálról emlékezett meg a tanítvány, majd munkatárs és jóbarát szemszögéből. Olsvai a szorosan vett rendezéstörténeti kérdéseken kívül számos

olyan momentumot elmondott Járdányi életéből, amelynek eddig nyilvános fórumon aligha lehetett hangot adni, beleértve Járdányinak az 1956-os forradalom alatt készített és a Zeneművészeti Szövetség, valamint a Zeneakadémia által elfogadott 10 pont követelését. Abban, mint megtudhattuk, olyasmik voltak a legerőteljesebb követelések, hogy hozzák haza Dohnányit és Veress Sándort. Járdányit 1956 után mégis elbocsátották tanári állásából az ifjúság szellemének megrontása miatt.

Szorosabban vett kutatástörténeti előadást tartott Szalay Olga *Kodály Zoltán és a Magyar Népzene Tára* címmel. Szalay a Kodály-csoport létrejöttének körülményeit vizsgálta, részben az összkiadás felől megközelítve a kérdést. Mint rámutatott, Kodályt az előadás címében szereplő összkiadásról (melynek tervezetét Bartókkal először 1913-ban nyújtották be az MTA-ra) már 1942-ben nyilatkozott, felsorolva a feldolgozandó témákat is.

Kutatás- és tudománytörténeti témával szerepelt Tari Lujza *Népzene-kutatás intézményi keretek között: a Népzene-kutató Csoport első évei és a korabeli szaksajtó* című előadásával. A hazai szaksajtó népzene-kutatással kapcsolatos írásait 1944-től 1957-ig bezárólag gyűjtötte össze, abból a tapasztalatból kiindulva, hogy még a népzene-tudománnyal legszorosabban együttműködő tudományos szakok körében sem ismert a népzene-kutatás intézményesülésének időpontja. A kívülállókban, úgy látszik, már a 20. század első felében sem merült föl Bartók, Kodály és néhány hozzájuk csatlakozó kutató kíválad munkái alapján, hogy azok néhány magánember munkájának eredményei. A 20. század első felében minden erőfeszítésük ellenére sem sikerült intézményi keret adni a népzene-tudománynak. Hogyan sikerült ez végül, s milyen lett a fogadtatása akadémiai, néprajztudományi részről, illetve az általános zenetörténeti kutatás oldaláról? E kérdéseket a szaksajtó tükrében mutatta be az előadó, kezdve a sort Rajeczky Benjaminsnak a Vargyas Lajos *Aj falu zenei élete* című, 1941-ben megjelent könyvéről szóló ismertetéséből vett idézettel: „Hazai népzene-kutatásunk kiegyensúlyozatlan, mint egész kultúránk. Egyedülálló eredményeket felmutató egyéni gyűjtések pótolják a hiányzó szervezett, egész országra kiterjedő kutatást; összehasonlító és összegző munkákat sürgetünk minimális dallamkiadás után...” (*Ethnographia*).

Egykori kollégánkra, Kiss Lajosra emlékezett a zentai Bodor Anikó *Kiss Lajos és a vajdasági népzene-kutatás* című előadásában. Bodor a vajdasági magyar gyűjtések eredményét összegezte Kiss Lajosnak, csak a Vajdaságban is hihetetlen gazdagságú népzene-gyűjtő munkásságán keresztül. Szólt arról is, hol, milyen hazai kötetekben és hang-lemezkiadványokon jelentek meg Kiss gyűjtéséből vajdasági dallamok.

A határainkon túlról érkezett népzene-kutató kollégák közt üdvözölhettük még Erdélyből Almási Istvánt, aki *Népzene-kutató műhely Kolozsváron* címmel számolt be az ottani intézet megalapításának, magyar részlege kialakításának munkálatairól, a sok nehézség közepette (például Jagamas János nyugdíjba küldése) megmaradásáról. Erdélyt még két magyar kolléga képviselte. Kallós Zoltán *A Népzene-kutató Csoport mint szakmai kapcsolat és menedék* címmel e kérdésről röviden szólt, a rendelkezésre álló időt inkább egy nemrégiben megkezdett kutatási beszámolóra fordította. Mint megtudhattuk, a még megkereshető legkiválóbb énekesekkel készülnek videofelvételek, melyekből több részletet láthattunk. Szintén jelen volt a konferencián Szenik Ilona, aki az utóbbi időben az anyaországban is több előadáson számolt be román–magyar kölcsönhatásról. Jelen témája is ide kapcsolódott *Modern stílusú román dallamok a moldvai csángók dalkészletében* címmel.

Itt említjük meg Szenik Ilona egykori tanítványának, Pávai Istvánnak az előadását, aki *Ereszkedő kvintváltás az erdélyi népzeneben* címmel tartott előadást főként saját

népzene gyűjtésére támaszkodva, bevezetőjében kitérve a kvintváltás földrajzi, etnikai kiterjedtségére is.

A határainkon túli kollégák közül betegség miatt személyesen nem tudott jelen lenni a konferencián Ág Tibor Dunaszerdahelyről. Személyes visszaemlékezését Huszár Ágnes olvasta föl *Első találkozásom Kodály Zoltánnal* címmel.

Több előadás hosszabb ideje futó, illetve aktuális kutatásokhoz kapcsolódott. Az előbbieket közül való volt Bereczky János *Az új stílus új zenei rendje* című előadása, melyben Bereczky az általa évekkal ezelőtt átvett és gondozott, nagy mennyiségű anyagot tartalmazó stílusrenddel kapcsolatos megfigyeléseit ismertette. Halmos István *Temetés Inaktelkén* címmel mutatott be egy funkcióban felvett (és már kissé megkopott) siratót. Ezt 1991-es inaktelki népzene gyűjtés során úgyszólván véletlenül rögzíthette, mivel ottani gyűjtőmunkája közben váratlanul meghalt valaki. Lázár Katalin *Kiss Áron gyermekjáték-gyűjteménye mai szemmel* címmel három kérdés köré csoportosította mondandóját: 1. feltette a kérdést, mit mond a manák a gyűjtemény, 2. beszédes példák alapján igazolta, hogy további faximile kiadások helyett egy kritikai kiadásra lenne szükség, annál inkább, mert 3. már Kodály Zoltán leírta a saját példányát kiegészítésekkel. Lázár rámutatott a helységnevek hiányaira, érthetetlen szövegek értelmezhetőségére (az újabb gyűjtések alapján). Néhány játékkértelmezés sem felel meg a mainak, ezért is szükség lenne új kiadásra. Kodály szinte minden oldalon javított valamit: hol ritmust, hol szöveget, hol dallami kiegészítéseket írt be. Ezzel együtt Kiss Áron gyűjteménye ma is értékes. Felföldi László *A nemzetközi összehasonlító néptánc kutatás feladatai és problémái Kelet-Európában* címmel tartott előadást. Kovalcsik Katalin egy románul beszélő, önálló romániai cigány csoportot mutatott be *Identitás és zenei műfajok egy romániai rudár közösségben* címmel. Mint megtudtuk, a csoport igyekszik környezetével elhitetni, hogy nem cigány, hanem egy speciális etnikai csoport. Az előadó segítségével részletesen bepillanthattunk ünnepeikbe, dalaikba, táncaikba és hallhattunk részletet az 1996-ban pünkösdistává lett csoport emblemikus dalából, a *Codin balladájából*. Sipos János *Néhány megjegyzés a magyar népzene török-mongol kapcsolataihoz* címmel szintén saját és ugyancsak nem a magyar területen folytatott népzene gyűjtéséből mutatott be részleteket. Az eddigiekből is látható, bőséges tudományos előadások közt Pintér Csilla Mária *A parlando-rubato változatainak jelentősége A kékszakállú herceg vára ritmikai nyelvén* című előadása a tágabb zenetudományi szakmát képviselte. Az intézet egyik ifjú Bartók-kutatója előadásán kívül tudományos illemből is jól vizsgázott, mert szinte egyedül ő nem lépte át a megadott időkeretet.

Nem népzene kutató vendégelőadók is részt vettek a konferencián: Czövek Judit Erdélyi Jánostól kezdve a sort röviden áttekintette a Zoborvidék megjelenését a néprajztudomány kialakulása körüli időben, majd rátért a 20. századra. Miközben szólt a Zoborvidék egykori gazdag népzenei és népművészeti hagyományairól Kodály gyűjtései alapján, a mai elszomorító tényt sem hallgatta el: közeleg az identitástudat végső feladása, az öregek még tudnak magyarul, a középkorúak már kétnyelvűek, a fiatalok pedig sok helyen már csak a szlovák nyelvet beszélik. Az egykori gazdag hagyományból a virasztást mutatta be részletesen, Vicsápapátiban végzett saját gyűjtése alapján. Kitért arra, hogy régen két este virasztottak és tudás és kor szerinti rangsorban ültek az asztalnál a virasztók (férfiak). Andrásfalvy Bertalan, aki Martin Györggyel, Kallós Zoltánnal és más népzene-, illetve néptánc kutatókkal sok-sok közös gyűjtést végzett (Kallós erre is utalt előadásában), *A magyar nép magatartáseszménye a művészetben* címmel tartotta meg előadását. Különösen megtisztelte a népzene kutatókat Voigt Vilmos, aki *Mit kapott a folklórkutatás a népzene kutatótól?* című előadását azzal kezdte a kérdésre válaszolva, hogy mindent, majd részletesen, érvekkel támasztotta alá ezt a

kissé talán túlzó, de igen megtisztelő véleményét. A személyes visszaemlékezések körébe tartozott Sebő Ferenc beszámolója *A Népzenekutató Csoport szerepe a korabeli folklór-revival mozgalomban* címmel. Sebő szövege a revival mozgalom éledéséről, Martin Györgynek az ő (és Halmos, valamint más ifjak) életében játszott szerepéről. Sebő előadása sokakban visszatetszést keltett bántó megjegyzései miatt, melyeket az 1970-es években vezető szerepet játszó népzenekutatókra tett azok állítólagos, velük szembeni elutasító magatartása miatt. Ugyanilyen megjegyzések elhangzottak a szakma egészére és az állami szervekre vonatkozóan is (Martin György kivételével, aki, mint Sebő mondta „a népdalok titkos forrása volt”, aki nekik önzetlenül odaadta saját felvételeit tanulás céljából). A nemtetszés a hallgatóságból nem pusztán az váltotta ki, hogy az oda nem illő kijelentések a népzenekutató ünnepi ülésén hangzottak el, hanem az is, hogy a Halmos–Sebő duó igen korán és nem egy alkalommal magas állami kitüntetésekben részesült, s éppen a népzenekutató szakma ajánlására. Az a Szigeti Károly néptáncrendezőtől (állítólag hajnali félrészegségében tett) idézett mondata is visszatetszést keltett, hogy „Engem speciál a népdal nem érdekel. Csak ami eszembe jut róla.” Maga Halmos Béla a népzenei filmezésről adott áttekintést. Ennek végén a szászcsávási zenészekkel otthoni környezetükben (amerikai turné után) készült friss filmből mutatott be egy 20 perces válogatást a saját és Szomjas György rendező által készített sorozatból.

A konferencia nem lett volna teljes, ha nem színesítik élő hagyományörző előadók. Tari Lujza javaslatára Zóboraljáról Brat Margit (Geszte) jött el, aki a megnyitó utáni percekben a Fehér László-balladát énekelte el kristálytisztan, erőteljes hangon, szép viseletben. A gyűjtő azért javasolta Margit néninek ezt a balladát, mert az utalás egyben a népzenekutató modern korszakának kezdetére, Vikár Béla 1896-os legelső fonográffelvételére. Előadásában a konferencia második napján lakodalmas dallamok színesítették a programot. Németh István javaslatára szintén meghívta az intézet a Népművészet Mesterét, Tóthné Juliska néni Bagról. Az ő viseletét maga Martin Györgyné Borbély Jolán felügyelte, a hatás nem is maradt el, amikor Juliska néni Galga menti új stílusú katonadalokat énekelt. Petrás Mária Kallós Zoltán javaslatára ugyancsak jelen volt és szép moldvai csángó dalokkal képviselte népét.

Jól kapcsolódott a hatalmas konferenciához a Németh István által készített, számítógépen a közönség számára már a helyszínen megtekinthetővé tett népzenei adatbázis az eddig megjelent lemezkiadványok adataival (több, mint tízezer dallam!). Szökéné Károlyi Annamária és munkatársai pedig fotókiállítást rendeztek az egykori munkatársak munka közbeni felvételeiből a második napra, melynek színhelye az MTA Zenetudományi Intézete volt.

Németh Istvánnak egyébként köszönet jár a teljes két nap technikai folyamatának biztosításáért. Szintén köszönet jár az MTA ZTI igazgatójának, aki a népzenekutatók ünnepét saját szívügyének tekintette, s e célból többek közt lehetővé tette, hogy a *Zenetudományi Dolgozatok* 2003. évi kötete tisztán a konferencia anyagát tartalmazza. (A kötet Rudasné Bajcsay Márta és Richter Pál szerkesztésében, Szekeresné Farkas Márta technikai szerkesztésében jelenik meg, az elhangzott előadások írott változatával.) 2003-ra sajnos már nem jelenhetett meg, de szintén az évforduló jegyében készült és 2004-ben a Hungaroton kiadásában fog megjelenni a Tari Lujza és Németh István által szerkesztett *A népzene gyűjtés elmúlt 50 éve – Eredeti népzenei hangfelvételek az MTA Zenetudományi Intézetéből az MTA Népzenekutató Csoportja megalakulásának 50. évfordulójára* címmel.

A beszámoló végén illesse köszönet mindazokat a néprajzi és más társadalomtudományi kutatókat, zenetanárokat, egykori kollégákat, vagy a szakmával már kevés kapcsolatot tartó még élő családtagjaikat, népzenei és néptáncelőadókat, akik ünnepi ülés-

sünket részvételükkel megtisztelték, figyelmüket felénk fordították. Köszönet a sajtónak (például a Magyar Rádió részéről Máder Lászlónak, Dévai Jánosnak), hogy különböző népzenei műsoraikban az ünnepnek hangot adtak. Végül, de nem utolsósorban köszönet természetesen Hála Józsefnek, hogy a *Néprajzi Hírek* számára is fontosnak tartotta e beszámoló elkészíttetését.

TARI LUJZA

Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken (Budapest, 2003. november 6–7.)

1999 ősze után immár második alkalommal tett – sikeres – kísérletet az MTA Néprajzi Kutatóintézete, hogy nagyszabású konferencia keretében nyilvánosságot biztosítson a hazai néprajzi jelenkutatások eredményeinek. A konferencia címében foglaltaknak megfelelően elsősorban a vidéki gazdaság, társadalom és életmód vizsgálatával foglalkozó kutatási beszámolók kaptak teret. A konferencia előadóit részben a program szervezését végző Társadalomnéprajzi Osztály munkatársai kérték fel, de elfogadtak azon kívül is jelentkezéseket. Végül, nagyjából negyven előadás programja futott be a szervezőkhöz, akik az előzetes terveiknek megfelelően két napra elosztva, tematikus csoportokat létrehozva állították össze a programot. A húszperces előadások lineárisan követték egymást, rövid vitára az egyes témablokkok végén kerülhetett sor. Az előadások egész napos koncentrációt igénylő feszes tempója ugyan nem kis szellemi kihívást jelentett az érdeklődőknek, ám aki végigülte a programot, gazdag élménnyel távozhatott.

A konferencia előadásai meghatározott problematikába illeszkedtek. Vidéken a tulajdonviszonyok megváltozásával elindult folyamat révén számos új egyéni, családi és kisközösségi stratégiával találkozhatunk. De vajon vannak-e „utóparasztok”, és ha igen, kik és milyen értelemben azok? Milyen a valós társadalmi rétegzettség (van-e egyáltalán állandósult szerkezete) a mai magyar falunak? Az önellátási stratégiát hogyan lehet ma értelmezni? A mintákon alapuló gépesítés vajon magával hozza-e a klasszikus értelemben vett innovációt a gazdaságok életében? Az eltelt egy-két évtizedben a vidéki társadalom szereplőinek stratégiáira befolyással volt a helyi hatalmi erőviszonyok átrendeződése, az újonnan betelepülőkkel való kapcsolatfelvétel és sokszor a velük való kényszerű együttélés, a fokozatosan kibontakozó munkamigrációs folyamat. (Ez utóbbi, mint az új kihívásokra adott válasz.) A jelen kori falun élőkre sok egyéb mellett, többek között az jellemző, hogy a döntéseket elodázzák, kívárnak. E döntésképtelenséggel (?) hozható összefüggésbe, hogy összességében meglepően csekély mértékű a vállalkozói készség, melynek egyik magyarázata valóban lehet az utóparaszti hagyomány újjáéledése. Nem véletlen, hogy a hagyományszerű és újító szellemű üzemvezetés kérdése több előadót is foglalkoztatott. A folyamatok iránya és dinamikája jól kivehető egyes, olykor több évtizedes megfigyeléseken alapuló vizsgálatokból. Több megszólaló abban a szerencsés helyzetben volt, hogy már a hetvenes–nyolcvanas években belekezdett kutatásába és most, a rendszerváltást követő évtizedben is nyomon tudta követni a közösség életét. Megint mások egy átfogó, rendszerváltást követően elindított kutatás részeredményeit mutathatták be. A jelenkutatások és változásvizsgálatok egy kiforrottabb és magabiztosabb sorozata került így most elénk. Ami pedig az előadások fő tematikáját illeti, többnyire helyi nézőpontú bemutatásokkal, nem ritkán egyetlen településhez köthető esetekkel ismerkedhettünk meg. Ezek a tanulmányok (helyesen!) a magyar vidék

mai mozaikját alkotják, mégis a vártnál tán kevesebb volt az elméleti problémák (így az „utóparaszt” fogalom alkalmazhatóságának) tisztázását is célul kitűző előadás. Bár, mint a hozzászólások és egyes előadók erre rávilágítottak, ennek szükségességét is sokan látják.

A konferencia megnyitásaként Hoppál Mihály, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének igazgatója köszöntötte a résztvevőket, s kívánt szakmailag sikeres programot. Ezt követően a rendezést ellátó Társadalomnéprajzi Osztály vezetője, Szilágyi Miklós bevezető előadásában az utóparashti hagyomány értelmezésére, s a paraszti hagyománnyal való összevetésre vállalkozott. Véleménye szerint a paraszti hagyomány bizonyos elemei (például házi kenyérsütés) teljes mértékben felszámolódtak, ugyanakkor mások, például a pénz kiváltása saját munkával (házi gépek barkácsolása, disznóvágás) része az utóparasztok életmódjának és gazdasági stratégiájának.

A *Konfliktus és kooperáció* szekció (elnökölt Szilágyi Miklós) előadásai lényegében egy-egy település példáján az ezredforduló környékén átalakuló falusi társadalmakat értelmezte, mindenek előtt a törzsökös lakosság és a betelepülők, nyaralók, turisták kapcsolatának fókuszán keresztül. Az alapkérdés a vázolt példákban egyöntetű: vajon a magyarországi falvak új szereplői csak mint „idegen test” vannak-e jelen a helyi társadalmakban, vagy szükségszerűen bekövetkező kooperációs folyamatok eredményeként az integráció az erősebb? Elsőként Molnár Mária egy, a fővárosi agglomerációhoz tartozó település, Tinnye példáján mutatta be a szuburbanizáció 1990-es évek közepétől felerősödő folyamatának példáit, s az így keletkező társadalmi konfliktusokat. Ugyanezt a kérdést járta körül Kiss Réka Budajenőt ismertető beszámolója is. Itt a helyi önkormányzat, kihasználva az alacsony földárakat, a mezőgazdaság elsorvadása miatt a gazdálkodással szakító lakosoktól külterületi földeket vásárolt, majd az 1990-es évek végétől azokat építési területté átminősítve a sokszorosáért értékesítette. Szarvas Zsuzsa „régii terepén”, Alsópáhokon végzett kutatása keretében a településen épült Kolping szálloda, illetve az odaérkező turistáknak a helyi lakosokkal való kapcsolatát mutatta be. A település ingyen bocsátotta a Kolping-családok rendelkezésére a területet, de e „nagyvonalúságáért” mellőzést kapott cserébe, hiszen a falusiak előzetes reményeivel ellentétben a Kolping csak korlátozva biztosít munkalehetőséget nekik. A Kolping-vállalkozás mára eltérélyesedett, egyre nagyobb a kiterjedése is és kizárólag jövedelemcélúan működik, vallásos lelkületet és célokat jószerével nélkülöz (szálloda, Wellness-turizmus), mindennek következtében ma idegen testként van jelen a falu életében. Szöke Alexandra egy dunántúli aprófalú, Somogyacsa társadalmi tagozódását az „öslakosok – beköltözők – nyaralók” kategóriái mentén elemezte. E csoportokat eltérő kulturális és identitásmintákkal, egymással nemritkán ütköző érdekeltségi rendszerekkel jellemezte, miközben kiemelte a falu három közszereplőjének szerepét a helyi társadalom integrációjában. A recens társadalmi viszonyok (anakronisztikus módon) a földesúr–jobbágy viszonyra emlékeztetnek leginkább. Bégány Márta sámsonkerti példájában az urbanizáció a lakosság szám robbanásszerű, közel tízszeres növekedéséhez vezetett az ezredforduló környékén. A külterületi népesség megnövekedése és a mezőgazdasági önellátás reneszánsza ugyanakkor sokkal inkább összefüggésbe hozható a rendszerváltást követően kialakult tömeges munkanélküliség kényszerével, semmint az „önként és dalolva” követett utóparashti mintával. Szabó Piroska az őrségi Nagyrákoson végzett kutatása a lakosok gazdasági stratégiáit, túlélési technikáit mutatta be. Az ipari munkavállalás lehetőségeinek beszűkülésével a többségre a kivárá, kockázatkerülő magatartás a jellemző. Csak akkor lehetne valódi életstratégiákról beszélni, ha a viszonyok kiszámíthatóak és tiszták lennének, hiszen a saját egyedi szándékok kialakításához megállapodottságra lenne szükség. Jávor Kata a szabadidő-eltöltés változásairól tartott előadást

Zsombó példáján. Bár az élet egyéb területein (gazdaságesszmények, mint az önkiszákmányolás vagy a több lábon állás) fennmaradtak a hagyományos minták, az időgazdálkodás, azon belül is a szabadidő értelmezése („szabadidőnek lennie kell”) és funkciója végleges szakítást mutat a parasztsággal. Hasonlóan átértelmeződött a „szent” fogalma a hagyományos paraszti felfogáshoz képest. Kovács Teréz Somogyapáti rendszerváltás utáni társadalmi tagozódását a 127 családra kiterjedő kérdőíves kutatásának eredményeire alapozta. Megállapította, hogy részben visszaállt a korábbi rendszer, s vertikálisan a helyi társadalom kettészakadt, melynek alapján szegény rétegekről és azon kívül maradókról beszélhetünk. Pethő László problémafelvető előadásában a „munkás” és „munkásság” fogalmak újraértelmezésére tett javaslatokat, miközben érintette a szuburbanizáció, a munkanélküliség és a munkáshagyományok továbbélésének kérdéseit is.

A szekcióelőadásokat követő vitában különösen az „utóparasztság” definíciójával kapcsolatos kérdések merültek fel. Sárkány Mihály fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy alapvetően nem a Márkus-i értelemben vett „utóparasztokról” szóltak az előadások. Ugyanis ma Magyarországon – a beszámolók szerint – a falun élő gazdálkodók árutermelésre alig tesznek kísérletet, az effajta törekvés a tömegek körében marginális jelenség. Az önellátással (mely kifejezés mindegyre visszatér az előadásokban!) kapcsolatban feltette a kérdést, vajon utóparaszti szokásnak tekinthetjük-e? Véleménye szerint, nem biztos. A „státusok szerinti” társadalmi rétegződés kapcsán pedig felmerül a kérdés, hogy van-e osztályszerkezet ma a falun belül? A hozzászólás az „utóparaszt” fogalommal kapcsolatban az Henri Mendras és Márkus István használta értelmezéshez való visszatérést javasolta. A fogalom újraértelmezéséhez szolt hozzá még Szuhay Péter és Szabó Piroska is.

Az első nap délután sorra került *Kisüzemi specializáció* szekció (elnökölt Sárkány Mihály) keretében az előadók gazdaságnéprajzi, elsősorban kertészeti termelési példákön keresztül a hagyományos gazdálkodás és a modern vállalkozói kistermelés viszonyának problematikáját, azon belül az eszközhasználat, az újításokra való hajlandóság és a „több lábon állás” kérdését érintették. Bali János a nógrádi málnatermesztés sajátosságait az intenzív–extenzív és a hagyomány–modernizáció fogalom párok köré rendezve megállapította, hogy a málnatermelők a parasztok és a vállalkozók között egy olyan gazdaságtípust jelenítenek meg, mely nem biztos, hogy szükségszerűen vezet a jövőben egy tisztán agrárvállalkozói típushoz. Illés Péter a Vasi-hegyhát paraszti szőlő- és borgazdálkodásának helyzetét vázolta előadásában. Szólt a termelők tradícióhoz való viszonyáról, a munkakooperációról és a szőlő- és borminőség alakulásáról is. A helyhez való erős fizikai és érzelmi kötődés a „nem hivatalos hegybírók” évszázados intézményén és a hagyomány előírásai szerint működő kapcsolathálókön keresztül nyilvánul meg még ma is. Ugyancsak a szőlészet-borászat témaköréhez kapcsolódott Mód László és Simon András beszámolója Lendva-vidéken szerzett tapasztalataikról. A szőlő- és bortermelés történeti vázlatához igazították a közelmúlt változásainak példáit, melyek közül a legfontosabb, hogy az 1970-es évek végétől vált az ágazat végleg piacra termelővé. Az eredeti programtól eltérően ezt követően Kardos Ferenc tartott előadást a varsányi romák gazdálkodási rendszeréről, melyben jól megfér, ám szezonálisan eltérő jelentőségű alrendszer a gyűjtögetés, a háztáji, a segély vagy éppen a kézi segédmunka. Vannak családok, melyek csak gyűjtögetésből élnek meg, mentalitásukra általánosságban jellemző, hogy valójában elutasítják a mezőgazdasági termelőtevékenységet.

A szekció kora délutáni előadásait rövid vita követte, melynek során a szekcióvezető mellett sorrendben Paládi-Kovács Attila, Örsi Julianna és Bihar Mária szólt fel, s a kérdések többsége a varsányi előadáshoz kapcsolódott. A késő délutáni előadásokat

Erostyák Zoltán a megyesegyházi dinnyetermesztésről tartott beszámolója nyitotta meg. Elsősorban a gazdálkodási ág sikerességének okait elemezte, melyek közül kiemelte a kedvező talajminőséget és a termelők vállalkozói készségét. Meggyesegyházán mindenkinek van dinnyeföldje, mindenki (még a tanárok is) „kétlaki” módon élnek, hiszen a földrajzi és piaci adottságokat kihasználni kénytelenek, ezért vállalkozásaik sok esetben kényszervállalkozások. Bihar Mária a Duna–Tisza közti (Kiskunfélegyháza környéki) fóliás zöldségtermesztés átfogó bemutatására tett kísérletet. Külön is szolt a hagyomány és az innováció kérdéséről az agrotechnikában, melyek együttesen részei e sajátos utóparaszi életformának. Az innováció vizsgálatokor szembevetően fontos a „szellemi termék”, a leleményességgel megalkotott eszközkészlet, mert a termelékeny-ség növelése ezektől függ. Nem véletlen, hogy az életstratégia leglényegesebb eleme az innováció ezen formája. Hasonló tájról tartotta Fodor Ferenc is a Duna–Tisza közti homokhátság paprikatermesztését bemutató előadását. Különösen figyelemre méltó adatokat ismertetett a paprikatermelők gazdasági stratégiáiról (fűszerpaprikáról fehérpaprikára való áttérés okai) és taktikáiról (a faládák beáztatásával növelt súlya az értékesítés során). Surányi Dezső a történelmi gyümölcsfajták megőrzéséért szólalt fel, s ismertette az 1979-től működő génbanki kutatási programot. Az ülésnap utolsó előadja – az előzetes programban nem szereplő – Chris Hann volt, aki beszámolt arról, mit tapasztalt Tázlárón negyedszázadot követően, miután 2001-ben visszatért két hónapra a faluba. „Paradox polgárosodásnak” nevezte a terepen tapasztaltakat, mely eltér a makroszintű társadalmi–gazdasági átalakulások összképétől.

A szekcióülés végén tartott rövid vitán Sárkány Mihály, Kardos Ferenc, Kiss Réka és Balogh Balázs tett hozzászólást az elhangzott előadásokhoz, különösen az extenzív–intenzív kistermelői hagyomány, illetve a szocialista polgárosodás témájában.

A konferencia második napját a *Gazdák és vállalkozók* szekció (elnökölt Kisbán Eszter) nyitotta. Balogh Balázs egy tápi kisparaszi gazdaság újraindulásának körülményeit ismertette előadásában. Véleménye szerint a kisgazdaságok esetében a legfontosabb a földszerző és a jövedelemszerző stratégia szétválasztása. Molnár Ágnes Kiskanizsán végzett kutatásai kapcsán azt a kérdést tette fel, hogy miért nem váltak (válhattak) típusos agrárvállalkozóvá a kertészkedő–piacozó *sáskák*. Váradi Mónika Mária Márkus István nyomán a Nagykőrös külterületén élő tanyai szegényparasztok „ambíciórobbanásáról” beszélt, mely réteg jelenti a valódi utóparasztokat. Javasolta egyrészt, hogy az utóparaszt fogalom alkalmazásánál tartsuk szemmel annak eredeti jelentéstartományát, másrészt megállapította, hogy az utóparaszi ambíciók a rendszerváltást követően, az 1990-es évek első feléig növekedtek csak, azóta az életforma felszámolására látunk példákat. Sárkány Mihály jelenkutatást bemutató előadása a varsányi vállalkozók példait ismertette. Megállapította, hogy ugyan a vállalkozók többsége az egykori nagy- és középgazdák leszármazottai, de sikerességükben mégiscsak egyéni képességeik voltak a döntőek. A vállalkozóvá válás előfeltétele a tulajdonviszonyok megváltozása volt. Az érvényesülés útja elsősorban a kezdeményező-készség és profitszerzésre irányuló magatartás volt. Valódi értelemben vett vállalkozóvá – e mentalitás hiányában – azonban csak kevesen váltak Varsányban. A társadalmi szerkezet még mindig olyan képlekeny, hogy nehéz ma a jövőre vonatkozóan (például a vállalkozók gyermekeiről) véleményt mondani. Schwarcz Gyöngyi a „megszakított polgárosodás” folyamatát mutatta be két településen, Tarjánban és Kocséron végzett kutatásai alapján. Kiemelte, hogy a helyi agrártermelésre ható fontos külső hatás a települései kívül található munkahely, az ingázás. A két eset összehasonlítása alkalmat adott az eltérő adottságok hatásának értelmezésére a helyi gazdasági (megélhetési) stratégiák kapcsán. A rendszerváltás után a Tarjánban élők nem lettek kényszervállalkozók, mivel Tatabánya közel van és a falu

megtartó ereje is erősnek mutatkozott. A Nagykőrös közelében található Kocsért viszont azóta is a helykeresés és a formálódás jellemzi. Porkoláb Péter Tiszaroff példáján a parasztság modern gazdálkodásra való képességét mérlegelte. Megállapította, hogy kizárólag azok, akik a szocializmus időszakában nagyobb háztájt tartottak fenn (a lakosság mintegy 40%-a, az árutermelő réteg) lehetnek képesek ma kielégítő gazdálkodásra, s élhetik túl a mezőgazdasági kríziseket. A mezőgazdasági jellegű tudásukra ők még belenevelődés által tettek szert, de gyermekeik már nem értenek hozzá. Sári Zsolt rövid történeti áttekintés után hasonlóképpen sorolta csoportokba Muraszemenye gazdaságait az önellátó kistermelőktől az árutermelő vállalkozásokig. Szabó G. Zoltán ezzel szemben a gépesítettség alapján csoportosította az abai gazdaságokat a lófogattal földet művelő gazdáktól a kiterjedt gépparkkal rendelkező vállalkozókig, akiknél megjelenik a gépi szolgáltatásra, sőt, azon belül is bizonyos munkafajtákra specializálódó személyek köre is. Szuhay Péter a szendrőládi cigányok csoportjait különítette el foglalkozásuk alapján. Előadásában bemutatta, hogy az „agrárproletár”, a „szegényparaszt”, a „munkás”, a „paraszt” és az értelmiségi léthez közel álló cigányok között különbözőségeik ellenére szolidaritás jön létre, ami jól megragadható bizonyos szertartásaikban. Általánosságban kifejtette, hogy ugyan erős a cigányok körében a társadalmi differenciálódás, de a parasztosodásuknak a magyar társadalomban nincs különösebb nyoma. Kemény Márton a paraszti és vállalkozói minták alapján osztályozta Muraszemenye gazdaságait, valamint vizsgálta a közösségi kapcsolathálót, a kapcsolatok reciprok, piaci és redisztributív formáit, illetve a falu egészére jellemző kétlaki életformát. Kiss Antal a gazdálkodás témáján belül egy speciális kérdéssel foglalkozott: a bihari falvak termelőinek „lavírozási technikáit”, „kegyes csalásnak” tekinthető illegális és féllegális módszereit tekintette át (például számla nélküli munka, megvásárolt leszázalékolás, rejtett gazdaságok, zugfelvásárlás). Rácz Katalin a kooperáció formális (például termelőszövetkezet, tejszövetkezet, hitelszövetkezet) és informális (például eszköz- és munkacsere) formáit vizsgálta Derecskén, melyek nem annyira a társadalmi hagyományoktól függenek, hanem inkább a gazdasági előnyök érdekében jönnek létre. Hipotézise, hogy a szövetkezetek mintakövetők és nem modellalkotók, valamint hogy a kollektívvel szemben az individuális stratégiák vannak túlsúlyban. Kepe Zoltán egyetlen muravidéki családi üzemet mint az eltűnő kis- és középbirtokok mellett fennmaradó, életképes nagygazdaságok egy példáját mutatta be.

A konferencia utolsó, *Értékrend és életforma* című szekciójában (elnökölt Fejős Zoltán) valamennyi előadás erdélyi kutatásokon alapult. Fülöp Hajnalka egy kalotaszegi falu példáján ismertette a gazdasági ágazatok változásait, illetve stagnálását, a Magyarországra való ingázást, a foglalkozásszerkezet változását, ami a kétlakiság elterjedésével az időbeosztás és a nemi munkamegosztás több-kevesebb változását is eredményezte. Fülemlie Ágnes a kalotaszegi revitalizáció jelenségeinek okait kereste, melyek összefüggnek az etnikai fennmaradás, a közösségi kohézió kérdéseivel. Takács András a széki kultúra 1989 és 1999 közt eltelt tíz évben lezajlott (?) felbomlási folyamatát követte nyomon. A változások a fogyasztás terén a magyar minták követésével, a munkavállalás terén beállt változási fázisokban („szatyros” és „házciseléd” korszak) mutatkoztak meg. A fiatalok szórakozási szokásai is megváltozóban vannak: a táncházrendszer felbomlott, és a viselet is eltűnt, mint azt a gyermekek körében végzett vizsgálat tanúsította. Bondár Anita a székiek magyarországi vendégmunkájának napjainkban történő változását, az újfajta tevékenységekre való áttérést, az ingázás fokozódását, a női munkavállalás súlyának növekedését a buszok utaslistáinak elemzésén keresztül mutatta be. Az utolsó két előadás az öregek helyzetével foglalkozott. Biczó Gábor a hagyományos gyimesi kultúra és értékrend válságát igen komor hangnemben ecsetelte. Az öt gyimesi

faluban megnyilvánuló generációs konfliktusok tendenciózus diszkriminációt tükröznek és az elidegenedés végletes formáiról árulkodnak, mindezek együtt a kultúra végső felszámolódásának árnyát vetik elének. Az idősebbek helyzete már-már válságosnak mondható Gyimesben. Magyarázata szerint az öregekkel való embertelen bánásmód kulturálisan a „saját gyökerekkel való leszámolásként” interpretálható. Turai Tünde a szilágyborzási öregek gazdálkodáshoz való viszonyát elemezte: a föld a fiatalok gondolkodásával szemben náluk még emocionális értékeket hordozhat, ugyanakkor általa megőrizhetik az önállóságot vagy annak látszatát, és bizonyos mértékig továbbra is elláthatják gyermekeiket pénzzel, valamint mezőgazdasági termékekkel.

Az előadásokat követően elhangzott hozzászólások az „egyéni vállalkozó” fogalom tisztázását sürgették (Kuti Klára és Sárkány Mihály). Fülemlé Ágnes a rendszeres munkamigrációs vizsgálatokhoz elengedhetetlen metodika kikristályosítását vetette fel a helyes értelmezés feltételeként. Végezetül Paládi-Kovács Attila megjegyezte, hogy körültekintőnek kell lenni a valószínűsíthetően elszigetelt (egyedi) esetekből történő általánosításokkal.

A konferencia szervezőinek törekvése egyértelmű volt, mely már túlmutat szaktudományunk keretein. A programban szereplő előadások példaként szolgálnak arra, hogy a néprajz mellett, hogy hagyományaiból eredő szerepét betölti a társadalomtudományok között, képes aktuális lenni a társadalom sorskérdéseinek megválaszolásában is. A hosszabb terepmunkán alapuló kutatások, a néprajzi módszerekkel gyűjtött adatok nem csupán árnyalják, hanem sok esetben módosítják az „utóparasztságról” és a „vidéki polgárosodásról” felhalmozott tudományos ismereteket. Igen tanulságos volt figyelemmel kísérni az előadók fogalomhasználatát. A magyar néprajzi diskurzusokban már eddig is jelen lévő és stabilnak hitt jelentéstartománnyal rendelkező fogalmak (például „önellátás”, „kétlakiság”, „utóparaszt”) keveredtek újabb, elsősorban más szaktudományok irányából érkező terminusokkal (például „egyéni vállalkozó”, „kooperáció”). A „rég” és „új” szavak tartalmának érintkezésére és egymásnak olykor ellentmondó értelmezésére többször volt példa a konferencia két napján. Megérett tehát a helyzet a társadalomnéprajzi kulcsfogalmak alaposabb tisztázására, és egy, a jelen- és a változás-vizsgálatokban nélkülözhetetlen „eszköztár” kialakítására.

A konferencián elhangzott elemzések mindenképpen megérdemlik, hogy bekerüljenek szakmai köztudatunkba, és minden bizonnyal tanulságokkal szolgálnak majd egy szélesebb érdeklődő nagyközönség számára is. A konferencia többi résztvevője nevében is bátran kijelenthetjük, reméljük, hogy e nemes hagyomány követőkre és folytatásra talál. Reméljük továbbá, hogy a konferencia előadásainak kötete a nem túl távoli jövőben napvilágot lát. Köszönjük az MTA Néprajzi Kutatóintézetnek, hogy kitűnő házigazdája volt az eseménynek, s külön köszönjük a szervezők szakszerű, eredményes munkáját!

BALI JÁNOS
KEMÉNY MÁRTON
PAÁL ZSUZSA

Konferencia a Matyó Múzeum fennállásának

50. évfordulója alkalmából

(Mezőkövesd, 2003. november 3–4.)

2003. november 3–4-én, a Magyar Tudomány Napjához kapcsolódó néprajzi konferenciával ünnepelte a Matyó Múzeum fennállásának félszázados évfordulóját Mezőkövesden a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Néprajzi Múzeum. A tanácskozás előadásai két fő téma köré rendeződtek. Az elsőben a tájmúzeumok feladatrendszerének változásait, az intézménytípussal szembeni újabb elvárásokat vették számba az előadók. A második tematikai egységben a matyóság kutatásának évszázada volt a téma, hangsúlyosan érintve a néprajzi csoportok korszerű múzeumi reprezentációjának elvi, módszertani és gyakorlati feladatait.

Az ünnepi tanácskozás megnyitóján a Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Önkormányzata részéről Csáki Imre, az Elnöki Kabinet vezetője, valamint Tállai András, Mezőkövesd Város polgármestere, országgyűlési képviselő köszöntötte a résztvevőket. A program rendezői részéről Fejős Zoltán, a Néprajzi Múzeum főigazgatója és Veres László megyei múzeumigazgató mondott rövid üdvözlést.

Az első előadási blokk Fejős Zoltán elnöklésével a tájmúzeumi szerepkör kérdéseiről szólt – a programban szereplő témák közül három előadás hangzott el –, illetve két fölkért restaurátor kolléga a megelőző konzerválás tájmúzeumokban megvalósítható lehetőségeiről beszélt. Első előadóként Veres László a Matyó Múzeum megalakulásának előzményeit és félszázados működését bemutatva szólt a tájmúzeum változó térségi közgyűjteményi és közművelődési szerepköréről, valamint ismertette a megújuló mezőkövesdi múzeum koncepcióját. H. Bathó Edit a közel 130 éves múltra visszatekintő Jász Múzeum közéleti szerepvállalását és támogatói bázisát, társadalmi környezetét mutatta be az intézmény munkáján keresztül. Balázs György *Tájmúzeumok korszerű kihívások előtt* című előadásában az intézménytípussal szemben napjainkban jelentkező sokrétű elvárásokat vette számba, a korszerű szakmai tevékenység – többek között a preventív konzerválás – fontosságára hívta fel a figyelmet. Utalt a legtöbb muzeális gyűjteményben ma még tapasztalható áldatlan állapotokra is. Előadásához kapcsolódott Sterbetz Katalin, a Néprajzi Múzeum főrestaurátora, aki az intézményben folytatott preventív konzerválási programról szólt részleteiben. Egy részterület problémáiról és néhány egyszerűen alkalmazható megoldási lehetőségről hallhattunk Újvári Mária váci restaurátortól: *Néprajzi textiliák gondozása és megfelelő kiállítási körülményeinek megteremtése* volt előadása címe. A délutáni programon a matyóság néprajzi kutatása témakörhöz kapcsolódóan kilenc előadás hangzott el, Viga Gyula látta el az elnöki teendőket. *Egy népcsoport múzeumi reprezentációjának elméleti és gyakorlati problémái* címmel Fejős Zoltán nyitotta előadásával a blokkot. Kápolnai Iván demográfiai kutatásaira alapozva a matyóság 19–20. századi népességi viszonyairól szólt. Két előadás a matyóság közismert színpompás népviselete és hímzőkultúrája kapcsán új adatokkal, vizsgálati szempontokkal szolgált (Flórián Mária: *A mezőkövesdi viselet helye a hazai parasztlöltözetek között – felfedezésének idején*; Kapros Márta: *Matyó hatás nyomai a nógrádi [palóc] textilkultúrában*). Pap János előadásában a mezőkövesdi alkotó értelmiségiek szerepét és jelentőségét ismertette előadásában, majd Molnár Mária számolt be az 1992-ben a *Család és otthon* címen megrendezett matyó kiállítás tapasztalatairól. Sáfrány Zsuzsa Juhász Árpád festőművész 1910-es években Mezőkövesden folytatott művészi munkáját ismertette. Ezt követően érdekes kutatási beszámolót tartott Szacsuvay Éva az 1980-as években végzett mezőkövesdi mentalitástörténeti adatgyűjtéséről. Az első nap konferenciaprogramját Szuhay Péter előadása zárta, melyben a Néprajzi Múzeum Mezőkö-

vesdet bemutató 1980-as években készült kiállításait elemezte. A nap esti programja, a Mezőkövesd Városa részéről rendezett fogadás a Népi Művészetek Házában zajlott, ahol a helyi művészeti iskola munkatársai léptek fel hagyományörző programjukkal.

A tanácskozás második napján az előadásoknak is otthont adott a Népi Művészetek Háza, ekkor a matyó hímzés jelentősége, a hagyományörzés és korszerűség, valamint a muzeális gyűjtemények matyó anyagának bemutatása volt a fő kérdéskör. Az előadási programra Balázs György elnöklésével került sor. Első előadóként Szabó Zoltán *A vidéki Magyarország felfedezése Zichy István munkásságában (1901–1910)* címmel tartotta meg referátumát. Varga Marianna a matyó hímzést mint népi díszítőművészeti, illetve népi iparművészeti tárgyat elemezte. A matyó hímzés jellegzetes mintaelemeiről és kompozíciós sajátosságairól Kertész Istvánné, a Népművészet Mestere tartott előadást, aki a vetített képes illusztráció mellett egy mintakompozíció megrajzolásával is szemléltette a térkitöltő matyó hímzés térszerkezetét. A Matyó Népművészeti és Háziiipari Szövetkezet működéséről és értékmegőrző szerepéről Fügedi Istvánné, a szövetkezet elnöke tartott előadást. Berecz Lászlóné, a Matyó Népművészeti Egyesület elnöke a hagyományörzés 21. századi lehetőségeiről beszélt. A délelőtti előadások lezárásaként a legjelentősebb hazai múzeumokban őrzött matyó vonatkozású textilanyagot ismertették a gyűjtemények vezetői, melynek során áttekintést kaphattunk a matyó hímzés és viselet legkorábbi időszakából megőrzött tárgyairól és az újkori anyagról is (Cs. Schwalm Edit, Dobó István Vármúzeum, Eger; V. Szatmári Ibolya, Déri Múzeum, Debrecen; Katona Edit, Néprajzi Múzeum, Budapest; Viszóczyk Ilona, Herman Ottó Múzeum, Miskolc, valamint Matyó Múzeum, Mezőkövesd). A tanácskozás utolsó programpontjaként délután az érdeklődők látogatást tettek a Hadas városrészben, megtekintették a Mezőgazdasági Gépmúzeum gyűjteményét és a Matyó Múzeumot.

A Matyó Múzeum jeles évfordulójának megünnepléséhez nemcsak a több évtizedes eredményes munkálkodás adhatott alapot, hanem a múzeum megújuló lehetőségei is bizakodásra adnak okot, örömtelivé tették a megemlékezést. A jelentősen megnőtt muzeális anyag raktározási gondjainak megoldására, a megfelelő műtárgyraktárak kialakítására és megújuló állandó kiállítás létrehozására, időszaki kiállítóter kialakítására lesz lehetősége intézményünknek: 2001 folyamán Mezőkövesd Város Önkormányzata a múzeum új, méltó elhelyezésére vásárolta meg a 19. század második felében épült egykori Korona Szálló műemléki jellegű, a város központjában álló épületét, mely utóbb a Matyó Népművészeti és Háziiipari Szövetkezet főépülete volt. Így rövidesen ismét az az épület lehet a múzeum otthona, melyben 1953-ban az első kiállítását megnyitotta a Matyó Múzeum. A múzeumi funkciónak megfelelő felújítási terv alapján 2004-ben megkezdődött az átalakítás. Reményeink szerint az elkövetkező években ezen a régi-új helyen méltó módon tudjuk elhelyezni gyűjteményi egységeinket és az új állandó kiállítással, valamint az időszaki tér megújuló bemutatkozási lehetőségével 21. századi korszerű múzeumban fogadhatjuk a kiállítások látogatóit és a kutatókat.

A Matyó Múzeum hagyományosan a nyilvános bemutatkozást, az első állandó kiállítása létrejöttének időpontját tekinti működése kezdetének. Ezért az intézmény félszázados jubileumáról megemlékező, a 2003 novemberében megrendezett tudományos konferencia jelentős esemény volt a múzeum életében. A szervezők szándéka szerint a konferencia előadásai a Matyó Múzeum újonnan induló könyvsorozatának első kiadványaként, pályázati támogatásokat remélve, megjelenhetnek majd a közeljövőben.

A Magyar Tudomány Napjához kapcsolódó konferenciák

2003. november 13-án Szentendrén a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban megrendezték a Szabadtéri Műhely konferenciasorozat aktuális tanácskozását, amely a Magyar Tudomány Napjához kapcsolódott. A múzeumban zajló nagyszabású gyűjteménydigitalizálási munka apropóján alakult ki a rendezvény programja. A *Látvány és valóság – Gyűjteményvédelem és digitalizálás a 21. század múzeumaiban* című rendezvényen elsősorban a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban szerzett tapasztalatokról számoltak be az előadók. Kimagasló szakmai érdeklődés mellett – több, mint 300 résztvevő! – zajlott a program. Az új múzeumi nyilvántartási szabályzat kiadása, a különböző szakmai pályázatok mind gyakoribb megjelenése minden múzeum számára feladatként jeleníti meg a digitalizálást. A konferencia műfaja workshop volt, hiszen a bevezető előadások és esettanulmányok után három különböző tematikájú műhelymunkában folytatódott a tanácskozás.

Cseri Miklós főigazgató köszöntőjében röviden összefoglalta a Szabadtéri Néprajzi Múzeum középtávú digitalizálási programját. A digitalizálási program muzeológiai szempontjait elemezte a múzeum főigazgató-helyettese, T. Bereczki Ibolya, példák illusztrált előadásában. A néprajzi filmdokumentációk digitalizálásának speciális jellemzőit Tari János, a Néprajzi Múzeum munkatársa foglalta össze. A Magyar Nemzeti Múzeumból Földesi Péter a tárgyrestaurálás és a digitalizálás összefüggéseivel foglalkozott. Különös érdeklődéssel követte a hallgatóság Galambos Henriettnek – a Szépművészeti Múzeum munkatársának – előadását a szerzői jog és a digitalizálás fontos kérdéséről. A muzeológiai, műtárgyvédelmi, jogi megközelítés után az informatikus szemszögből ismertette tapasztalatait Országh György, a Geo-Kart Kft. munkatársa a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban zajló digitalizálási programról. A hozzászólások előtt Veres Gábor, az egeri Dobó István Vármúzeum muzeológusa a néprajzi gyűjtemények digitalizálásának Heves megyei tapasztalatairól beszélt.

Az elméleti tájékoztatás után a különböző eljárások megismerésére, gyakorlati kipróbálására is lehetőség nyílt. A restaurálási szakkérdésekről Sz. Gombás Ágnes, a digitalizálás és a műtárgyfotózás területén Sári Zsolt és Deim Péter, míg a Néprajzi Látványtárban Kemecsi Lajos és Bazsó Gábor vezette a műhelymunkát.

A Magyar Tudomány Napjához kötődő rendezvények között szerepelt a Magyar Nemzeti Múzeum *Múltunk jövője* című múzeumi informatikai konferenciasorozat 2003. november 10-én rendezett tanácskozása.

Kovács Tibor főigazgató köszöntője után a délelőtti programban szerepelt Zongor Attila (a Kultúrpoint Iroda munkatársa) előadása a múzeumok helyzetéről az Európai Unióban. A kulturális örökség digitalizálásával foglalkozó előadások elsősorban az erdélyi népi építészet témakörével foglalkoztak. Sebestyén József a Teleki László Alapítvány, míg Kovács Zsolt az Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány szervezésében zajló inventarizációs munkákról adott elő. Balassa M. Iván a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban létrehozott erdélyi népi építészeti elektronikus adatbázist mutatta be a hallgatóságnak. A KÖH munkatársa, Marton Erzsébet az European Textile Network eredményeit ismertette, Tari János elsősorban a Néprajzi Múzeumban szerzett tapasztalatokat foglalta össze a múzeumi kiállítások multimédiás és virtuális jellemzőiről.

A délutáni előadások között szerepelt Kemecsi Lajos és Bazsó Gábor előadása a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Néprajzi Látványtárának internetes megjelenítéséről. Fejes Ildikó a múzeum web-tematikájához illeszkedően számolt be a Magyar Nemzeti Múzeum gyerekeknek készített programjáról. Talán a legnagyobb érdeklődés az NKÖM munkatársának, Veres Gábornak, illetve a programot fejlesztő Freesoft cég

képviselőjének, Molnár Lászlónak a készülő számítógépes múzeumi nyilvántartási projektet bemutató előadásait kísérte.

Az előadások rezüméjét a szervezők előzetesen kétnyelvű kiadványban megjelentették.

KEMECSEI LAJOS

**„Szabad-e bejönni ide betlehemmel?”
(Budapest, 2003. december 18–19.)**

„Szabad-e bejönni ide betlehemmel?” címmel került megrendezésre az a konferencia, amely egyetlen szokást, a betlehemezést állította a középpontba. A betlehemezéssel foglalkozó konferencia megszervezése régóta időszerű volt mind tudományos, mind gyakorlati, közművelődési szempontból. Hasonló típusú rendezvényre, ahol egyetlen népszokást vizsgálnak, az utóbbi években nem került sor.

A konferenciát a Magyar Művelődési Intézet és a Hagyományok Háza támogatásával a Jankó János Néprajzi Egyesület, az ELTE Folklore Tanszéke, az MTA Néprajzi Kutatóintézete és az MTA Folklor Szövegelemzési Kutatócsoportja szervezte. A konferencia ötlete Tömörty Mártyától származott, aki tizenharmadik éve szervezi a Nemzetközi Betlehemes Találkozót, és ehhez a kezdeményezéshez csatlakozott Verebélyi Kincső, Tátrai Zsuzsanna, Geszti Zsófia és Pákay Viktória.

A tanácskozás célja az volt, hogy összehozza azokat a szakembereket, akik a betlehemezés kutatásával foglalkoznak, nemcsak Magyarországon, hanem az egész Kárpát-medencében.

A konferencián tizennégy előadás hangzott el és két dokumentumfilm került bemutatásra. A tanácskozás megnyitóján Szabó Ágnes énekelt karácsonyi népdalokat, majd köszöntőt mondott Tóth Erzsébet, a Magyar Művelődési Intézet művészeti igazgatóhelyettese és Hoppál Mihály, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének igazgatója.

A délelőtti szekciót, melyen Verebélyi Kincső elnökölt, Faragó József – a konferencia díszvendége – előadása nyitott meg, melyben betlehemeskutatásairól beszélt. Tátrai Zsuzsanna rövid áttekintést adott a betlehemes játékokról a magyar néprajzi szakirodalomban. Elsősorban a 19. század végétől az *Ethnographiában* megjelent tanulmányok alapján vizsgálta meg a betlehemes szakkutatás alakulását. Karácsony Molnár Erika terepmunkán alapuló kutatását ismertette, melyben egyetlen falu, a székelyföldi Szentegyháza betlehemes játékaiban változásait vizsgálta. Az előadás után megtekinthettük azt a dokumentumfilmet, amelyet Karácsony Molnár Erika készített a szentegyházi „angyalbetlehemesről”.

A Szacsavay Éva vezette délutáni ülészak első előadását Demeter Éva tartotta, melyben áttekintette a Marosvásárhelyről és környékéről ismert bábtáncoltató betlehemes leírások forrásait, illetve az 1995-ben rekonstruált betlehemet és a bábokat. Tari Lujza a bukovinai betlehemes játékokról, azok azonos és eltérő vonásairól adott összefoglalót. Ambrus Vilmos azt mutatta be, milyen szerepe van a betlehemezésnek az identitás megőrzésében a délvidéki magyar szórványok közül Maradékon. A csütörtöki programot Geszti Zsófia és Pákay Viktória a tiszabökényi „egyházbetlehemről” készített dokumentumfilmje zárta.

A péntek délelőtti szekció elnöke Tátrai Zsuzsanna volt. A vajdasági magyarság felújított betlehemes hagyományáról, illetve a délvidéki betlehemes találkozók szerepéről

beszélt Szőke Anna. Forrai Ibolya a csobánolás régi és mai gyakorlatát, a házról házra járó és a színpadi előadások jellemző vonásait elemezte. Lanczendorfer Zsuzsanna a ménfői „nagy bötlehemes” felélesztésének és elhalásának társadalmi és személyi hátterét vizsgálta. Kétnyelvű, magyar–sváb és magyar–román betlehemes játékokat és ezek szövegváltozatait mutatta be Nagy István. Geszti Zsófia és Páky Viktória a kárpátaljai Tiszabökény egyetlen betlehemes csapatának játékát vizsgálták az improvizáció és a variálódás szempontjából, közel negyven szövegváltozat alapján.

A délutáni tanácskozást a Vajdaságból érkezett magyarszentmihályi betlehemesek fellépésével kezdtük. Ezt követően Voigt Vilmos elnökletével újabb előadásokra került sor. Verebélyi Kincső a betlehemezés és a hagyományápolás kapcsolatát mutatta be. Tömöry Márta előadásában a népi színjátékok archaikus elemeiről szólt. Szász Zsolt a betlehemezés színpadra állításának nehézségeiről és a betlehemes találkozók tapasztalatairól beszélt.

Betlehemesek a konferencián

Végezetül egy kötetlen vita alakult ki a betlehemeskutatók fontosságáról, ezek módszeréről, a szokás jövőjéről. A konferencia szakmai szempontból sikeres volt, mert megismerhettünk egyrészt új, terepmunkán alapuló kutatási eredményeket, másrészt eddig nem publikált vizsgálatokat. Több előadásban megjelentek a szokás vizsgálatának újabb aspektusai, mint például a betlehemezés identitásmegőrző szerepe a határon túli magyarságnál, a hagyomány újratereemtésének jelensége, a betlehemes találkozók hatása és annak vizsgálata, hogyan befolyásolja a játékot az egyén, illetve a közönség viszonya, és mindez hogyan jelenik meg a szövegváltozatokban. A kétnapos rendezvény zárásaként a felvidéki Jánok betlehemesei mutatták be különleges játékukat.

Másnap a résztvevők ellátogathattak a XIII. Nemzetközi Betlehemes Találkozóra, ahol a Kárpát-medence egész területéről érkezett betlehemesek seregszemléje zajlott.

A konferencia résztvevői egyetértettek abban, hogy ez egy folytatásra érdemes kezdeményezés, ezért terveink szerint 2005 decemberében egy hasonló tanácskozást fogunk szervezni. Az elhangzott előadások könyv formájában is megjelennek.

GESZTI ZSÓFIA
PÁKAY VIKTÓRIA

**A Sebestyén Gyula születésének 140. évfordulója alkalmából
tartott emlékülés
(Budapest, 2004. március 10.)**

A Sebestyén Gyula munkásságát méltató egynapos ülésre a Magyar Néprajzi Társaság, az MTA Néprajzi Kutatóintézete és az MTA Folklór Szövegelemzési Kutatócsoportja rendezésében került sor. A huszadik század első felének neves néprajzkutatója, az *Ethnographia* valamikori szerkesztője, a Magyar Néprajzi Társaság volt elnöke, a Folklore Fellows magyar tagozatának létrehozója eddig kevés méltatást kapott a magyar néprajztudományban. A Sebestyén Gyulával foglalkozó néprajzi szakirodalom – Diószegi Vilmos monográfiája és a korábbi, a kutató születésének 125. évfordulója alkalmából rendezett megemlékezés (Köveskál, 1989. március 6.) anyagát közlő kötet – most a Néprajzi Múzeumban megtartott emlékülés előadásainak anyagával gazdagodhat.

A délelőtti ülés folyamán sor került Sebestyén Gyula életművének, máig nem teljesen feldolgozott hagyatékának, valamint múzeumüggyel kapcsolatos gondolatainak ismertetésére. Az előadásokat követően a korábban Sebestyén Gyula-emlékéremmel kitüntetett, jelenlevő önkéntes gyűjtőknek ajándékot adtak át, s kettejüket felkérték, hogy számoljanak be egy-egy érdekesebb gyűjtésükről. A délutáni előadások főként a kutató folklorisztikai tevékenységét foglalták össze és gondolták tovább.

Az „akadémiai, negyedórás késéssel” kezdődő emlékülés délelőtti elnöke Gráfik Imre volt, mivel Paládi-Kovács Attila egyetemi elfoglaltsága miatt csak délután lehetett jelen. Az első előadó, Selmeczi Kovács Attila az 1864. március 7-én Szentantalfán született, református lelkész család első gyermekének életrajzából három szűkebb terület ismertetésére vállalkozott. Elsőként Sebestyén Gyula folklórkutatásának főbb eredményei, majd a Folklore Fellows Magyar Osztályának keretén belül létrehozott gyűjtőhálózat megszervezése, végül a Magyar Néprajzi Társaságban betöltött szerepe voltak előadásának főbb pontjai.

A kéziratos hagyatékáról Forrai Ibolya számolt be. Sajnálatos tény, hogy a hatalmas anyag tudományos feldolgozása máig nem történt meg, bár a hagyaték kutatható, hozzáférhető, és a forrásértékén kívül óriási tudományos értéke is van. Szemkeő Endre a kéziratgyűjteményből kimaradt személyi iratanyagot ismertette.

Sebestyén Gyula már a huszadik század elején tisztában volt azzal, hogy „lejár a falra tétel ideje”, hogy szükség lenne egy olyan egész évben működő „élő múzeumra”, amely képes bemutatni a népi élet és műveltség minden területét. Ezekről a majd száz évvel ezelőtti, de ma is modern, a dunántúli múzeumüggyel kapcsolatos gondolatokról Lackovits Emőke tartott előadást. Sebestyén földrajzi, természetrajzi, társadalmi és történelmi jellegzetességeket bemutató, kicsit utópisztikus „országliget”-terve sajnos mindmáig megvalósulatlan maradt.

Halász Péter, az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály elnöke beszédében bemutatta az 1962-ben alapított Sebestyén Gyula-emlékérem történetét, és méltatta az önkéntes nép-

rajzi gyűjtőket és áldozatos tevékenységüket, majd elhangzott két önkéntes gyűjtő előadása. Kóka Rozália egy moldvai csángó halottlátó lány történetéből „villantott fel néhány gyönyörű képet” *A lészpedi szent leány látomásai* címmel. A gyimesközéploki tanár, Tankó Gyula a „bitangos lányokról”, vagyis a gyimesi leánnyanyákról és gyermekük sorsáról tartotta beszámolóját, bemutatva a paraszti közösség szigorú szabályozó erejét.

A délelőtti szekció végén a Sebestyén Gyula-hagyaték Villányi Péter nagylelkű felajánlása folytán Sebestyén Gyula kézírását őrző hét, németországi képezlappal bővült.

A délutáni programot már Paládi-Kovács Attila vezette. Az első előadást Voigt Vilmos tartotta meg *Sebestyén Gyula folklórszöveg-elemzései* címmel, amelynek során kitért a magyar folklór textológiai kérdéseire, a kritikai kiadás problematikájára, a magyar népköltészet gyűjtésének módszertanára és a gyűjtött anyag rendszerezésére.

Krizsa Ildikó a Sebestyén Gyula által a Kisfaludy Társaság 1894-es pályázatára írt *A magyar honfoglalás mondái* című munkájával és annak történeti-folklorisztikai forrásaival foglalkozott előadásában.

Lukács László az eddigre kissé megfogyatkozott társaságot felélénkítő, élvezetes előadást tartott a Néprajzi Múzeum első lucaszékéről, amely a Fejér megyei Válról származik. A 30x17x8 cm-es tárgy köré felépülő hagyomány ma is élénken él Vál környékén, olyannyira, hogy a település lakói a váli boszorkányságot az Európai Unióba vivendő hozományként jelölték meg.

Pócs Éva *Sebestyén Gyula és a regölés* című előadását Küllös Imola olvasta fel. Sebestyén még eredeti funkciójában tudta tanulmányozni ezt a szokást, és alig tudunk olyan kérdést felvetni a regöléssel kapcsolatban, amit ő nem tett már meg, kezdve az Árpád-kori énekmondók és a regölés kapcsolatával, a csodaszarvas problémakörön át egészen a terminológiai kérdésekig.

Az utolsó előadásban Tátrai Zsuzsanna elemezte Sebestyén Gyulának a pünkösdi szokásokkal kapcsolatos gyűjtéseit. Róheim Géza, Bálint Sándor, Dömötör Tekla és a saját kutatásaiban keresett a vizsgált anyagban felvetett kérdésekre választ.

Sokat köszönhetünk Sebestyén Gyulának, aki, bár életének utolsó 26 évét a szakmától kényszerűen visszavonulva balatonszepezdi házában töltötte, ezt megelőzően azonban három évtizeden keresztül kutatói és tudományszervező munkásságával nagyban hozzájárult a magyar néprajztudomány fejlődéséhez. S mint az emlékülésen elhangzottakból kiderült: gondolatai és meglátásai még tudománytörténeti összefüggésben sem veszítették értéküket.

HONT ANGÉLA
TÓTH KATALIN

A Sebestyén Gyula-emlékérem és kitüntetettjei*

Tisztelt Önkéntes Gyűjtők, Jelenlévők és Távolmaradottak!

A Magyar Néprajzi Társaság 1962-ben emlékérmeket alapított azoknak a legkiválóbb gyűjtőknek a kitüntetésére, akik az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatokon, valamint szakkörvezetői munkájukban több éven keresztül országosan kiemelkedő eredményt értek el. Az emlékérmeket a kiváló tudósról, tudománypolitikusról és gyűjtés-szervezőről Sebestyén Gyula-emlékéremnek nevezték el. A kitüntetést a Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának javaslatára a Választmány ítéli oda, évenként általában egy-két kiváló gyűjtőnek. Az érme átadására rendszerint az Országos Gyűjtőtálatkozók ünnepélyes megnyitása alkalmával kerül sor.

Első alkalommal 1966-ban, aztán kétévente, nagyrítján háromévente osztotta ki a Társaság az emlékérmeket. Évente tehát átlagosan 1,9-et. A Magyar Néprajzi Társaság nyilvántartása szerint eddig összesen 71 kiváló gyűjtő kapta meg a Sebestyén Gyula-emlékérmeket.

A 71 Sebestyén Gyula-emlékéremmel kitüntetett önkéntes gyűjtő közül 21 meghalt. De 50 él (70 %). Íme, az értelmes és kedvvel végzett munka éltető hatása.

Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmunkának, akárcsak általában a honismereti tevékenységnek, hármass szerepe van. 1. Tudománysegítés, ha nem is minden néprajzkutató ismeri fel és hasznosítja, a legjobbak mindig méltányolták, például a Szabadtéri Néprajzi Múzeum anyagának összegyűjtése, megyei helynévmonográfiák stb. Számos önkéntes gyűjtő néprajzi gyűjtéséből doktorált, rangos könyvek, tanulmánykötetek jelentek meg tollukból. 2. Nemzettudatot fokozó, szülőföldhöz való kötődést erősítő, határon belül és határon túl. Helyi tantervekhez érzelmi háttérrel adó szerepe is fontos. 3. Emberi életnek értelmet adó, a legjobb értelemben vett, a lehető leghasznosabb pótcselekvés. Értelmiségi létből politikai okokból kiszorított emberek „utolsó szalmaszála” – amint Szabó Lajos taktaszadai lelkész fogalmazta meg önéletírásában. Nyugdíjba küldött emberek szépséges időöltése, középiskolás fiatalok első sikerélménye.

Tisztelt Önkéntes Gyűjtők, Jelenlévők és Távolmaradottak!

Az önök munkája, a ti munkátok ugyanazt a célt szolgálja, mint a végzettségük, állásuk szerint hivatásosnak tekinthető néprajzkutatóké: a magyarság és a Kárpát-medencében velünk együtt élő népek kulturális értékeinek összegyűjtését, megőrzését. Azt a kincset tehát, amelyre Györffy István mostanában különösen sokat idézett nemzeti testamentuma szerint „Európa” kíváncsi, vagy legalábbis reméljük, hogy kíváncsi lesz. Ha majd egyszer, talán éppen Morvay Péter születésének közelgő századik évfordulójára valaki számba veszi, hogy az „önkéntes gyűjtők” mit tettek le a néprajztudomány asztalára, polcaira, dossziékat, cédulákat őrző fiókjaiba, a gyűjtők társadalmának – vagy ahogyan még mondják: a társadalmi gyűjtőknek – nem kell majd szégyenkezniük.

A társadalmi gyűjtőhálózatot a 20. század elején megalapozó Sebestyén Gyula, majd a múlt század derekán kiépítő Morvay Péter néprajzos és Végh József nyelvész elégedetten tekinthetnek le erre földre, mennyei dolgozósobájuk minden bizonnyal kényelmes karosszékéből.

Mindenkinek jó egészséget, további eredményes és hasznos munkálkodást kívánok!

HALÁSZ PÉTER

* Elhangzott a Sebestyén Gyula-emlékülésen a Néprajzi Múzeumban 2004. március 10-én.

Szakrális népi emlékek
Az Első Gyomaendrődi Tudományos Néprajzi Konferencia
(Gyomaendrőd, 2004. április 24.)

2004. április 24-én egész napos, helytörténeti jelentőségű esemény helyszíne volt Gyomaendrőd. A délelőtti folyamán az Endrődi Tájház és Helytörténeti Gyűjtemény helyiségeiben a gyűjtemény saját anyagából, valamint – nagyobb részben – Dénes Zoltán néprajzkutató, újírázi plébános magángyűjteményéből nyílt kiállítás *Az élet szakrális tárgyai Békés megyében* címmel. A vallásos népelet alkalmakhoz és helyekhez köthető gazdag tárgyi anyagát felvonultató tárlatot Ujváry Zoltán, a Debreceni Egyetem professzora nyitotta meg. A kiállításmegnyitó után Iványi László gyomaendrődi plébános szentelte fel a múzeumépület előtt álló, 19. század közepéről származó, immár műemlékvédelmi szempontból is megfelelő módon felújított fogadalmi keresztet.

Délután a Közösségi Házban kezdődött *Szagrális népi emlékek* címmel az *Első Gyomaendrődi Tudományos Néprajzi Konferencia*, melynek szervezője az Endrődi Tájház vezetője, Szonda István, levezető elnöke pedig Ujváry Zoltán volt. Elsőként Szalay Emőke, a debreceni Déri Múzeum főmuzeológusa tartott lebilincselő előadást a tiszántúli református gyülekezetek úrasztali edényeiről, amelyeket diavetítés formájában láthatott is a közönség. A fém- és kerámiatárgyak jórészt ma is a református egyházközösségek használatában vannak, így azok felmérése, a róluk készített nyilvántartás hosszú kutatás eredménye. Gecse Annabella előadása egy felvidéki római katolikus falu, Baraca vallásos életének változásairól, az egyház és a falu kapcsolatának jellegéről és annak alakulásáról szólt. Dénes Zoltán előadásában a keresztről mint szimbólumról és használatáról, a történelemmel együtt változó és mégis állandó jelentéséről hallhatott a közönség. Mind a kiállítás, mind a tanácskozás fontos fordulópontot jelenthet a település életében, hiszen ráirányították a figyelmet vallásos életének elevenségére. Ugyanakkor az is méltán erősebb hangsúlyt kapott, hogy milyen eredményes néprajzi, helytörténeti kutatómunka folyik Gyomaendrődön immár évek óta az önkormányzat támogatásával. Amint Dávid Imre, Gyomaendrőd polgármestere Dénes Zoltán ebből az alkalomból megjelent *Az ember és az ünnep* című könyvéhez írt ajánlásában megfogalmazta: „A tudományos kutatás elősegíti térségünk pontos néprajzi vizsgálatával a történelmi múltban kijelölt irányokat és lehetőségeket, melyek közelebb visznek hagyományainkon keresztül kultúránk megértéséhez. Fontos, hogy ismerjük gyökereinket, hiszen az Európai Unió csatlakozás idején, értékeink bemutatásával csak gazdagíthatjuk az európai kultúrát.”

GECSE ANNABELLA

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum új igazgatási épülete

Több évtizedes álom vált valóra 2003 augusztusában: új, korszerű, európai színvonalú épületbe költözött a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Alig egyéves építkezés után 2003. augusztus 26-án elfoglalták új irodáikat a múzeum munkatársai. Az esemény jelentősége azonban ennél nagyobb, hiszen több mint egy új irodaház jött létre. Több éves együttgondolkodás, tervezés után született meg a Cseri Miklós főigazgató nevével fémjelzett koncepció: új múzeumi központra van szükség az ország első számú szabadtéri gyűjteményében. Irodaház, galéria, konferenciaközpont, bemutatóraktár: egy multifunkcionális és multikulturális központ emelkedett a Sztaravoda-patak völgyében. A 250 fős konferenciaterem lehetőséget ad nagy, nemzetközi tanácskozások magas színvonalú megszervezésére is, amelyeket a legmodernebb technikai berendezések és a tolmácsfülkék is segítenek. A galéria időszakos kiállítások megrendezését, fogadását teszi lehetővé. A Skanzen Galéria első kiállításán (*Kötődések – A vidéki Magyarország emlékezete*) csaknem ötven szentendrei művész fogalmazta meg érzéseit, kötődéseit családjához, nemzethez, szülőföldhöz. Az alkotások a múzeum gyűjteményét gazdagítják a továbbiakban.

Mégis a legnagyobb attrakció talán a Néprajzi Látványtár: a bemutatóraktár. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum a nemzetközi muzeológiában néhány éve elindult folyamatokhoz igazodva hazánkban elsőként alakított ki néprajzi látványraktárt.

A látogatóbarát múzeum koncepciójának részeként intézményünk műtárgygyűjteményét megnyitjuk a szakemberek és a múzeum iránt érdeklődő látogatók előtt. A világ múzeumaiban őrzött műtárgyaknak csekély része látható ma még a kiállításokban (általánosan a teljes gyűjtemények 5%-a), ezért joggal várják el a látogatók a gyűjtemények minél teljesebb bemutatását.

A műtárgyak szakszerű, biztonságos tárolása az egyik legnagyobb kihívás a közgyűjteményeknek. A megelőző konzerválás eredményeinek köszönhetően új műtárgyraktárunk magas színvonalon védi, őrzi a múzeum műtárgyállományát.

A bemutatóraktár átmenet a hagyományos értelemben vett raktár és kiállítás között, nagy mennyiségű tárgy csoportosított bemutatását teszi lehetővé. A Néprajzi Látványtár 1200 négyzetméter alapterületű és 800 négyzetméter galériarésszel bővíthető, így összesen 15.000 darab műtárgy válik majd bemutathatóvá. A megnyitáskor kialakított, folyamatosan bővülő látványtárban jelenleg több, mint 2300 műtárgy látható. A látványtár állványzata horganyzott acél, üvegezése ragasztott biztonsági üveg. A világítás fénycsöves rendszerű, UV-fóliával védett. Az ablakok szintén UV-védelemmel rendelkeznek, valamint kék szalagfüggönnyel ellátottak. A raktár padlóburkolata gépileg tömörített, pormentesített beton. A lég- és párakezelés központi gépről történik, a mennyezet alatt elhelyezett befűvőkön keresztül a padlószinten elhelyezett elszívókhoz mozgatva a levegőt. A klimatikus viszonyokat mobil páratartalom- és hőmérséklet-mérők ellenőrzik.

A látványraktárba a muzeológusok és a restaurátorok javaslatára kiválasztott műtárgyak kerülhetnek be. Minden tárgy tisztított, konzervált és lehetőség szerint restaurált állapotban kerül a raktárba. A kiválasztott műtárgyak muzeológusi revízió és digitális fotózás után – a digitális adatbázisba kerülve – kapják meg helyüket a látványtárban.

A bemutatóraktárban elhelyezett tárgycsoportok segítségével teljes sorozatok, táji változatok válnak bemutathatóvá. Néhány tárgytípus (textília, mezőgazdasági gépek és eszközök, fémtárgyak) bemutatása egy, a későbbiekben kialakítandó, a speciális követelményekhez igazodó rendszerben fog megvalósulni.

A műtárgyak azonosítására a leltári szám szolgál, melynek segítségével a látványtár számítógépes munkaállomásainak adatbázisában bárki szabadon böngészhet az információk között. Minden, a látványraktárban elhelyezett tárgyról digitális fotó (két nézet, valamint a jellegzetes elemek), a leírókarton pontjainak megfelelően tárgynév, méret, a készítés és használat helye, a tárgy anyaga és a készítés technikája alapján kereshet a látogató, valamint olvashatja a tárgy leírását, a készítés és a használat adatait.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum korszerű látványtára a látogatóbarát múzeum nyitottságát ötvözi a magas színvonalú gyűjteményt gondozó és tudományosan feltáró tevékenységgel. Az Ariadne adatbáziskezelő program lehetőségei révén a tárgyainkra vonatkozó, digitalizált információk a világ minden pontján elérhetőek. Látogatóink és a kutatók otthonukban és munkahelyükön egyaránt nyomon követhetik a Néprajzi Látványtár folyamatos bővülését, hiszen a Szabadtéri Néprajzi Múzeum www.skanzen.hu honlapján valamennyi, a tanulmányi gyűjteményben kiállított tárgy adatait és képét megtalálhatják.

Az átadási ünnepségen több száz kolléga vett részt, az épületet a nagyközönség számára Hiller István kulturális miniszter nyitotta meg, valamint Jacques Perot, az ICOM elnöke.

SÁRI ZSOLT

Moldvai csángó kiállítás Zabolán

2003. szeptember 14-én a Háromszékhez tartozó Zabolán ünnepélyes keretek között állandó kiállítás nyílt, melynek témája a moldvai csángó-magyarok hagyományos népművészete. E kiállítás igen jelentős állomás a moldvai csángók megismerésében, és olyan eredmények eredménye, hogy a „híren” túl érdemes vele részletesebben is megismerkedni.

A moldvai csángók hagyományos kultúrájával sokan és sokféleképp találkozhattak. Számottevő mennyiségű szakmai és népszerűsítő irodalom öleli fel történetüket, nyelvjárásukat, szöveges és zenei folklóriumukat, vallási és egyházi hagyományait, népművészetüket, mindennapi életük szokásait és egy sor már területet. Albumok, lemezek, filmek hozzák közelebb az érdeklődőkhöz a moldvai magyarok kultúráját, sokan sokfelé járják táncaikat iskolákban, táncházakban, táborokban. Hosszú névsora van akár csak a legjelentősebbeknek is, akik e téren munkálkodtak, Benda Kálmántól Domokos Pál Péteren át Kallós Zoltánig, Tánczos Vilmosig. Még azt sem mondhatjuk, hogy tárgyi világuk ismeretlen lenne, hiszen múzeumi gyűjtemények (köztük például a pécsi Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztálya vagy a budapesti Néprajzi Múzeum) szép számmal őriznek szebbnél szebb moldvai viseletdarabokat és más tárgyakat, nem beszélve magángyűjteményekről, ahol igazán sok rejtett érték halmozódhatott föl. Mindezidáig azonban sehol senki nem tudott létrehozni olyan intézményt, amely állandó múzeumi kiállítás lehetőségét biztosította volna a moldvai csángók hagyományos népművészete számára. Zabolán, ebben a centrális fekvésűnek igazán semmilyen szempontból nem mondható háromszéki faluban vált lehetségessé ilyen intézményes alapok lefektetése –

így alakulhat a település, illetve különösen annak egyik udvara valódi központtá azok számára, akik nemcsak könyvekből igyekeznek tájékozódni. Zabola és Moldva között egyébként évszázados kapcsolatok vannak, mindkét irányba jöttek és mentek családok, vándorok, menekültek az idők során, és a falu katolikus temploma harangjának költségeihez annak idején moldvai hívek is hozzájárultak.

A kiállítás alapítása, a kezdeményezés, megvalósítás a Zabolán született Pozsony Ferenc érdeme. Ő volt az, aki már diákkorában megindult újra meg újra ismétlődő gyűjtőútjaira először szülőfalujában, majd tágabb pátriájában, Háromszéken, aztán az Ojtozi-szoroson keresztül Moldvába is. Pozsony Ferenc már 1974-ben, még egyetemi tanulmányai megkezdése előtt létrehozott egy tájháznyi gyűjteményt Zabolán, gyakorlatilag szülei portáján a nagyszülőktől megörökölt házban (aztán könyvet is írt a Száz magyar falu könyvesháza című sorozatban: *Zabola*, Budapest, 2002). Ebben a gyűjteményben az idők során gyönyörű tárgyi anyagot gyűjtött össze Moldvából is (a kilencvenes évek elején volt alkalmam megcsodálni). A nyolcvanas években titokban, nehéz körülmények között végzett folklórgyűjtéseinek eredményeit a későbbiek során kötetben publikálta (*Szeret vize martján*, Kolozsvár, 1995 stb.). A módszeres építkezés folytatódott a kilencvenes években, amikor már mint a Kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékének oktatója, illetve mint a változások után azonnal megalapított Kriza János Néprajzi Társaság elnöke kutatásokat kezdeményezett és vezetett a moldvai csángók etnikai identitásának szerteágazó témaköreiben. Számos tanulmányán kívül az ő nevéhez fűződik a csángókról készült hiteles és szakszerű összefoglaló román nyelvű olvasók számára (*Ceangăii din Moldova*, Cluj, 2002, Asociația Etnografică Kriza János). A munkák során szoros együttműködések alakultak ki a közeli területeken dolgozó szakemberek között, és az egyetemi oktatás keretei között évek alatt kiformalódhatott egy olyan fiatalabb generáció, amely kellő képzettség birtokában, kellő elszántsággal és lelkesedéssel tarthatott együtt Pozsony Ferencsel újabb és újabb felmerülő témák nyomában.

A szülői ház telke adott helyet az új évezred új kezdeményezésének: 2003 nyarára (Pozsony Ferenc édesanyjának hathatós közreműködésével és valóban minden követ megmozgatva) felépülhetett a kiállításnak helyet adó új épület, amely jellegében távoli rokona hajdani parasztporták magas csürjeinek. Az emeletnyi magas épületet belül körbefutó galéria-emelet tagolja, amely alatt kétoldalt három-három kisebb helyiség kapott helyet, míg középen és fent tágas nagy tér áll a kiállítás és az érdeklődők rendelkezésére. A megvalósításban támogatóként részt vett számos szervezet és intézmény, melyeket nem tartok hiábavalónak felsorolni (úgy, ahogy azt a meghívóban láthattuk): a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Nemzeti Kulturális Alapprogram, Magyar Néprajzi Társaság, Communitas Alapítvány, Kovászna Megyei Tanács, valamint a Mikes Kelemen Művelődési Egyesület (Sepsiszentgyörgy), a Moldvai Csángó-Magyarok Szövetsége (Bákó), a Szeret-Klézse Alapítvány (Klézse), a Szent István Egyesület (Pusztina), a Kovászna Megyei Könyvtár, Zabola Község Polgármesteri Hivatala, a Kézdivásárhelyi Múzeum, a stuttgarti Katolikus Misszió, Szentkirályi Csaba (Stockholm), az Ipolyi Arnold Népfőiskola (Újkigyós). A hosszú listában nemcsak annak jelét kell látnunk, hol mindenhol igyekeznek legalább valamivel hozzájárulni egy új ötlet megvalósításához, hanem annak jelét is, hogy mennyi helyen kell kilincselni annak érdekében, hogy elkészülhessen valami, aminek értelméről olykor csak a sikeres megvalósulás győzheti meg a támogatókat.

A kiállítás megnevezés annak jelzésére szolgál, hogy ami elkészült, az nem több és nem kevesebb, mint egy állandó kiállítás. Az idők és a további erőfeszítések fogják majd eldönteni, hogy sikerül-e a kiállítóhelyet jogilag és pénzügyileg is stabilizálni,

múzeumi rangra emelni. Nyilvánvaló, hogy hány és miféle politikai és ideológiai érdek szemében lenne nehezen vállalható, kényelmetlen intézmény egy efféle múzeum, de az is nyilvánvaló, hogy a megkezdett úton aligha lehet majd megállni. A kiállítás létrehozói arra törekedtek, hogy a rendelkezésre álló tárgyi anyagból olyan együtteseket állítsanak össze, amelyek egy-egy témában – ha másképp nem, legalább jelzésszerűen – képet adhassanak a moldvai csángók tárgyainak legszebb csoportjairól. Így kerültek egy-egy helyiségbe pusztinai és lészpedi tárgyegyüttesek, díszes viseletdarabok, szöttek, aztán a gorzafalvi fazekasság tárgyai, külön az emberélet fordulóinak fotódokumentációja, valamint néhány mezőgazdasági eszköz, illetve a vallásosság tárgyi emlékei, imakönyvek nyomtatott és kéziratos formában. Szó sincs valamiféle lezárt gyűjteményről: magán a megnyitón is gyarapodott a kollekció a helyszínen átadott további ajándékokkal, és ez minden bizonnyal így lesz ezután is. Nyilván hosszú lenne felsorolni mindazok nevét, akik tárgyaikkal, gyűjtő-, feldolgozó-, rendezői munkájukkal, ötleteikkel hozzátektek a sikeres kiállítás létrejöttéhez.

A megnyitóünnepségre szeptember 14-én, a falu katolikus templomának búcsúnapján, Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén került sor. Ez a szerencsés időpontválasztás tette lehetővé, hogy szép számmal lehessenek együtt olyan falubeliek, akik más-különbben kevesebb kapcsolatot tartanak moldvaiakkal – akik számára így a jelenlét nem csupán egy avatóünnepségre szorítkozott, hanem egy szakrális térben létrejött vallási ünnepre is kiterjedhetett. Délben a „közös” harang megkondulását követően búcsús szentmise volt a templomban, amelyet Tamás József csíkszeredai segédpüspök tíz pap-társával koncelebrált (és aki óvakodott attól, hogy beszédében akár csak utalást is tegyen, mi is következik kicsit később, kik is gyűltek egybe és miért). A mise után, zuhogó esőben a menet átvonult a Vasút utca 789-be, és az udvaron hallgatta meg az ünnepi beszédeket, áldást. Pozsony Ferenc „házigazdai” köszöntőjét követően beszédet mondott Ádám Attila, Zabola polgármestere, Schneider Mária, a magyar NKÖM helyettes államtitkára, Magdalena Andreescu a román Kulturális Minisztériumból (ők ketten együtt bogozták ki az ajtót jelképesen elzáró, összekötözött, esőtől jól összeázott moldvai *bernyócokat*, öveket, miközben földhöz vágott cserépfazék darabjai gurultak szét), továbbá Kötő József, az EMKE elnöke, Bilibók Jenő, a Moldvai Csángó-Magyar Szövetség alelnöke, valamint Nyisztor Tinka, a pusztinai Szent István Egyesület elnöke. A programban szereplő Kósa László, a Magyar Néprajzi Társaság (akkori) elnöke nem tudott megjelenni. Nyisztor Ilona Szent István-énekét követően Tamás József áldotta meg az épületet. Remény és akarat csendült ki a megszólalók szavaiból – annak tudata, hogy egészen addig, amíg másképpen nem lehet, minden kulturális eszközt és módot meg kell ragadni egy létében fenyegetett népcsoport fennmaradásának elősegítésére.

A kiállítás megtekintése és az ebéd után a program késő délután színes, hangulatos ünnepi műsorral folytatódott a falu kultúrházában, ahol felléptek moldvaiak (Pusztinából, Klézséről), de éppúgy Erdély más részeiből, Magyarországról, illetve nyugatabbról érkezett vendégek is (a Bornemissza Társaság képviselőjében például Antal Imre és Antal Ágnes). Igazi élményt jelentett látni, ahogy a saját kultúrájukban benne élő és azt egyúttal színpadon is megjelenítő pusztinaiak még az utcán is alig akarták abbahagyni az éneket, vigasságot (s nyilván a buszban is folytatták, éjszaka hazafelé). Szemmel láthattuk, mit jelent az, ha vannak, akik számára a saját hagyományaik az életük természetes része, amellyel mások elé is kiállnak, ha kell, de amelynek igazi életét nem ezek jelentik, hanem a valódi, megtartó közösségek. Kutatók, kiállítók, szervezők, rendezők, táncosok végső soron mind ennek, ezeknek a továbbélésén, éltető továbbításán fáradoznak.

Hogy további törekvések is anyagi segítséget kaphassanak, adományok a következő címre juttathatók el: Asociația Etnografică Kriza János, Cluj-Napoca, str. Croitorilor nr. 15. Bankszámlaszám: 2511.1-4002.1/ROL és 2511.14002.2/USD, Banca Comercială Română, Sucursala Cluj, Swift kód: RNCBROBUA.

MOHAY TAMÁS

* * *

KIÁLLÍTÁSOK

Fába faragott életsorsok, betlehemek Selmecebányáról (Szórákaténusz Játékmúzeum, 2003. október 25.–2004. február 2.)

Kecskeméten, a Szórákaténusz Játékmúzeumban 2003. október 25-én nyílt meg a *Fába faragott életsorsok, betlehemek Selmecebányáról* című kiállítás. A kiállítás a Szlovák Bányászati Múzeum és a Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely közös munkájának köszönhetően jött létre. A 2004. február 2-ig nyitva tartó tárlatot Eva Lovasová selmecebányai muzeológus rendezte. Az együttműködést magyar részről pedig Kalmár Ágnes művészettörténész, a Szórákaténusz Játékmúzeum igazgatója hozta létre és gondozta. A játékmúzeum több mint 20 éves fennállása során mindig kiemelt figyelmet fordított arra, hogy gyűjteményében, kiállításában az egész Kárpát-medence gyermekélete és játékkultúrája helyet kapjon, melynek nyomán számos határon túli területről rendelkezik jelentős gyűjteményi egységgel.

A Szlovák Bányászati Múzeum Selmecebányán számtalan értékes emléket őriz a bányászemberek faragó tevékenységének: türeleművegeket, bányamodelleket, faragott használati tárgyakat. A selmecebányai bányarégió volt a Felvidéken az egyik központja a „bányásművészetnek”, az itt készült faragványok a 18. század végétől egészen a 19. század közepéig éltek virágkorukat, de mind a mai napig fennmaradt készítésük hagyománya. A faragás fejlődéséhez egyaránt hozzájárult a bányászemberek kézügyessége és műszaki találékonysága, hiszen a fa körültekintő megmunkálásának nagy szerepe volt a biztonságos föld alatti járatok kialakításában. A bányászok szabadidejükben, saját örömeikre foglalkoztak fafaragással. Tehetségük sok esetben igen nagy tiszteletet biztosított a számukra, például ennek köszönhetően a mindennapi munka során is jobban kímélhették magukat. Az ércel megrakott csilléket óvatosabban, behajlított csuklóval tolták, hogy megóvják kezük épségét a mives kis figurák elkészítéséhez.

A bányászcsaládok életében a karácsonyi szokásokhoz szorosan hozzátartozott a betlehem, melyet gyakran az ünnepek idején ajándékoztak egymásnak. A bibliai jelnevek alakjait legtöbbször hársfából faragták ki, majd színes polikróm festékekkel színezték. A sok alakos, sokszor 35–40 figurát is magukba foglaló kompozíciókban helyet kap az égi és földi, sőt még a „föld alatti” szféra is. A már megszokott bibliai figurák mellett a pásztor- és bányászélet minden fontos mozzanata is helyet kap. Karácsonykor a betlehemek nemcsak a templomokban és a bányászok otthonaiban voltak felállítva, hanem a bányák azon helyiségeiben is, ahol a bányászok a műszak megkezdése előtt és befejezése után találkoztak. A betlehemek díszítő részei voltak a pásztorok szállásait ábrázoló festmények. Ezek a naiv képzőművészeti alkotások Hont vármegye északi térségének helyi sajátosságai közé tartoznak.

A Szlovák Bányászati Múzeum közel 40, fából faragott betlehemet tartalmazó gyűjteményéből hozott egy kisebb válogatást Kecskemétre. A kiállítás megnyitásához a karácsonyi ünnepek szlovák népszokásaihoz kapcsolódó múzeumpedagógiai foglalkozás és szakmai nap kapcsolódott. A szakmai nap levezető elnöke Moskovszky Éva művelődéstörténész volt. Számos előadás hangzott el Selmecebányáról és játékkészítő hagyományáról. Előadást tartott Eva Lovasová a fából faragott betlehemekről Selmecebányáról, Kalmár Ágnes az egykori Pjerg-Szélaknai Gyermejáték Készítő Tanműhely történetéről, Miszory Franciska, az utolsó felvidéki bányagróf és egykori országgyűlési képviselő Kecskeméten élő dédunokája az őseitől örökölt pjerg-szélaknai játékforgató

nyairól. Érdekes adalékokat szolgáltatott még a témához Tészabó Júlia bemutatása *A Pjerg-Szelaknai Gyermekjáték Készítő Tanműhely működéséről a korabeli sajtó tükrében* címmel, Bihar Mária előadása a felvidéki bányavárosok, különös tekintettel Selmebánya szerepéről a magyar történelemben és Kéthely Nagy Sándor élménybeszámolója arról, hogyan élnek az egykori selmebányai Bányászati Akadémia diákszokásai napjainkban. A kiállítást és a rendezvényt egy magyar és angol nyelvű kiállításvezető katalógus kiadása tette teljessé.

BIHAR MÁRIA

TÉKA

**Jegyzetek a Népművészeti örökségünk című sorozat
három legutóbb megjelent kötetéről**

Nógrád megye népművészete. Szerk. Kapros Márta. Balassagyarmat, 2000. 433 p.; *Somogy megye népművészete.* Szerk. Kapitány Orsolya és Imrő Judit. Kaposvár, 2001. 557 p.; *Győr-Moson-Sopron megye népművészete.* Szerk. Kücsán József és Perger Gyula. Győr, 2002. 559 p.

A Népművészeti örökségünk sorozat immár a nyolcadik kötethez ért. Már ennyi kötet megjelenése is lehetővé teszi, hogy elgondolkodjunk azon, hogy a népművészet kutatása szempontjából milyen jelentősége is van az eddig megjelent anyagnak. Előljáróban szögezzük le azt, hogy a vállalkozás egésze tudománytörténeti jelentőségű, hiszen nem volt még arra alkalom, hogy a magyar népművészet ekkora terjedelemben, ilyen képanyaggal jelenhessen meg. Igen nagy szellemi erőket mozgatót meg, sok erőfeszítést igényelt a kötetek megvalósítása. Egyebek között az egyik jelentősége a vállalkozásnak abban áll, hogy a néprajzosok középgenerációja, éppen a nem a szakma központjában dolgozó kollégák jutottak olyan feladathoz, amely nemcsak próbát jelent, hanem amely egyben az egyéni kutatások összegezésére is alkalmat ad olyan reprezentatív keretek között, amilyenek egyébként nem igen adódtak volna. Maguknak a köteteknek a terjedelme, mérete, nyomdatechnikai kivitele, a képanyag közlésének a módja, mind szerencsésnek mondható. Az is szerencsés, hogy a kötetek mind külsőleg, mind tartalmilag hasonlítanak is egymásra és nem is – s így a sorozatjelleg is megmarad, miközben az egyes kötetek saját arculatot is kialakítottak maguknak. A sorozat három utolsó kötetéről szólva voltaképpen a népművészet kutatásának mai helyzetéről is szót ejthetünk, arról, hogy az elődökhöz képest milyen utakat jártunk be, és milyen perspektívák tárulnak fel előttünk. Azt hiszem, hogy éppen a kötetek szerzői körében kell beszélnünk azokról a kérdésekről, amelyek a népművészet kutatását érintik, hiszen mindazok, akik valamelyest is érdeklődtek a népművészet iránt, szóhoz jutottak vagy jutnak a sorozat már megjelent vagy remélhetőleg kiadásra következő kötetében és hozzájárulnak a magyar népművészetről alkotott kép kialakításához. Ezért nem törekedtem arra, hogy tartalmilag ismertessem itt az egyes köteteket, hanem azzal szeretnék foglalkozni, hogy a népművészet-kutatás szempontjából milyen kérdésekre milyen megoldások születtek.

A népművészet fogalmát illetően, a köteteket kézbe véve, úgy tűnhet, hogy a tárgy – a népművészet – a paraszti kultúra olyan közismert tartománya, amelynek körülhatárolására már nincs is szükség, olyannyira tisztázott a mibenléte. Esetleg azt is gondolhatjuk, hogy a népművészettel eddig foglalkozó kutatók elgondolásai, a korábban közzétett népművészeti összegezések mintegy megszabják azt, hogy hogyan kell a témát megközelíteni. Itt csak emlékeztetni szeretnék arra, hogy a népművészet fogalom használata előtt háziiparról, népiparról, rabimunkáról írtak a kutatók és Alois Riegel bécsi művészettörténész nyomán kezd a népművészet terminus bevezetődni a hazai és bizonyos mértékben a nemzetközi szóhasználatba. Az, hogy mit is értsünk e kifejezés alatt, mintegy száz év alatt konstruálódott meg a kutatói generációk „összműveként”. Ebből a szempontból is érdekes a nagy népművészeti összefoglalások összehasonlításai, hiszen gyakran tapasztalhatjuk, hogy bizonyos képek, tárgyak szinte darabról darabra ismétlődnek. Általában máig Malonyay Dezső népművészeti kötetei az alapművek, amelyek tematikus sokrétűségük és anekdotikus hangvételük miatt töretlen sikernek örvendenek.

Malonyay máig olyan stílust képvisel, amelynek segítségével a népi kultúra megközelítése könnyed természetességgel történt. (Megjegyzem, hogy bizonyos témák sokáig csak a Malonyayban voltak megemlítve, s nagyon sok időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az ebben az alpműben felvetettekhez képest tematikusan új jelenségekre is ráterelődjön a figyelem.)

A későbbi nagy összefoglalások, Csilléry Klára, Fél Edit és Hofer Tamás kötetei például, majd Domanovszky Endre műve, illetve Kós Károly és munkatársai népművészeti kötetei nyilván mérvadóak voltak a jelen sorozat tematikájának az alakításánál is. Mégis hiányzik az afelől való gondolkodás, hogy általában milyen jelenséget sorolhatunk a művészet kategóriájába, és milyen nem. Amikor Viski Károly 1928-ban a prágai népművészeti konferencia számára megfogalmazta azt az álláspontot, hogy az akkori kutatói gárda mit tart népművészetnek, akkor az a megfogalmazás korszerű volt, az európai kutatásokkal összhangban állt. Viski és kortársai ugyanis a népi kultúrán belül az iparművészetnek megfelelő tárgytípusokat sorolták a népművészethez és az ún. szép tárgyakban a különféle történeti korok és stílusok lenyomatát vélték megtalálni. A későbbiekben a nép önálló alkotó erejének a bizonyítékait látták a kutatók a paraszti környezet jól megformált és díszített tárgyaiban. A magyar népművészet alakulásának periódusokra való bontása is tükrözi bizonyos mértékig ezt a szemléletet, de tekintettel van a paraszti kultúrát befolyásoló egyéb, főként gazdasági tényezőkre is.

Hiszen a kötetek minden egyes témájánál, minden egyes bemutatott darabjánál felvethető, hogy az adott téma, az adott konkrét tárgy vagy jelenség milyen mértékben hordoz művészi sajátosságokat. Sajnos, nálunk hiányzik a terminológiából és a tudományos szóhasználatból az olyan kifejezés, mint a franciában az „Imagerie”, ami a Madarassy-féle „művészkedés” kifejezéshez áll közel, s ez a hiány többek között azt eredményezi, hogy nem tudjuk elég világosan kifejezni a paraszti kultúra tárgykészletének azokat az aspektusait, amelyek a művésziség felé mutatnak. A további nehézség abból adódik, hogy nálunk hagyományosan a tárgyi néprajz művelői foglalkoznak a tárgyakkal és elsősorban az anyag, a technika, a kivitelezés szempontjait tartják szem előtt elemzéseiknél. Az egyetemi képzésben önálló tantárgyként nem is szerepel a népművészet (az ELTE-n is csak egyetlen félév jut rá). Nem is csodálkozhatunk így azon, hogy nem alakult ki olyan elemzési módszer és terminológia, amelyet sokan ismernének, elfogadnának és alkalmaznának. A tárgyi néprajzi megközelítés lehetővé teszi, hogy a vizsgált tárgy néprajzi jelenségek összefüggéseibe helyezve jelenjen meg, ugyanakkor kevésbé alkalmas arra, hogy az adott anyagot, tárgycsoportot olyan szempontok szerint rendezze át, amelyek alapján a művésziség mozzanatai kimutathatók. További probléma az, hogy mint minden eleme a népi kultúrának, úgy a népművészeti jelenségek is a hétköznapiságban gyökereznek. Adott tárgy esetében nem az egyszeri, egyedi tárgy a műtárgy, hanem az a kérdés, hogy a gyakorlatban mi a tárgy státusza. Itt tárgytípusok, sorozatok vizsgálata segíthet bennünket annak az eldöntésében, hogy a kérdéses darab művészi vonatkozásokkal rendelkezik-e vagy sem, illetve hogy a tárgy használata milyen pozíciót jelöl ki adott esetben a tárgy számára. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a vizsgálandó kérdés az, hogy adott időben, adott közösség tárgykészletében milyen tárgytípusok fordulhatnak egyáltalán elő olyan státuszban, amely művészinnek nevezhető. A művészi és nem művészi közötti határ tehát viszonylagos. Nem elég a raktárból egy díszített jármot vagy guzsalytalpat előszedni, azt is vizsgálni kell, hogy eredetileg azok akik használták, mikor, milyen alkalommal és mire használták az adott tárgyat. Nagy irodalma van annak a kérdésnek, hogy művészi, illetve esztétikai minőségként tűnhetnek fel olyan elemek, amelyek lényegében nem azok: ilyen lehet a nagy ügyességet kívánó tárgyforma (például türelemműveg), a ritka anyagok (például spanyol-

viasz, gyöngy stb.). A határokat azonban ki kell tűzni, mert ha nem, akkor egyformán a népművészet kategóriájába tartozik a csirkeitató is és a Sasvári Madonna is. Az egy másik kérdés, hogy a favillának és a vesszőből fonott varsának is lehet esztétikuma – noha e tárgyak nem népművészeti alkotások.

Amennyiben művészetről beszélünk, úgy a néprajzi tárgyak körében jól meg kell különböztetni azokat a tárgycsoportokat, amelyek művészi funkciókat töltek be, elsődlegesen azoktól a tárgyaktól, amelyek esetleg a mai (kutatói) szemlélet számára esztétikusak ugyan, de soha nem e szempontból készültek (például munkaeszközök, a háztartás tárgyai). Ez az a probléma, amely a legtöbb gondot okoz a kötetek szerkesztői és a szerzők számára.

A népművészet fogalmának és területének a meghatározása azért is nagyon fontos, mert abból következik a tárgycsoportok, vagy ha úgy tetszik, a műfajok, azaz a kötetek tematikájának a beosztása. Nyilvánvaló, hogy minden megyei kötet törekedett a saját-szerűségeit felmutatni, következésképpen nem feltétlenül szándékozott egy minden műfajra kiterjedő teles körképet adni a népművészetről. Ezt tekinthetjük nyereségnek is és veszteségnek is. Nyereség abból a szempontból, hogy a műfaji beosztás logikáját követve talán bizonyos témák nem is kerülhettek volna szóba vagy nem abból az aspektusból, ahogyan e kötetekben most feldolgozásra kerültek: ilyenek például „a szokások tárgyai”, vagy „a vallásos népművészet”. Veszteség pedig az, hogy ha nem a műfaji logikát követik a kötetek fejezetei, akkor vajon mi fűzi össze őket? Be kell vallanom, hogy számomra a néptánc, népzene, népszokás és gyermekjáték fejezetek szerepeltetése tűnt kérdésesnek, mivel a kötetek nem a néphagyományt általában, hanem a népművészetet speciálisan kívánták bemutatni. Köztudott, hogy a leghagyományosabb felfogás szerint is a népművészet értelmezése elsődlegesen vagy a tárgyakhoz kötődik, vagy tágabban értelmezve a tárgyakon kívül a tánc, zene és a népköltészet is oda tartozik. A sorozatban elsősorban a tárgyról van szó, nem érzi az ember indokoltnak a népművészet más területeinek a bevonását az áttekintésbe, ha az úgysem teljes.

Amennyiben minden kötet más és tematikus felépítést követ, úgy nagyon nehezen lehet majd a mozaikokból összképet összerakni, azaz, hogy Hofer Tamás szavaival éljek, az ország népművészeti térképét megrajzolni.

Természetesen az egyes kötetek tartalomjegyzékeinek is van „olvasata”, azaz nyilván nem véletlen, hogy a fejezetek milyen sorrendben követik egymást. A kötetek általában történeti bevezetővel kezdődnek, azután az adott táj bemutatására kerül sor, majd a település, az épített környezet, esetleg a háztípusok bemutatása következik. Ez után belépünk a lakásba és következik a lakáskultúra, s ennek a keretében a bútorok egyenként való leírása. A továbbiakban a sorrend igen eltérő módon folytatódik. Megjegyzem, hogy általában az alapanyagok és feldolgozásuk bonyolultsága szerint szokták követni egymást a tárgycsoportok a népművészeti áttekintésekben. A mi sorozatunk kötetekben azonban gyakran tartalmiak a csoportosítás kritériumai. Mindenesetre megjegyezzük, hogy a szokás és a vallási élet tárgyait ismertető fejezeteknek – mivel ezek sokféle tárgyat jelölnek – sorrendben az utolsó helyeken kellene szerepelniük. Hasonló megfontolásból a viseleteknek is az egymű dolgot tárgyaló fejezetek után kellene következniük.

A terminológiai kérdéseket illetően megvitatásra érdemesnek tartom azt, hogy mennyire különböző a tárgycsoportok elnevezése. Ez a bizonytalanság vagy önkényesség azt eredményezi, hogy bizonyos tárgycsoportok egészen meglepő helyeken lesznek tárgyalva – így például a sírjelek akár *A szakrális környezet építészeti és tárgyi emlékei* cím alatt is szerepelhetnek (Somogy megyei kötet), míg másutt a szokások, illetve a vallási élet és a szokások kellékeiként fordulnak elő (Nógrád megyei kötet, Győr me-

gyei kötet). Hagyományosan inkább a falu mint épített környezet egyik sajátos területeként, vagy legalábbis önálló témaként (műfajként) szokás nálunk a sírjeleket tárgyalni.

Sajátos problémaként vetném fel, hogy a „pásztorművészet” terminus vajon még mindig alkalmas kategória-e arra, hogy művészeti terminusként használjuk? A dohánytartó zacskótól a kovácsoltvas baltafejig sok minden sorolódik az említett kategóriába, és ezért nem egyértelmű az, hogy mi a „pásztorművészet” és mi nem az. A kovácsok által készített baltafej az a kovácsművészetéhez tartozik, a nyele pedig a pásztorművészetéhez? Hagyományosan elkülönítjük ugyan a „pásztorművészetet”, noha bognárok, molnárok, parasztok is készítettek tárgyakat „pásztorművészeti stílusban”. A készített tárgyak tipológiailag nagyon is eltérnek, s éppen ezért nem biztos, hogy a Nógrád megyei fafaragást és bútorkészítést ugyanúgy pásztorművészetnek kell nevezni, mint a dunántúli tükrösöket.

Nagyon hiányolom annak a problematikának a feloldását, ami arra vonatkozik, hogy a társadalmilag a parasztsághoz képest „elmaradottabb” társadalmi csoport hogyan tudott a művészi ábrázolásban a legmesszebb jutni? Erre a kérdésre egyetlen pásztorművészet fejezetben sem találtam választ. Az a tény, hogy Herman Ottó az ösfoglalkozások alapján „ösművészetnek” tartotta a pásztorművészetet, ma már nem tartható álláspont. A pásztorok által készített tárgyak tipológiai szempontból többretegűek, egy csoport nyilván kezdetleges, vagy archaikus, és egy másik részük, amint ezt a szerzők valamennyien jelezték a 19. században, mint a parasztművészet egyik ága sajátos pályát írt le. Közismerten azt szoktuk mondani, hogy az emberábrázolásban a pásztorművészet jutott el nálunk a legmesszebbre, ami ki tudja milyen összefüggésben van a pásztorok viszonylag régies életmódjával. Itt rejlik egy megoldatlan probléma, amit sem abból nem lehet kibontani, hogy a pásztorfaragók börtönviseltek voltak, sem abból, hogy uradalmi alkalmazottak voltak. (Bár mindezeknek a tényezőknek a figyelembevétele szükséges ahhoz, hogy a pásztorok művészkedésének társadalmi alapjait tisztázzuk egyszer.)

A terminológiai kérdések közvetlenül is befolyásolják a témák megválasztását és azt a perspektívát is, amelyből a választott téma megközelítése bekövetkezik. Egyértelmű és következetesen végiggondolt tárgytipológiába jól beilleszthető az olyan témamegjelölés, mint amilyen a somogyi kötetben a *Tárgyak kéregből, fatörzsből, vesszőből és más növényi nyersanyagokból* című fejezet. Kevésbé szerencsés a győri kötetben *A gazdálkodás tárgyai, a ház körüli munkák díszített eszközei* cím. Ez utóbbi cím alatt ugyanis nagyon is különféle tárgytípusok bemutatását kapjuk, amelyek egyáltalán nem műtárgyak, még akkor sem, ha néhány egyszerű díszítmény található is rajtuk. El lehet fogadni, hogy a tárgyak bemutatása a mindennapi–ünnepi vagy a díszítetlen–díszített–művészileg megformált szintek megkülönböztetésére épül, vagy egy művészi fogás érvényesülését mutatja be különböző technikával kivitelezett tárgyakon, de a gyakorlati funkció alapján egy együttesbe sorolt tárgyak nem adnak lehetőséget a művészség bemutatására.

A terminológiai problémáknál maradva, szeretném jelezni, hogy nagyon bátortalanok vagyunk abban, hogy meg is nevezzük azokat a jelenségeket, amelyek a népi kultúrán belül művészi aspektussal rendelkeznek. A népművészet kalapja alá vesszük azt is, ami a provinciális művészethez tartozik, azt is, ami nyomtatott tömegtermék, s a mulékony díszítményekre, például virágokkal való díszítésre még kifejezésünk sincs.

Természetesen nagy előrelépés az, hogy sok olyan jelenség is szóba került a kötetekben, amelyekre korábban nem került sor – például a fent említett háztartási eszközök stb. –, csupán a népművészet mint kifejezési rendszer területeinek és szintjeinek a differenciált megnevezése az, ami hiányzik, és aminek a kidolgozása sokat lendítene az

anyag feltárázásában. Érződik némely címválasztásban, hogy van olyan igény és hajlandóság a kutatókban, hogy a feldolgozott tárgycsoportot valamilyen összefüggésbe helyezve mutassák be. Leginkább tetten érhető ez a szándék *Az otthon művészete* (Somogy megyei kötet), *Lakáskultúra* (Győr megyei kötet), *Lakáskultúra* (Nógrád megyei kötet) címadásban. Erzékeljük, hogy a szerzők a bútorok pusztá bemutatásánál többet kívánnak adni. Nem könnyű a sarkos és párhuzamos elrendezés elvének ismertetésén túllépni – ám lássuk be, hogy ezzel még nem adtunk választ arra, hogy a tisztaszobában elrendezett tárgyegyüttes mit jelenít meg. Rendszerint röviden intézik el a fejezetek szerzői azoknak a tárgyféléknek a bemutatását, amelyek az alapbútorokon kívül kerülnek ide, például dísztörölközők, képek, dístányérok stb. Pedig ezek a dísz- vagy devóciós tárgyak, amelyek a szobában vannak, éppen azt a többletet jelenítik meg, amely már nem a feltétlenül szükséges szintet jelentik, például a lámpák, az órák nemcsak a formájuk miatt érdekesek, nemcsak a berendezésben elfoglalt helyük miatt, hanem azért is, mert a gondolkodásra és cselekvésre is befolyással vannak. Ahol van lámpa, ott lehet olvasni, ahol van óra, ott másként viszonyulnak (vagy nem viszonyulnak) az időhöz, mint korábban stb.

Egy-egy tárgyfélének nagyon is érdekes művelődéstörténeti háttere van, s ott vannak a tárgyak a szemünk előtt, például többször is megemlítődnek az ún. apácamunkák. Nem tipikus, hogy ilyen drága, finom kidolgozású tárgyak paraszti környezetbe kerüljenek, de mintát adhattak, például a szekrénykébe zárt menyasszonyi koszorúknak, amelyeket a falra akasztottak. A kolostori munka elnépiesedő változataként mutatta be Lantos Mária a borított üvegeket – ami nagyszerű dolog, talán még jobban hangsúlyozni lehetett volna, hogy ez dunántúli sajátosság (Somogy megyei kötet).

Az ökológiai megközelítés igénye szinte minden kötetben kifejeződik. Ezért kerül sor arra, hogy valamilyen módon bemutassák azt a történeti táji környezetet, amelyben elhelyezhető az adott megye népi kultúrája. Ezt a szükségletet nehéz kielégíteni, mivel nyilván nem lehet minden kötet elején újra meg újra megírni a magyar történelmet, vagy annak adott tájra vonatkozó részletét, hiszen például a jobbágyfelszabadítás ideje az mindenütt ugyanaz. Ebben a vonatkozásban is azt lehet mondani, amit minden fejezetnél el lehet ismételni, hogy a fejezetek önmagukban kiválóan megállják a helyüket, ám az egymásra való vonatkozás nem mindig maradéktalan. Nyilván több az új adat, világosabb és árnyaltabb a felrajzolt kép azoknál a szerzőknél, akik saját kutatási témájukat összegezhették és kevésbé izgalmasak azok a fejezetek, amelyek ezt az alapot nélkülözték. Ezért is említettem a bevezetésben, hogy a bemutatott kötetek kapcsán többről is van szó, mint egyes fejezetek eredményességéről, hiszen a sokoldalú megközelítésnek elvben a népművészet keletkezése és létezése indoklását kéne megadnia. Bármennyire alaposak, történeti szempontból árnyaltak is a bevezetők, nem bontják ki eléggé azokat az ökológiai szempontokat, amelyekre azután a következő fejezetek támaszkodhatnak. Az „ökológia” terminus alatt itt nemcsak a természeti-táji feltételeket értem, hanem a környezetet tágabb értelemben véve. Tehát a termelés szerkezetét, a közlekedés, ellátás rendszerét, a kereskedelmi tényezőket, az etnikai csoportok megoszlását, a felekezeti megoszlást stb. Példaként itt arra utalok, hogy azoknál a megyéknél, amelyekben többféle nemzetiség él, egyes fejezeteknél, például a bútorok vagy a viseletek kapcsán történik utalás arra, hogy a horvátok, németek stb. ezt vagy azt a színt, formát kedvelték stb. Az ilyen utalások azonban, mivel nincs háttérük, lógnak a levegőben.

Nagyon izgalmas kérdés a történeti idő kezelése a fejezetekben. Némelykor több évszázados visszatekintést kapunk a történelemlről, ez azonban a további fejezetekkel olykor egyáltalán nincsen kapcsolatban. (Kivétel például Flórián Mária, aki érdemben

hivatkozik a bevezetőre a Győr megyei kötetben.) Az, hogy a népművészeti tárgyak, illetve tárgycsoportok „életét” a datált tárgyak jelzik, nem feltétlenül mutatják meg egy-egy tárgytipusnak a paraszti használatban való elterjedtségét, ennek a használatnak a dinamikáját a történeti időben. A népművészet értelmezéséhez pedig nagyon is szükség lenne azoknak a táji sajátosságoknak a megragadására – többek között az időben is –, amelyek arra alapulnak, hogy mikor melyik tárgy az, amely a használó szerint betölti azt a funkciót, amit a tudományos megközelítés szintjén esztétikainak nevezhetünk.

Amennyiben a népművészet alakulását mint társadalmi jelenséget kívánjuk értelmezni, úgy nagyon is szükség van a lokális adottságok, feltételek világos szemléltetésére. Az agyag előfordulásától a piaci körzetek alakulásáig sok mindent be kell(ene) itt mutatni nagyon konkrétan körülhatárolt tárgycsoportra vonatkoztatva. A földrajzi egységeknek, a kistáji tagolódásnak, falucsoportoknak milyen a viszonya egymással, hogy ezek a tényezők befolyásolják-e, s ha igen, hogyan az egyes viseletes körzetek kialakulását és szélesebb értelemben a népművészet tárgycsoportjainak az alakulását, mindezek olyan kérdések, amelyek nagyon fontosak abból a szempontból, hogy a népművészet mibenlétéről valóban gondolkodhassunk. A sorozatnál megyei kötetekről lévén szó, talán reménykedhetünk abban, hogy a „mikrotörténet” és lokális meghatározottság perspektívájából való megközelítés megadja az egyes tárgyra lebontva is a lehetséges funkciók és jelentések minél teljesebb táráát.

Az idő kezelésére visszatérve, lényegében a konkrét tárgyak a 19. század második felétől a 20. század közepéig biztosítják megbízhatóan azt, hogy megállapításokat tehesünk. Minden szerző törekedik arra, hogy egy tárgy vagy írott forrás segítségével időben korábbi állapotokra is kitekintsen. A befejezés pedig igen változatos, van, aki egy műfajnak a népi iparművészetben való továbbélését is érzékelteti, mások nem törekednek valamilyenféle periodizációt láttatni, illetve egy-egy bemutatott jelenség végét is jelezni. Például nagyon szép képet kapunk a nógrádi vetett ágy alakulásáról, a szalmazsák használatáról (nemesi, német, magyar, szlovák használat eltérő idejéről), a tollal töltött párnák számának növekedéséről, a lepedőkről, ágyhuzatokról és végül kapunk egy megjegyzést, hogy Hugyagon selyemkendőt, Etesen abroszt, Szarvasgedén stb. olyan szoknyát terítettek a dunna elejére, amilyen nem volt a hozományban. Mikor? És egyáltalán meddig tartott a vett ágy divatja? Erre itt nem kapunk feleletet, mivel a következő bekezdés már az asztallal foglalkozik. Vagy egy másik példa: ácsolt ágyak Európában a 11. századtól adatoltak. Legtovább az Őrségben maradtak fenn, Somogyban egyáltalán nem voltak. Az időre vonatkozó megjelölés bizonytalanságban hagy. Ahány tárgyféle szóba kerül például a lakásbelső bemutató fejezeteknél, annyiféle külön időpályát olvashatunk, és ez az időív sokszor még az által is tagolódik, hogy a gyűjteményekben fellelhető darabok milyen évszámot viselnek. Félreértés ne essék, nem a pontos datálás ellen beszélek, hanem arról, hogy amennyiben mondjuk a „bútorzatot” vesszük egy műfajnak, amely több tárgyféleből tevődik össze, úgy talán érdemes lenne időben megadni állapot-keresztmetszeteket, mivel a nagyon sok szálon futó történetiség az olvasó számára szinte követhetetlen lesz és az adatok valamilyen általánosítás nélkül a típusalkotást gátolják meg. Ha már az időről tesztek említést, megjegyzem, hogy a leírtak alapján alig érzékelhetők változások, úgy tűnik, mintha egy folyamatos múlttal lenne dolgunk, amiben még „ösi” elemek is vannak. És persze „polgáriak”. Az azonban nem történeti folyamatokból van levezetve, hogy mi és mihez képest ösi vagy polgári adott tájon. Felvetődik némelykor az a kérdés, hogy adott időben például egy parasztszobában, időben más és más stílusperiódusra utaló tárgyak sorakoznak egymás mellett. Tematizálva tehát a kérdésfelvetés szintjén nem kerül elő a tárgyak egyidejűségének a problémája, illetve az a kérdés, hogy a régi és új az elrendezésben, a megbecsülésben

milyen helyet kapott, mikor cseréltek le teljes berendezéseket, vagy ha változtattak, hol kezdtek a változtatást.

Rendkívül sokat mondanak el a szerzők a tárgyak használatáról. Ezt szeretném kiemelni és hangsúlyozni – ez az egyik legbecsesebb hozadéka a köteteknek –, ugyanakkor néha csak egy fél mondat hiányzik ahhoz, hogy a paraszti életmódról, ebben az életmódban arról a pozícióról vagy szintről, amelynek a betöltésére az adott tárgyat, tárgyegyüttest használják, valami lényeges kiderüljön. Arra utalok itt, hogy ha a háztartásban csak két szék van, amit arra használnak, hogy a tisztaszobában a vetett ágycsészék, akkor ott addig, amíg nem kezdik hétköznapi használatba venni a széket, annak más az értéke, akárhogyan van becsapolva a háttámlája, és akárhogyan is van az kifáragva.

Már a megyék is térbeliséget jelölnek. Tudjuk, hogy ez kényszerűség, amelyet valahogyan kezelni kellett. Mivel éppen a tárgyi néprajznak jól bevált segédeszköze a tárgytípusok elterjedésének kartográfiai megjelenítése, ezért meglepő, hogy ilyenfajta ábrázolással egyáltalán nem találkoztunk a kötetekben. (Talán a győri kötetben van a legtöbb térkép, de azok nem művészi jelenségek elterjedtségével kapcsolatosak.) Szerencsére sokszor szerét ejtik a szerzők annak, hogy a leírt tárgyak tájbeli variánsait vagy különbözőségeit is leírják. Valószínűleg a viseletkutatás az egyik legfejlettebb vagy leginkább művelt ága a néprajzi kutatásnak, mivel talán e területen látni a legszebb eredményeket talán valamennyi kötetben. Minden más műfaj kutatója számára tanulságos az a megközelítés, amely nemcsak a tárgyat és változatait mutatja be aprólékos gondossággal, hanem a típusokon belül a változatok, helyi divatok kialakulásának és elterjedésének, hogy úgy mondjam „környezeti” tényezőit is figyelembe veszi, például a közös templomba járás, ügyes varrónő stb. A viseletkutatók éppen azért, mivel a tárgyleírásról kívül a használatra olyan nagy figyelmet fordítottak, a viselet mint kifejezőrendszer jellemzésében is a legmesszebbre jutottak.

Ami a térbeliséget illeti, szinte minden szerző igen óvatos: nem emeli fel a pillantását, hogy az ország más tájairól valamilyen összevetést megláttasson. Nem feltétlenül kimerítő, hosszú elemzésre gondolok, de néhány elem hangsúlyozása talán plasztikusabbá teheti a helyi sajátosságok érzékelését. Például a nógrádi hímzésanyagban és a szötteseknél feltűnő a monogram és a szöveg gyakori előfordulása, tehát érdemes lenne ezt megemlíteni. Mégis, a gondos és alapos leírások adatai lassan megyéken, illetve köteteken átívelnek, és kapcsolatba kerülnek egymással. Hogy a hímzésnél maradjunk, lassan kirajzolódik például, hogy a fehér lyukhímzésnek vagy slingelésnek a változatai hogyan kerülnek át a paraszthímzésekre és különféle metamorfózisokon átesve olyan új stílusokat hoznak létre, amelyek közös nevezője már alig látszik.

Az a megoldás, hogy különböző fejezeteket különböző szerzők írnak, egyfelől előny, másfelől kockázat. Előny, mivel így többféle szempont érvényesülhet, és kockázat éppen a különbözőségek miatt. Az tehát, hogy a fejezetek legyenek kapcsolatban egymással, óriási lehetőség abból a szempontból, hogy pozitív esetben a népművészet teljesebb áttekintése válik így megvalósíthatóvá. Például Domonkos Ottó a Győr megyei kötetben többek között ír a kékfestő céhek fontosságáról és jelentőségéről. Ugyanakkor a viseleti részben nem kerül szóba a kékfestő viseleti szerepe, ami így egy elmulasztott nagy lehetőséget jelent és a gondolkodó olvasó előtt feloldhatatlan ellentmondást is képez.

Nagyon izgalmas probléma és éppen sok példa elemzésével lehet majd egyszer választ találni arra, hogy milyen feltételek, milyen gazdasági és társadalmi körülmények teszik lehetővé, hogy esztétikai szükségletek szülessenek. Az is egy finom elemzés tárgya lehet, hogy az esztétikai igények milyen egyéb szükségletekkel összefonódva jelentkeznek, hogy az önreprezentáció a mi-ök viszonylatában milyen tárgycsoportokkal

fejeződik ki. A mi-ök csoport nyilván adott közösségen belül is kialakul legalább a gazdag-szegény rétegek, illetve csoportok esetében és ennek a szociális térben való különbségnek a tárgyak kialakítása és megválasztása esetében is meg van a maga jelentősége. Vajon látunk-e ebből valamit a fejezetekben? Úgy gondolom, ahhoz, hogy a művészség kérdését felvessük egy tárgycsoporttal kapcsolatban, előzetes fázisként elgondolható egy olyan tárgyszociológiai megközelítés, ami arra terjedne ki, hogy a szegények és gazdagok tárgyhasználatát megkülönböztesse. Például a szegények is olyan vetett ágyat állítottak ki, mint a gazdagok? A szegény-gazdag megkülönböztetés a minőségek vagy a mennyiségek vonatkozásában fejeződött ki jobban? Egészen konkrétan az alsószoknyák száma vagy a ruhaanyagok minősége fejezte ki jobban a gazdagságot egy adott közösségben? A díszítésre használt cserépedények mintája, beszerzésének a helye vagy egyéb szempontok voltak a fontosak a tulajdonosok számára?

Teljesen egyértelmű, hogy a szokások és a vallási élet tárgyai címszó alatt összefoglalt fejezetek a legújserűbb részei a köteteknek. Minthogy az adott témaköröknek művészeti, illetve tárgytípológiai szempontból következetes feldolgozásai még nemigen voltak, ezért itt még nagyon sok a tennivaló.

Mindkét tárgycsoport tárgystruktúrájának a kidolgozása rendkívül érdekes feladat. Ugyanis mindkét esetben a használat mintegy benne van a tárgyban, illetve a tárgy a maga tárgynyelvén összegezi a szokás tartalmát, ám eszköz is egyben. A szokás tárgyaiban esetében még nehezebb a tárgyak kategorizálása – műfaji kérdésekről nem is beszélve. Például a gyermekekágyas lepedő, a hímtett vagy szőtt lepedők speciális fajtája a jelentését akkor nyeri el, amikor a gerendára akasztják. Ez még önmagában nem is esztétikai jelenség. A vőfélypálca jelentései többfélék, s a jelölés mellett a díszítés, azaz egy esztétikai funkció is megjelenik. Még mindig nincs művészetről szó, úgy vélem, hogy darabról, darabra el kell még végezni egy olyan gondos elemzést, akár a funkcióhierarchia mentén, akár olyan elemzési apparátussal, amely elemeit a művészetelméleti leírásokból veszi, hogy azután a szokásokban megjelenő tárgyakat a kalácsoktól a sírra akasztott kendőig vagy a lakodalmi zászlóig ne darabonként, hanem művészi aspektusból kidolgozott rendszerként tudjuk bemutatni.

A népi vallásosság tárgyainak a felvonultatása ment talán el a legmesszebb a népi kultúra határainak a kitágításában, mivel a használók, illetve a használat irányait követték. Ez a hagyományos megközelítésekhez képest nagyon merész és újszerű megoldás. Nyilván nemcsak a népi vallásosság iránti kutatói érdeklődésnek az utóbbi évtizedekben megmutatókozó megélnküléséről van szó általában, hanem több konkrét kutatási projekt, vagy kiállítás szerencsés befejezéséről is. Rengeteg a tennivaló ezen a területen is. Ugyanúgy, mint a szokások kellékeinél, meg kell alkotni a művészi elemzés számára megfelelő kategóriákat és terminusokat, hiszen sem a szokás tárgyai, sem a népi vallásosság tárgyai nem műfaji megjelölések, hanem funkcionális terminusok. A rózsafüzér, az út menti kereszt és a pünkösdi lombsátor nem ugyanaz a tárgytípus. Bizonyos művészetelméleti előmunkálatok immár több évtizede rendelkezésre állnak, hiszen a provinciális művészet, naiv művészet, sokszorosított grafika stb. kérdéseiről folytak néprajzosok és művészettörténészek részvételével tanácskozások, amelyeknek az anyagai megjelentek, olvashatók és hasznosíthatók. Lehet, és ezen el kell gondolkodni, hogy a népművészet kategóriába sokkal kevesebb tárgy fér bele a devóciós tárgyak közül, mint amennyire gondolunk először. Például eldöntendő, hogy ha a rózsafüzér nem művészeti termék, akkor a kegyhely képével díszített bögre vajon mi? Az is lehet, hogy a népművészet terminus nem megfelelő mindannak a jelenségnek az átfogására, amellyel kapcsolatban ma használjuk. Szerencsés lenne, ha a „művészet” kategória használatában

körültekintőbben járnánk el és a művészi szint előtti vagy alatti lépcsőfokokat is megkülönböztetnénk.

Igen örvendetes eredménye és újítása a köteteknek, hogy a kutatások kiterjednek ikonográfiai adatokra is – vagy legalábbis az illusztrációkban felhasználják azokat. Mégis óvatosan kell kezelni ezeket az ikonográfiai forrásokat, például festményeket, metszeteket stb. Mivel azok nem dokumentumértékűek, hanem stilizáltak, és adott műfaj művészi-ikonográfiai hagyományait követik, ezért értékelésük nagy körültekintést igényel.

A népművészet mibenlétének a megragadása akár társadalmi vonatkozásban, akár tárgytipusok vagy egyes tárgyak esetében nagyon összetett feladat. A szabályszerűségeket – ha vannak ilyenek – nem könnyű megragadni, mert a tárgyak maguk rendszerint nem árulják el mindazt, ami a használatukat, „viselkedésüket” egykor meghatározta. A „paraszti ízlés” vagy a „paraszti ideál” kifejezések nem alkalmasak arra, hogy bármit is kifejezzenek a népi kultúra keretében a tárgyak alakítását illető mozgásokról, alakító tényezőkről, mértékekről vagy mintákról, mivel önmagukban üresek és tartalmilag meghatározatlanok. A kutatásoknak éppen arról kell szólni, hogy a tárgyakhoz kapcsolódó szűkebb vagy tágabb viszonyrendszereket rögzítse és a művészi/nem művészi jelenségek közötti határokat megvonja.

A népművészeti kutatások számára a Népművészeti örökségünk sorozat három legutóbbi kötete legfőbb eredményének tartjuk elsősorban a tematikus bővítéseket. Ilyen a győri kötetben a céhek életének tárgyi kellékeit bemutató fejezet, a szokások tárgyainak és a népi vallásosság tárgyainak a felsorakoztatása, vagy például a csipkék, illetve a fémművesség tárgyalása a somogyi kötetben. A viseletfejezetek, hogy úgy mondjam mélységükben is nagyon sokatmondóak, hiszen a viselet mint kifejező rendszer jelenik meg előttünk és éppen a rendszerszerűség érzékeltetése nagy teljesítmény. A viseletek változatainak kialakulására ható tényezők számbavétele példászerű. Természetesen itt nem lehet minden egyes fejezet teljesítményét értékelni, hiszen minden szerző bővíti adott témában az eddigi ismereteinket a korábbinál több adat bevonásával, a példák körének kiszélesítésével. Az világosan kitűnik, hogy a viseletkutatás alapos előmunkálatokon nyugvó eredményes ága a mai magyar néprajzkutatásnak általában is és a tárgyalta kötetekben is.

Művészi szempontokat az elemzések közül S. Kovács Ilona *Pásztorművészet* című dolgozata érvényesítette a legkövetkezősebben. Több olyan szempontot is találhatunk a fejtegetésében, amelyek meggondolásra készítenek és nyilván a későbbiekben is hasznosíthatók lesznek.

Végül megállapíthatjuk, hogy mindegyik kötetet és minden egyes fejezet, ilyen vagy olyan oldalról hozzájárul ahhoz, hogy ösztönözze a népművészetre vonatkozó kutatást általában, sajátos módon pedig az alábbi szempontok érvényesítésére: a) tágan értelmezett ökológiai szempontok figyelembevételére, b) művészetelméletileg megalapozott terminológia kialakítására, c) egy tárgy-, illetve műfajstruktúra megalkotására, amely alkalmas arra, hogy a jelenségeket/tárgyakat átfogja.

VEREBÉLYI KINCŐ

Tárkány Szücs Ernő könyvének bemutatója

Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Második, bővített kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 933 p.

A Magyar Néprajzi Társaság és az Akadémiai Kiadó 2003. december 3-án a Néprajzi Múzeumban mutatta be Tárkány Szücs Ernő alapvető művének második, bővített kiadását. A rendezvényt T. Bereczki Ibolya, a Magyar Néprajzi Társaság főtárgya nyitotta meg, majd Nagy Janka Teodóra és Sonnevend Anna tartott előadást. A könyvbemutató végén Tárkány Szücs Attila, a szerző fia, a Vásárhelyi Testamentum Alapítvány (az újbóli megjelenés egyik támogatója) nevében beszélt (a másik támogató a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma volt), majd Kormányos József, az Akadémiai Kiadó szerkesztője fejtette ki gondolatait. Az alábbiakban a rendezvényen elhangzott két előadást közöljük.

A SZERK.

A magyarországi joginépszokás-kutatásról

Amikor 1981-ben megjelent Tárkány Szücs Ernő *Magyar jogi népszokások* című monográfiája, egyik legértőbb recenzora, Varga Csaba a hazai jogi néprajzi kutatástörténet sajátosságára utalva úgy fogalmazott, hogy „Tárkány Szücs Ernő az a tudós, aki [...] egyszemélyben hordozója és megtestesítője a magyarországi [...] jogi etnológiának.” Megállapítása így tizenkét év távlatából is helyénvalónak tűnik, hiszen míg nemzetközi viszonylatban (elsősorban német nyelvterületen) a 19. század elejétől folytatott gyűjtések eredményeként a század végére megtörtént a tudományágak kialakuló rendszerében a jogi néprajz artikulálódása, addig Magyarországon az önálló tudományággá még ma sem vált jogi néprajz „kézről kézre” járt. Hazai történetét elsősorban a kutatási terület iránt elkötelezett kutatók egyéni teljesítménye fémjelzte.

A tudományos alapvetést a 20. század elején Tagányi Károly, a kiváló történész végezte el. Szakirodalmi tájékozottsága, kutatástörténeti áttekintése Európa élvonalába emelte a magyar kutatást. A család- és öröklésjogi „jogszokásokról” szóló tanulmányában – hosszú ideig nem találva követőkre – szervesen egymásra épült történeti szemlélet és jelenkutatás, valamint etnográfia és etnológia. A két világháború közötti időszak gazdasági, társadalmi változásai miatt – különös tekintettel a jogi kodifikáció gyakorlatias követelményeire – az érdeklődés előterébe kerültek a népi jogszokások.

Néprajzosok (Szendrey Ákos, Fél Edit), jogtörténészek (Bónis György, Csizmadia Andor, Degré Alajos), gyakorló jogászok (Hofer J. Miklós, Csányi József, Gaál Imre, Quiricó Pál), joghallgatók (Tárkány Szücs Ernő, Prehoffer Elemér) egyéni törekvései és a Györffy István kezdeményezte „jogi népeletkutatás” eredményeként az 1940-es évek elején úgy tűnt, sikerül megeremteni az önálló diszciplínává válás alapjait.

A jogász és etnográfus Papp László – hangsúlyozva a néprajztól, a jogtörténettől és a jogszociológiától való elkülönülést – a fennálló állami jogrend szabályaival szemben önálló kutatási tárgykörként határozta meg a nép műveltségállományában élő, jogi tartalmú eljárásmodokat, szabályokat. Az 1968-ban, 1976-ban megjelent, majd 1994-ben ismét kiadott – hazai berkekben mindannyiszor visszhang nélkül maradt – cikkében Tárkányi Szücs Ernő is újra és újra állást foglalt a jogi néprajz mint önálló diszciplína

mellett. Úgy vélte, nemcsak az írott kultúrával nem rendelkező társadalmakban, de Európa írott kultúrával rendelkező országaiban is lehetséges és szükséges a kutatás.

Györfly István halálát követően a szakmai intézmények kivonultak a „jogi népelet-kutatásból”. A kutatási területen bekövetkezett politikai, jogpolitikai befolyás növekedése miatt a második világháborút követően a megváltozott társadalmi, politikai helyzetben a jogi néprajznak esélye sem volt az önállósodásra. Az ötvenes évektől 1984-ben bekövetkezett haláláig Tárkány Szücs Ernő tekinthető a kutatási terület legautentikusabb képviselőjének. A néprajz, a jogtörténet, a történettudomány művelői által a mai napig kézikönyvként használt, 1981-ben megjelentetett *Magyar jogi népszokások* című monografikus igényű munkája amellett, hogy elsősorban a néprajzi szakirodalomban felhalmozott jogi vonatkozású adatokra és a két világháború közötti kutatások eredményeire épülő rendszerezés, összegzés, egy kutató életművének is tekinthető.

Hiszen a gazdag példatárban egyaránt megtaláljuk a hódmezővásárhelyi joghallgató első, a kolozsvári egyetem jogtörténész professzora, Bónis György irányításával, támogatásával az 1940-es évek elején a szülőfölddel szomszédos Mártélyon gyűjtött néhány jogszokás leírását, és a szerző által is legrangosabbnak tekintett öröklés fejezetben a vásárhelyi testamentumkutatás letisztult eredményeit. A 18. századtól a második világháborúig terjedő időszak jogi hagyományait, népszokásait összegező monografikus megközelítésben éppúgy benne munkált Papp László megvalósulatlan összegzési szándéka, mint a kutatás tárgyára széles nemzetközi rálátással rendelkező, pályája delén túljutott tudósnak a magyar nyelvterület gazdag anyagára vonatkozó szintetizálási törekvése.

A magyar joginéprajz-kutatás mérföldkövének is tekinthető *Magyar jogi népszokások* újrakiadása alkalom a jogi néprajz jelenének, alternatíváinak végiggondolására is. E tekintetben pedig nem az a leghangsúlyosabb kérdés, hogy önálló tudományterület-e a jogi néprajz, hanem az, hogy képes-e, s ha igen, hogyan képes reagálni az 1990-es évek rendszerváltását követően megfogalmazódott, illetve az európai uniós csatlakozások során felvetődő társadalmi kihívásokra.

Az a tény, hogy az elmúlt évtizedben mind fontosabbá váltak a tudományközi kutatások, önmagában igen kedvező helyzetet teremthet, hiszen akár egy-egy határterület önálló tudományterületté válásához is vezethet. Azonban realizálására kevés az esély a sajátos tárgy és módszer hangsúlyozásával folytatott kutatások eredményeinek felmutatása nélkül, amelyhez pedig intézményi háttérre lenne szükség.

A helyzetet differenciálja, hogy az interdiszciplinaritás erősödésével párhuzamosan az egyes tudományterületek azon törekvése is megfigyelhető, hogy mind szélesebben fogalmazzák meg tárgyukat. Azok a tudományágak tehát (köztük az ún. puha jogtörténet, a jogelmélet, illetve az összehasonlító jogelmélet, nemzetközi jog, jogszociológia, történettudomány), amelyek határterületén a jogi néprajzi kutatások folytak, folynak, tárgy bővítési törekvéseik során igyekeznek magukba integrálni a jogi néprajzot is.

A néprajztudomány tekintetében rendkívül sajátos a helyzet. Az elmúlt időszak egyik legjelentősebb változását a társadalomnéprajz mint a tárgyi és szellemi kultúra mellett a népi kultúra harmadik nagy vizsgálati területének megjelenése jelentette. A jogi néprajzi kutatások, amelyek jelentős része a folklóron belül a népszokások körébe tartozott, mint jogi népszokás, most sokkal konzekvensebben és árnyaltabban jelenhetnek meg a társadalomnéprajz szerves részeként.

Ma a jogi néprajz, ezen önálló tárggyal és módszerrel rendelkező kutatási terület gyarapodó eredményei egyenlőre szétszóratva lapulnak a határtudományok fiókjában. A széttagoltság, a töredezettség, a dekoncentráltág, az egymás melletti párhuzamosság,

a teljesítmények egyenetlensége, a kapcsolódási pontok, a szervezethez hiánya jellemzi. A kihívások pedig újra és újra megfogalmazódnak, s újrafogalmazódnak.

1. A kiindulópont, azaz hogy az írott kultúrával rendelkező társadalmakban is szükséges a jogi etnográfia, a nyugati társadalmakban a néprajz, illetve az antropológia új helyzet-meghatározását követően is magától értetődő.

2. Rendezetten újragondolva a jogi néprajz tárgyát, Magyarországon is nyilvánvalóvá válik, hogy még a hagyományos értelmezés szerint is jóval szélesebb a vizsgálati köre, mint amit eddig megfogalmazott a maga számára.

3. A társadalmi változások új lehetőségeket is kínálnak. A regionalitás előtérbe kerülése és a közösségi szerveződések révén nemzetközi szinten a jogi néprajz, jogi antropológia egyik legfontosabb kérdése a jogi kollízió, illetve a konfliktusmegoldás. A jogi kollízió a különböző jogrendszerek szabályai közötti összeütközést jelenti. Európa tájain és a világ legkülönbözőbb pontján egyaránt igaz az, hogy egy-egy népcsoportra több eltérő jogrendszer is befolyással lehet. Vizsgálat tárgyát képezheti például egy adott nemzet, csoport jogának és a közösségi jognak, a tradicionális és a modern jognak, a nemzeti és a nemzetközi jognak a kollíziója.

4. Nemzetközi szinten is eredmények bizonyítják, hogy ezt jól kiegészítheti a jog folyamatkénti értelmezéséhez kapcsolódva a folyamatban részt vevők és kapcsolataik, a konfliktusmegoldási módok törvényszerűségeinek vizsgálata. A jogi antropológiai megközelítés elsősorban etnikai és vallási szempontból vizsgálja a háttérben meghúzódó szabályokat, s viselkedési modelleket.

A jogi néprajz számára tehát ma az az alapvető kérdés, hogy Magyarországon a jelenünkben zajló társadalmi kihívásokra milyen válaszok születnek, hogy születnek-e válaszok. Sikerül-e bekapcsolni, hosszú évtizedek után végre a nemzetközi tudományos élet szerves részévé tenni a magyar kutatások eredményeit. Hiszen ez fogja eldönteni, hogy a jogi néprajzi kutatás a magyar tudománytörténet egy hasznos kitérője, történelmi rekvizituma volt-e csupán, vagy perspektívával rendelkező életképes diszciplínája lesz.

Tárkány Szücs Ernő egy életen át hitt abban, hogy miként nemzetközi szinten, Magyarországon is ez utóbbi lehetséges és szükséges.

Köszönet mindazoknak, akik, osztozva a szerző hitében, hozzájárultak az életművét összegző munka újradolgozásához: a kiadást kezdeményező Tárkány Szücs Attilának, a megjelentetést támogató Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának, a Vásárhelyi Testamentum Alapítványnak és a megvalósítást felvállaló Akadémiai Kiadónak.

NAGY JANKA TEODÓRA

Tárkány Szücs Ernőről és könyvéről

„Káprázatos és visszacsábító ereje van annak a tájnak, ahol születünk, a családnak, amely az anyanyelv szépségeivel ajándékozott meg és melegével óvott, védett mindaddig, amíg azoknak az embereknek a körében laktunk, akikről a társadalmi együttélés és érintkezés stílusát, a magatartás formáit, a jó és rossz értékeit tanultuk.

Ez a varázs akkor sem szűnik meg, ha már távolról szemléljük a mindenségnek azt a kis zugát, amely a szülőföldet jelenti; ha megváltozik a táj, átépül a város, kihálnak a barátok és a jó ismerősök, szétforgácsolódik a család és már egyedül bandukolunk a kedves utcákon, csak a fák, a régi épületek a tanúi az ifjúkor örömeinek és fájdalmainak, reménysegeinek és csalódásainak.

Ha a máséban talán nem is, az én szívemben és álmaimban Hódmezővásárhely, az a „paraszt Párizs” – ahogy Ady Endre olyan találóan jellemezte – az a hely, amelynek a nevére felfigyelek, ha a hírközlésben megemlítik, még az ismeretlent is tüzetesen kifagatom, aki erről a városról, a lakóiról, az épületeiről, a gazdaságáról tud valamit mesélni.”

„Egész életében a vásárhelyi népelet felé fordult az érdeklődése” – írja Tárkány Szücs Emőről az *Ethnographiában* megjelent nekrológiájában Katona Imre, és erről az egész életét meghatározó kötelékről vall maga a szerző is a fent idézett Szentí Tibor *Parasztvallomások* című könyvének előszavában:

„Az én szülővárosom és a vallomást tevő parasztoké ugyanaz a Vásárhely s magam is közülük jöttem. Apai ágon szinte minden rokonom megmaradt a föld mellett, anyai ágon voltak ugyan kisiparosok is, de a család évszázadok óta földművelésből és Vásárhelyen él. Illik tehát, hogy néhány gondolattal magam is vallomást tegyek, tanul hívjam önmagamat.

Jól ismertem a parasztság életkörülményeit, mert városi fiú voltam ugyan, de szinte húszéves koromig minden nyár egy részét nagybátyám tanyáján töltöttem. S milyen szép nyarak voltak ezek! Beletanultam a paraszti munkába és szórakozásba. Tanyán nem lehetett nyaralni, kerülni a munkát, mert minden kézre szükség volt olyan mértékben és arra, amire használni lehetett. Kiszolgáltam a libapásztorságtól a bolondkocsi hajtásáig minden igényt, ami tanyán munkaképpen felmerülhet. Versenyt törtem a kukoricát az alkalmazottakkal, vágtam a szárat, kapartam a földből a krumplit és csendes mélabúval hallgattam végig a fosztókákat, amikor a szomszédoló parasztok a közélet híreit, magánéletük eseményeit és pletykáit tárgyalták meg, vagy kedvenc nótáikat olyan pajkos játsziszissággal énekeltek.”

Ezért aztán nem véletlen, hogy a kolozsvári egyetemen jogi tanulmányai mellett néprajzot és szociológiát is hallgatott. Az 1939–1948 között kibontakozó, Györffy István, Bónis György, Papp László és mások nevével fémjelezhető joginéphagyománykutatás országos mozgalmába egyetemistaként bekapcsolódott, és tulajdonképpen a következő négy évtizedben e kezdő lépések által meghatározott úton maradt és haladt tovább mindvégig.

A kortársak, barátok vallomása szerint a szerző halálával számos elképzelt feldolgozott téma maradt fiókjába zárva, például a nemzetiségek jogi élete, vagy a közéleti, közigazgatáshoz tartozó, már a *Magyar jogi népszokásokban* is feldolgozásának hiányát emlegetett, jogi népszokások. Egyes fejezeteket még volt ideje kidolgozni, mint például a jobbágyparaszi földtulajdon kérdését.

Azonban, ha életművét nézzük, az teljes, szerves egységet alkot, a kezdetektől a végéig. Ezért aztán munkásságát, az általa elért eredményeket nem kerülhetik ki sem a néprajztudomány, sem a jogszociológia, sem a jogtörténet képviselői. Mivel egész életművével e három tudományterület határán, köztes területén mozgott, így mindhárom tudományterület magáénak „sajátítja ki”. A néprajztudományban a jogi néprajznak, azóta számos kisebb és nagyobb tanulmánnyal gazdagodott, tárgykörében alapmunka a *Magyar jogi népszokások* című monográfiája. De a jogtörténet számára is szolgált eredménnyel, például az egyes jogintézmények vizsgálatát illetően. Azonban azt is észre kell vennünk, hogy a magyar jogszociológia 20. századi történetében, a termékeny kezdeteket leszámítva, tulajdonképpen ez az egyetlen felmutatható nagy munka, amit a legsajátosabb magyar jogszociológiai kísérletként értékelnek.

Tárkány Szücs Ernő fő műve ez a több, mint 900 oldalas könyv, amelyet tulajdonképpen életműnek is tekinthetünk.

A kötet új, második kiadását az Akadémiai Kiadó jóvoltából veheti kézbe az olvasó, bővített formában. Ez a könyv tartalmazza az első kiadás teljes szövegét, a Kulcsár Kálmán által írt *Utószóval* együtt, azonban kiegészül két, néprajzkutatók által írt összefoglalással is. Az első Nagy Janka Teodóra a magyar joginéprajz-kutatás eredményeit és alternatíváit összefoglaló írása, a másik Paládi-Kovács Attila Tárkány Szücs Ernőnek a magyar néprajztudományban elfoglalt helyét jellemző utószava. Ki kell fejeznünk örömmünket nem csupán afelől, hogy e mű újra megjelent, hanem afelől is, hogy ennek a hazai néprajzi kutatás számára oly fontos munkának a végére két évtizednyi várakozás után végre a néprajztudomány oldaláról megszólaló kutatók kerülhettek.

Nagy Janka Teodóra összefoglaló írása rövid képet ad a magyarországi jogi néprajz kutatástörténetéről, a Tagányi Károly-féle kezdetektől napjainkig, próbálván elhelyezni az egyes eredményeket az interdiszciplinaritás mércéje mentén haladva, megvilágítva ezalatt a jogi néprajz és a többi tudományág, így a jogtörténet, ezen belül is az ún. puha jogtörténet, a jogelmélet, a jogszociológia, a nemzetközi jog, az összehasonlító jogtudományok és a történettudomány kapcsolatát, összekapcsolódási lehetőségeit, a jogi néprajz és a társadalomnéprajz kapcsolatát is figyelembe véve. A munka eme része a szerzőnek nemzetközi tájékozottságáról is tanúbizonyságot tesz. Ezek után rövid összefoglalást olvashatunk a kötet megjelenése óta eltelt időnek a jogi néprajz szempontjából jelentős kutatási eredményeiről, melyet a jogi néprajzi kutatások kilátásairól, illetve kihívásairól megfogalmazott helyzetkép követ.

Paládi-Kovács Attila utószavában arra vállalkozott, hogy a jogász Tárkány Szücs Ernő munkásságát a néprajztudomány szempontjából értékelje, illetve elhelyezze őt e tudományág panteonjába. A szerző három csomópont alapján tárja elének Tárkány Szücs Ernő életművét. 1. A pályakezdés éveit bemutatva, kiemelve a Mártély jogszokásairól írott monográfiát, illetve a fiatal kutató erdélyi gyűjtőútjait. Hangsúlyozza, hogy a fiatal, 23 éves Tárkány Szücs Ernő „milyen távlatosan gondolkodott a magyarságot súlyosan szorongató nemzetpolitikai kérdésekről”. 2. Másodsorban bemutatja a szerző két, a néprajztudomány számára kiemelkedő jelentőségű témában írott művét, azaz a végrendeletekről és a tulajdonjegyekről szóló írásokat. 3. Végül pedig szól magáról az összefoglaló fő műről, illetve egyéb összegző munkálatokról és a szerző nemzetközi szerepvállalásairól. A mindezidáig megjelent rövid, vagy pedig az adatokat mindenfajta nagyobb rendezés nélküli egymásutánban közlő életrajzok után örvendetes ez, a magyar néprajztudomány számára jelentős eredmények kiemelésével eszközölt életrajz.

Mivel jogász szakemberről és a joghoz igencsak közelálló, ún. jogi jellegű szokások vizsgálatáról van szó a kötetben, nem mellékes áttekintenünk, hogy milyen szempontok alapján rendezte egységbe anyagát a szerző, milyen támpontokat talált és hagyott az utókorra a jogi népszokásokat kutatóknak, illetve azt is, hogy elődei szempontrendszeréből miket vett át.

Az elődök közül Papp László útmutatóját érdemes megemlítenünk. Ő a népi jogélet kutatásához, jogász lévén, a jog oldaláról közelített. *A magyarság néprajzának* jogásziatlan szemléletét elvetette. A magyar néprajzi anyag e nagy, első összefoglalója tartalmaz ugyan a *Törvényes életre* vonatkozó fejezetet, azonban ebben csupán a közigazgatással összefüggő jelenségek, illetve a határháznál és a büntetőjogi szankciók kaptak helyet. Sok jogi népszokási elem a többi fejezetben elszórva került közlésre. Papp László szerint a magyar jogi népszokásoknak jogi tartalma vitathatatlan, a jog dogmatikus fogalmán kénytelen a vizsgálódó túlterjeszkedni. A jogi jelenségeket minden esetben „élettani helyzetük egész valóságában, szülőokaikkal és következményeikkel kell látnunk” (*A magyar népi jogélet kutatása*). Az egyszerű szokásleírason túl ez az ok-okozati vizsgálat szociológiai feladatát is jelenti. Felhívja a figyelmet ezeknek a

kapcsolatoknak a nemcsak térben, hanem időben való szemléletére is. Szintén a szociológia módszereit hívja segítségül ahhoz, hogy elemezze, ezek a jogi tartalmú szokások miként töltik be feladatukat társadalmi keretükben. Útmutatójában három kategóriát állít fel: az általános kérdéskört, a magánjogi és a büntetőjogi kérdéskört. A nagy fejezeteknél jogászai szempontok figyelembevételét, míg a részletkérdéseknél társadalomnéprajzi szempontokat javasol. Kiskunhalasról írott munkáját már ezek a szempontok határozták meg. Papp László a hagyományos jogi kategóriákba sorolja be a jogi szokásokat, csupán az anyaggyűjtésnél hangsúlyozza a néprajzi szempontok alkalmazását.

Tárkány Szücs Ernőnek már jóval nehezebb feladat jutott, hiszen sokkal összetettebb és nagyobb adathalmazzal kellett dolgoznia. Ennek megfelelően az anyag sajátosságaira is figyelemmel kellett lennie a feldolgozásnál. Papp László szempontjait egyrészt folytatja módszerében: a néprajzi és a jogszociológiai módszerek közös alkalmazásával, illetve a jogszokások összefüggések láncolatában való vizsgálatával. Szerinte „az élet fontos, amelyben a szokás a funkcióját végzi”, nem pedig maga a pusztán szokás (*Magyar jog és magyar társadalom*).

Másképp az anyag rendszerezésénél a kezdeti fogalom meghatározásokon túl a személyek, házasság, család, tulajdon és az ellenőrzéskényszer nagy csomópontokat állít fel. Az első fejezetben kapnak helyet a személyt meghatározó alapvető körülmények, amelyek hatással voltak a jog gyakorlatára, fontos szempont többek között a lokalitás, amely igen összetett, és csakis időben vizsgálható szempontja a fejezetnek. Itt beszél a szerző az emberi élet fordulóinak szokásai közül a születésről és a halálról, azonban a házasság már külön fejezetben kap helyet. A közvélemény szerepét is ki kell emelnünk, amely ebben a csoportosításban szintén megjelenik, esettanulmányok alapján próbálkozik a szerző jelentőségét érzékeltetni. A házasság és a család két külön nagy fejezetet alkot, bár még mindig a személyekhez kapcsolódik. Ezt talán az anyaggazdaság indokolja. Az ötödik fejezettel tér át a szerző a tulajdon kérdéseire, itt is az anyag szempontjai szerinti csomópontokat állítva fel: beszél a tulajdon formáiról, az eredeti szerzőmódról, a munkaszokások jogi vonatkozásairól, a kötelmi jogügyletekről, főként az adásvétel köré csoportosítva ezeket, illetve a közigazgatási kérdések egy része és a szavatosság is itt kap helyet. Ezt követik ugyanebben a fejezetben a szomszédjogok, majd az öröklés kérdései. A következő fejezetben megpróbálja összefoglalni a konfliktus esetén követett eljárás formáit, módjait, a közigazgatás hatását, a szankciórendszer bemutatásán keresztül.

Láthatjuk, hogy az anyag nagy része magánjogi jellegű, de rendszerezése jócskán eltér a klasszikus jogi rendszerezéstől, ahogy maga az anyag is túlterjed a klasszikus értelemben vett jogon. Ily módon máshová kerülnek a hangsúlyok. A klasszikus jogi rendszerezésben a polgári jog magába foglalja a személyi, a dologi, a kötelmi, a társasági, az öröklési jogot, illetve a szellemi alkotások jogát. A közigazgatási jog, a pénzügyi jog, a családjog, a munkajog és az agrárjog, vagy földjog és az eljárási jogok más jogágak mellett külön jogágban rendeződnek. (A szociológiai jogfogalom, jogi rendszer fogalma tágabb, témánk szempontjából ennek vizsgálata sem mellékes.) Tárkány Szücs Ernő a földdel kapcsolatos kérdéseket, illetve a munka jogszokásait a tulajdon dologi jogi körében tárgyalja. A családdal kapcsolatos jogszokásokat, illetve az eljárási jogi szokásokat meghagyja külön fejezetben, ez utóbbit a büntetőjogi résszel egybefogva, azonban a házasság jogi szokásait ugyanerre a rangra emeli. A polgárjogon belüli kötelmi jogot nem rendeli külön nagy fejezetbe.

Akár elfogadjuk ezt a rendszerezést, akár nem, mindcsek alapján nyilvánvaló, hogy a szerzőnek nem csupán az anyag összegyűjtését, hanem a jogi népszokások szabatos rendszerezését is magára kellett vállalnia.

Említést érdemel a legújabb nagy néprajzi összefoglaló kötet sorozat, a *Magyar néprajz* VIII. kötete, amelyben Szilágyi Miklós készítette el a *Törvények, szokásjog, jogszokás* fejezetet. A szerző rendszere, mondhatjuk, tisztán néprajzi. Három nagy fejezetben foglalja össze az adatokat: 1. *A központi irányítás és hatalom*, 2. *A paraszti szokásjog hozzáigazodása az általános magánjogi elvekhez*, 3. *A bűn és büntetése* című részekben. Az anyagot nem anyagi joghoz hasonlító szempontjai alapján, hanem jellemzői szerint rendezte.

Végezetül szólnunk kell arról, hogy milyen tanulságokkal szolgálhat a fiatal néprajzkutatónak Tárkány Szücs Ernő könyve. Szempontjai közül számos ma is érvényes. Széles körű terepmunkája követésre méltó. A tudományközi együttműködés, a szociológiai módszerek, eredmények számbavétele hasznos szempontokat kínál a kutatásban, ugyanígy fontos a jogtudomány rendszerének és a történeti előzményeknek az ismerete, felhasználása is. Ennek változása, a kor követelményeihez való igazítása a népi jogszokások mai vizsgálatánál is hasznos támpontokat nyújthat. A társadalom mechanizmusaiban, a kultúra, és ezen belül a hagyományok változásának figyelembevételére is elengedhetetlen. Hiszen „a jogszokás sohasem él az emberek között gyökértelenül, mint a társadalmi élet egyéb jelensége sem, hanem az összefüggések mérhetetlen láncolatában szervesen hozzáalakul a társadalom működési lehetőségeihez” (*Magyar jog és magyar társadalom*).

SONNEVEND ANNA

A L'Harmattan Könyvkiadó néprajzi könyvei

Könyvkiadónkat 1999 nyarán alapítottuk azzal a szándékkal, hogy lehetőséget biztosítsunk olyan tudományos munkák megjelentetésére, amelyeket az adott tárgyterület szakmai közönsége rendkívül fontosnak tart, de pénzügyi megfontolások okán nem kerültek kiadásra. Könyveinket elsősorban a felsőoktatás számára ajánljuk. Reményeink szerint segítséget tudunk nyújtani olyan tudományágak megismertetésében, amelyek egyéb társadalomtudományok mögött háttérbe szorultak. Nem ismeretterjesztő könyvek kiadását tervezzük elsősorban, hanem szigorúan meghatározott kutatási témák egzakt feldolgozását. Sajnálatos módon ezen kiadványok számos esetben csak nehezen, vagy egyáltalán nem jutnak el a témában leginkább érintett személyekhez, intézményekhez. Alább láthatóak könyvkiadónk néprajztudománnyal kapcsolatos kiadványai.

Amennyiben a kötetek felkeltették érdeklődését, kedvezményes áron rendelheti meg azokat. Postai úton történő megrendelés esetén 15%, amennyiben személyesen könyvesboltunkban venné át a kötetet, 20%-os kedvezményt tudunk biztosítani.

FOLKLÓR (L'Harmattan Könyvkiadó – Európai Folklór Intézet)

Sorozatszerkesztő: Hoppál Mihály

- Kocsis Rózsai: *Nyitott könyv a lelkem. Egy anya vallomása*. Bp., 2000. Ára: 1950.– Ft.
- Bosnyák Sándor: *Magyar Biblia*. Bp., 2001. Ára: 1490.– Ft.
- *Dede Korkut Könyve. Török eredetmonda*. Bp., 2002. Ára: 1850.– Ft.
- *A pasa fia meg a világszépe. Török népmesék*. Válogatta, fordította és az utószót írta: Tasnádi Edit. A jegyzeteket írta: Benedek Katalin. Bp., 2002. Ára: 1600.– Ft.
- Antalné Tankó Mária: *Gyimes-völgyi népi gyógyászat*. Bp., 2003. Ára: 2100.– Ft.
- Bosnyák Sándor: *Mit láték álomban. Népi álmefjétés és hiedelmek*. Bp., 2003. Ára: 1800.– Ft.
- *„Ezen vőfi Könyv a Karsai Mihályé”*. *Vőfélykönyv Székről*. Bp., 2003. Ára: 1400.– Ft.

- Fehér Zoltán: *Boszorkány a forgászélben. Szank és Móricgát néphite, népi gyógyászata.* Bp., 2003. Ára: 2000.– Ft.
- *A három muzsikás cigány. Babos István meséi.* Gyűjtötte: Szuhay Péter. A jegyzeteket írta: Benedek Katalin. Bp., 2003. Ára: 3200.– Ft.
- *Három vándorló Királyfíruval való História. A sárospataki kéziratos népmese-gyűjtemény (1789).* Bp., 2003. Ára: 1500.– Ft.

SZÓHAGYOMÁNY

Sorozatszerkesztő: Nagy Ilona

- Nagy Ilona: *Apokrif evangéliumok, népkönyvek, folklór.* Bp., 2001. Ára: 1650.– Ft.
- Pócs Éva: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán.* Bp., 2002. Ára: 2250.– Ft.

STUDIA ETHNOLOGICA HUNGARICA

Sorozatszerkesztő: Pócs Éva

- *Demonológia és boszorkányság Európában.* Szerkesztette: Pócs Éva. Bp., 2001. Ára: 2750.– Ft.
- *Közösség és identitás.* Szerkesztette: Pócs Éva. Bp., 2002. Ára: 2100.– Ft.
- *Folyamatok és fordulópontok. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan 70. születésnapjára.* Szerkesztette: Pócs Éva. Bp., 2003. Ára: 2500.– Ft.

DOCUMENTATIO ETHNOGRAPHICA (L'Harmattan Könyvkiadó–MTA Néprajzi Kutatóintézet)

Sorozatszerkesztő: Szarvas Zsuzsa

- *Úton a szibériai atyafiakhoz. Jankó János oroszországi levelei.* Közreadja: Hála József–ifj. Kodolányi János. Bp., 2001. Ára: 1190.– Ft.
- *Halkaló sámándobok. Diószegi Vilmos szibériai naplói, levelei.* Szerkesztette: Sántha István. Bp., 2002. Ára: 3500.– Ft.
- Szilágyi Miklós: *Halászó parasztok – halászati vállalkozók.* Bp., 2002. Ára: 1750.– Ft.
- *Mely hív szolgálattyaért Esztendőbéli fizetése leszen. Szemelvények a Desseffy család XVIII. századi gazdasági irataiból.* Közreadja: Tornisa Ilona. Bp., 2003. Ára: 1500.– Ft.

SZŐLŐHEGYEK TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI I–VI.

Sorozatszerkesztő: Égető Melinda

- *Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a XVII–XIX. századból.* Második, javított kiadás. Szerkesztette: Égető Melinda. Bp., 2001. Ára: 1650.– Ft.
- *Hegytörvények forrásközléseinek gyűjteménye 1470–1846.* Reprint. Szerkesztette: Égető Melinda. Bp., 2002. Ára: 2250.– Ft.

SOROZATON KÍVÜL

- *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára.* I–III. + CD melléklet (*Kerítésen kívül. Portréfilm Vargyas Lajos népzenekutatóról.* Rendezte: Csorba Judit Dorottya. Kiadja: a Hagyományok Háza.). Szerkesztette: Andrásfalvy Bertalan–Domokos Mária–Nagy Ilona. A szerkesztők munkatársai: Landgraf Ildikó–Mikos Éva. Bp., 2004. Ára: 8000.– Ft.

Rendelési cím: L'Harmattan Könyvkiadó, 1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16. E-mail: megrendeles@harmattan.hu. Telefon: 267–5979. Fax: 328–0919. Üzlet: L'Harmattan Könyvesbolt, 1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16. (belső udvar). Szükséges adatok: a megrendelni kívánt könyv(ek) címe, példányszáma, megrendelő neve, címe, telefonszáma, a kifizetés módja (készpénz, átutalás), az átvétel módja (postai úton, személyesen).

Megrendelését a fenti elérhetőségek bármelyikén leadhatja. Postai úton történő szállítás esetén a költségeket cégünk állja.

Szeretettel várjuk minden kedves vásárlónkat könyvesboltunkban is!

TULIPÁN BARBARA
boltvezető

ÉVFORDULÓK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

Füvessy Anikó születésnapjára

Már többször figyelmeztetett a szerkesztő: igaz, hogy nem illendő a hölgyek életkorát túlhangsúlyozni, de elrejtve, nem a címben kiemelve legyen azért benne a köszöntő szövegben, hogy a megtisztelt kollégánő hányadik születésnapját ünnepli (vagy nem ünnepli, de kénytelen tudomásul venni). Legyen benne, mert az „utókor” nem fogja tudni... Logikus az érvelés (bár a majdani tudománytörténész keze ügyében is ott lesznek a lexikonok, egyéb kézikönyvek, könnyen megoldhatja a rejtvényt...), hadd kezdjem tehát a mindenre kíváncsi utókorra tekintettel így: köszöntelek, Anikó, a „szakma” nevében 60. születésnapodon!

Írom kötelességszerűen – és hitetlenkedem. Az 1950-es évek közepe óta ismerjük egymást, hisz mindketten tiszafürediek vagyunk: akkor ő csupán Erika (egy műkedvelő színielőadás szerepe szerint a „feleségem”) kishúga volt. A nagy gimnazistákhoz képest okos kis csitri, aki talán még nem is tervezte az etnográfus–folklorista pályát. S már ő is 60 éves lenne?!

Tudod persze te is, Anikó, ahogy én is tudom, az olvasó is tudja, hogy a „hihetetlen, hogy már hatvanéves!” tartalmú álmélkodás, burkoltassék bele bármilyen szöveggörnyezetbe, a születésnap-i köszöntők sztereotip fordulata, ha úgy tetszik: elkoptatott köz-helye. Tehát a személyes érintettséget is fölösleges felemlenem... Jobb lesz minden eufémisztikus köntőrfalazást mellőzve gyorsan belevágni az ilyenkor szokásos, a szakmai köszöntésektől okkal-joggal elvárt életpálya értelmezésbe, életmű-értékelésbe!

Amikor Füvessy Anikó elvégezte a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen a néprajz szakot (1962–1967), az első publikációi, még az 1972-ben megvédett egyetemi doktori értekezésének témaválasztása is, szorgalmas és invenciózus témaspecialistát sejtettek. Úgy tűnt, hogy közös mesterünknek, Gunda profnak ismét sikerült megnyernie valakit kedvenc témái egyikének, a méhészetnek hosszú távú vizsgálatára (A méhészetrel kapcsolatos vándorkereskedelem Észak-Borsodban. *Ethnographia*, LXXXII. [1971] 28–43.; Méhlikások Észak-Borsodban. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XI. Miskolc, 1972. 529–549.). Amikor viszont a Szolnok Megyei Múzeumi Szervezet kötelekében, s hamarosan (1968-tól) „otthon”, Tiszafüreden muzeológusként, s nagyon ifjan múzeumigazgatóként (igaz, hogy „egyszemélyes” múzeumban, tehát múzeumi minde-nesként) kezdett dolgozni, rövid időn belül kiderült: ilyen feltételek mellett nem teljesíthető ki egy olyan kutatói pálya, melyet egyetlen (ráadásul eléggé marginális) téma reménybeli nagymonográfiájának megírása szervez életstratégiává, s e beláthatatlanul nagy feladat kutatási igénye tagolja újabb meg újabb részfeladatokra.

Ha akarta volna sem térhetett ki Füvessy Anikó, a szellemi pezsgéséről éppen nem, ám a népeleti érdekességei-különösségei okán a néprajzi kutatás által mindig is megkülönböztetett figyelemre méltott mezőváros-kisváros múzeumi robotosaként a „hely” és a „helyzet” diktálta feladatok elől – ám, nem lévén monomániás kutatói alkat, nem is akart kitérni. Szívósan és következetesen kereste, hogy miként egyeztethetőek össze a helyi, a napi aktualitású múzeumi (és persze közéleti, kulturális szervezői) feladatok és szaktudományunk távlatos szükségletei. Azaz: vajon megvalósítható-e – nem a hangzatos szólamokban, hanem folyamatos aprómunkában! – a jövő tudományosságát szolgál- ni hivatott gyűjteménygyarapítástól, a lokális néprajzi (és helytörténeti) kutatásoktól, az ismeretterjesztő igényű attrakciók szervezésétől-menedzselésétől a szakma részéről

okkal-joggal elvárt, a személyes szakmai igényesség által is megkövetelt „felülemelkedés” a helyi érdekűség, a provincializmuson.

A „múzeumi munka” lelkiismeretes elvégzésének és a „szakmai fő feladatokhoz” igazodásnak ezt az embert próbáló kettősségét eleinte, s nyomokban később is, mindmáig úgy oldotta fel Füvessy Anikó, mint kellően ambiciózus pályatársai közül sokan mások: vagy helyi gyűjtésű autentikus anyag színvonalas feldolgozásával kapcsolódott egyes kollektív vállalkozásokhoz (például A pásztorok táplálkozása a tiszafüred-kőcsi legelőn. *Műveltség és Hagyomány*, XV–XVI. [1972–1974] 153–174.), vagy – ha hívták, ha biztosították az „idegen” terepen való kutatás feltételeit – valamely közös vállalkozásban való részvétel kedvéért hajlandó volt akár nagyon messze is eltávolodni Tiszafüredtől (például Mozsgó környékének paraszti erdőgazdálkodása. In: Ujváry Zoltán [szerk.]: *Folklor és Etnográfia*, 85. *In memoriam Sztrinkó István*. Debrecen, 1994. 153–174.; Abádszalók néphite. In: Ujváry Zoltán [szerk.]: *Abádszalók*. Abádszalók, 1996. 319–338.; Gyűjtögetés és erdőlés Mozsgó környékén. *Tisicum*, 10. Szolnok, 1997. 207–217.; Nézéssel való rontás [igézés] és gyógyítása a Fekete-Körös vidékén. *Néprajzi Látóhatár*, VI. [1997] 1–4. sz. 560–567.) – akkor is, ha az ott megoldandó, a szervezők által kívánatosnak ítélt néprajzi témát „otthon” esetleg nem kutatta vagy csupán periférikusan érdeklődött iránta.

Mert hamarosan mégiscsak „témaszpecialista” lett Füvessy Anikó, ha nem is a méhézet kutatója: szinte szükségszerűen rá kellett találnia, s kiváló érzékkel sorra rá is talált azokra a csak Tiszafüreden tanulmányozható, ám „országos érdekű” néprajzi témákra, melyeknek elismert specialistája lehetett! Azokra a témákra természetesen, melyeknek a néprajzi gondolkodás kialakulásának évtizedei, a múzeumi műtárgygyarapítás kezdetei óta afféle „refenciaterepévé” lett Tiszafüred. E településnévhez ugyanis – már a 19. században, a 20. században pedig még egyértelműbben – a „füredi nyeret” és a „füredi kerámiát” asszociálta a néprajzi gondolkodás, s ha még valamiről, arról is gyakran megemlékeztek a „tiszafüredi nevezetességeket” számon tartó leírások, hogy a durva tréfáiról és gáláns jótéteményeiről elhíresült, országszerte ismert anekdotahős, pankotai Józsa György – a kortársak számára persze Józsa Gyuri – tiszafüredi középbirtokos nemes volt.

Hadd hangsúlyozzam: Füvessy Anikónak az ilyen témájú (s egyéb, ezekkel rokon, hasonlóan füredi gyökérzetű dolgozatai) azért fontosak – hadd reméljem: nemcsak nekem, a füredi lokálpatriótának fontosak, hanem az egyetemes néprajzi tudást is számottevően gazdagítók – mert nem csupán új lokális adatokkal járulnak hozzá ismereteinkhez, hanem az adatfeltárás, adatértelmezés új módszereit kezdeményezve az általa „specialistaként” művelt témák szemléleti megújításához is tetemesen hozzá tudott járulni.

A népi kerámiával kapcsolatos kutatásaiban – ez általánosan elfogadott volt, amikor a maga kutatásait kezdte – „Tiszafüred az egyik legfontosabb, ha nem a legfontosabb alföldi fazekasközpont” evidenciából indult ki. Hamarosan eljutott azonban a múzeumokban, magángyűjteményekben őrzött tiszafüredi kerámiák „műhelyek” szerinti elkülönítésének, a jellegadó „mesterek” életműve teljesség igényű számbavételének akkortájt még újdonságnak számító igényéhez. Ennek elvégzése érdekében nemcsak a stílus- és motívelemzések módszerét kellett megtanulnia, illetve a maga számára kialakítania, hanem az anyakönyvekre mint forrásra alapozott „családrekonstrukció” módszerét is. A komplex adatfeltáró, adatelemező eljárás bizonyosan sok más, művészi produktumaival jellemezhető céhes ipari/kisipari foglalkozás néprajzi vizsgálatában is kiválóan felhasználható lenne – hadd reméljem: lesznek követői Füvessynek. Ha valóban lesznek, a népművészet lényegéről való gondolkodásunkat is befolyásolhatja módszerbeli kezdeményezése: segíti megszabadítani a félreértésektől, félremagyarázásoktól az egyé-

ni stílus és közösségi ízlés, a népművészeti értékű műalkotás és a vásári széria-áru, a művészi igényű tárgyalakotás és a paraszti közösség kiszolgálása sajátlagos viszonyát. Az ilyen és hasonló kutatási eredmények teljesség igényű szemléje persze komoly feladat elé állít bárki érdeklődőt. Nem elég a kandidátusi értekezésként megvédett, majd megjelentetett kismonográfiáját ismerni (*A tiszafüredi mázas kerámia*. Studia Folkloristica et Ethnographica, 33. Debrecen, 1993), az előtte és utána megjelent tanulmányokban is igen sok módszertani ötlet és továbbgondolásra érdemes kutatási eredmény rejtezik. (Íme néhány általam különösen becsült, a tiszafüredi kerámiastílus tágabb összefüggéseit is megvilágító dolgozat: A tiszafüredi mázas kerámia stílusának kialakulása és a Katona Nagy fazekasdinasztia. *Ethnographia*, XC. [1979] 192–217.; Nagy Mihály, debreceni kontár fazekas Miskolcon. *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve*, XXIV–XXVII. Nyíregyháza, 1989. 325–328.; A mezőcsáti fazekasság történetére vonatkozó újabb adatok. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XXVIII–XXIX. [1989–1990] 413–423.; Az agyagminőség változásának szerepe a tiszafüredi edénytípusok módosulásában. In: Ujváry Zoltán [szerk.]: *Történelem, régészet, néprajz – Tanulmányok Farkas József tiszteletére*. Debrecen, 1991. 241–251.; A tiszafüredi cserépedények értékesítése a XIX–XX. századba. In: Novák László [szerk.]: *Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére, II.* [Studia Comitatus, 24.] Szentendre, 1994. 68–76.; Ismeretlen mezőcsáti fazekas család a múlt század elejéről. *Néprajzi Értesítő*, LXXVIII. Budapest, 1996. 155–166.; A miskakancsó terjedésének útvonala. In: Ujváry Zoltán [szerk.]: *Ünnepi kötet Szabó László tiszteletére*. Debrecen, 1999. 325–336.; Katona Lajos huszármotívumos mázas kerámiai – Egyéni művészi törekvések és közösségi fogadásuk. In: Barna Gábor [szerk.]: *Társadalom – kultúra – természet. Tanulmányok a 60 éves Bellon Tibor tiszteletére*. Karcag–Szeged–Szolnok, 2001. 237–245.).

A nyergesmesterséggel kapcsolatos – a múzeumi darabok újraértelmezésére és archivális adatok feltárására vállalkozó – legújabb kutatásai azt ígérik, hogy véglegesen elvethetjük a „kápás nyereg = füredi nyereg” nem kellően megalapozott sztereotíp azonosítást. A tiszafüredi mellett újabb nyergesközpontok – műhelyek és mesterek – „felfedezése”, jól elkülöníthető díszítő stílusuk jellemzése állt ugyanis eddigi, a nyergel kapcsolatos vizsgálódásai középpontjában (vö.: A tiszafüredi fanyergek és díszítményeik. *Múzeumi Levelek*, 75/2. Szolnok, 1996. 353–368.; Újabb adatok a tiszafüredi nyergekről és változásvizsgálatok a díszítményrendszerben. In: Tolnay Gábor [szerk.]: *Ember és környezete*. [A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Múzeumok Közleményei, 58.] Szolnok, 2002. 71–77.; Birodalmi és országcímerrel díszített magyar nyergek. In: Lackovits Emőke–Viga Gyula [szerk.]: *Kéve – Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kovács Attila tiszteletére*. Debrecen–Veszprém, 2003. 15–26.).

A tiszafüredi történeti mondaanyagról (ennek részeként a Józsa Gyuri-anekdotaköréről), a hiedelemmondákról (leghangsúlyosabban a kincsmondákról) szóló dolgozatai nem csupán egy-egy folklórműfaj alaposabb megismeréséhez járultak hozzá. Mert társadalmi utalásokban, szövegszerűen alig megragadható hangulatokban hallatlanul gazdag szövegkörnyezetben helyezte el a mondákat, az anekdotákat és a strukturálatlan szövegemlékeket, ahhoz is hozzájárulnak, hogy a tiszafüredi birtoktalan, jobbágytelken ülő kismemesek sajátos kulturális aspirációkban is megnyilvánuló folklóriját a parasztitól el tudjuk különíteni, alkalmasint nemcsak Tiszafüredre érvényesen (vö.: *Fejezetek Tiszafüred folklórijából*. [Tiszafüredi tanulmányok, 3.] Szolnok, 1988).

Eddig Fűvessy Anikóról a (korántsem a legkedvezőbb!) kisvárosi körülményekkel ökonomikusan sáfarkodó, az 1970-es évek eleje óta folyamatosan magas színvonalon teljesítő kutatóról szoltam. Nem maradhatnak azonban említetlenül a muzeológus–múzeumigazgató teljesítményei sem. Például, hogy több ezernyi műtárgyat vitt be a

Kiss Pál Múzeumba; hogy (a nagyszámú időszak kiállításán kívül) már kétszer rendezett állandó kiállítást (a kiállításvezetők: *A tiszafüredi Kiss Pál Múzeum Változó Tiszatáj című helytörténeti és néprajzi állandó kiállításának vezetője*. Szolnok–Tiszafüred, 1979; *Mesterek és mesterművek – Helytörténeti és néprajzi állandó kiállítás a tiszafüredi Kiss Pál múzeumban*. Tiszafüred, 2001); hogy „megmentett” egy gyönyörű népi műemléképületet, s benne fazekas tájházat rendezett be (a kiállítás vezetője: *A tiszafüredi Nyúzó Gáspár fazekas tájház ismertetője*. Szolnok–Tiszafüred, 1999); hogy könyvsorozatokat kezdeményezett és szerkesztett Tiszafüreden (Tiszafüredi Tanulmányok; Tiszafüredi Füzetek). És sok-sok időt rabló apróságról én sem tudhatok...

Jogosnak látszik a kérdés: hogyan fért bele minden a Tiszafüreden eltöltött évtizedekbe? – Ugyan miért tagadnánk le éveket abból a hatvanból, ha ennyi minden belefért?

És persze még koránt sincs vége!... Kívánok neked, Anikó, a szakmabeliek, a barátok nevében további alkotó éveket erőben és egészségségen! Mindannyiunk okulására.

SZILÁGYI MIKLÓS

Bárth János hatvanéves

Aligha vannak véletlenek: Bárth János, aki 2004-ben ünnepli 60. születésnapját, éppen az idén kapta meg eddigi munkásságának elismeréseként a Magyar Néprajzi Társaság Választmánya által adományozott legrangosabb kitüntetést, a Györffy István-érmeket. E születésnapra köszöntő formába öntőjét, mert a kitüntetés okán „közismertnek” tételezheti az ünnepelt érdemeit, kevésbé kötik tehát az életút és a munkásság méltatásának a hatvanadik, a hetvenedik, a nyolcvanadik (stb.) születésnapokon szokásossá, elvárttá rögzült sémái. Talán megengedhetek magamnak egy csekélyke formabontást...

Azaz: a szakmai konszenzuson alapuló és a bevallottan, elfogultan baráti életműértékelés egy szokatlan formájú változata fog következni az alábbiakban. Idemácsolom azt a „hivatalos”, s a Györffy István-érmeknek az odaitélésével szakmailag mintegy hitelesített javaslatot, melyet néhány hónapja a Magyar Néprajzi Társaság Választmánya számára fogalmaztam. Majd csatolom hozzá mostani kiegészítő, pontosító megjegyzéseimet, vállalván, hogy véleményemmel, ítéleteimmel esetleg nem azonosulna a kitüntetési javaslatra igent mondó Választmány. Íme tehát a 2004. március 31-én keltezett javaslatom.

Bárth János, a Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója 1944-ben János-halmán született (tehát ebben az évben tölti be 60. életévét). Egyetemi tanulmányait az ELTE-n végezte; 1968-ban szerzett történelem–néprajz szakos diplomát, 1970-ben bölcsészdoktori fokozatot.¹ Két évig a kiskunhalasi múzeumban volt muzeológus,² 1970-től pedig a kalocsai Viski Károly Múzeumban az igazgatói teendőket látta el, s formált a szerény gyűjteményből tudományos műhelyként is számottevő tájmúzeumot.³

Bárth János történeti–néprajzi munkássága szorosan összefonódik ennek az érseki városnak⁴ és tágabb környékének alapos és sokoldalú tanulmányozásával. Mely, bár a látszat szerint lokális kötődésű kutatás, egyrészt a forrásfeltárás és forrásértelmezés vonatkozásában a szakág egészét orientáló publikációkat eredményezett, másrészt a teljes magyar nyelvterületre kitékintő, korszakos jelentőségű szintézisek megírásához is biztos alapot jelentett a számára.

Bárth sokrétű munkásságából feltétlenül kiemelendő ez alkalommal a kalocsai szállások kialakulásának és falvakká fejlődésének történeti forrásokon alapuló elmélyült vizs-

gálata (*A kalocsai szállások településnéprajza*. Kalocsa, 1975), s az erre a lokális elemzésre ráépülő településnéprajzi szintézis,⁵ mely a *Magyar néprajz IV. Életmód* kötetnek igen invenciózus fejezete, s bővebb formában önálló kötetként is megjelent (*Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyományai*. Kalocsa, 1996); a paraliturgikus népeleti megnyilvánulásokról írt kisebb tanulmányok⁶ után a *Magyar néprajz VII. Népszokás-néphit-népi vallásosság* kötetébe (1990) elkészített összefoglalás a katolikus népeletről; a számbavehetetlenül sok történeti-néprajzi rész-publikáció⁷ után közzétett kontraktuskötet (*Kalocsai kontraktusok*. Kalocsa, 1997), mely egy feudalizmus kori forráscsoport rendszerező összegzésének és teljes értékű dokumentálásának legkiválóbb példája; valamint az általa kezdeményezett-szerkesztett (s majd' fele terjedelmében írt!) Kecel-monográfia (1984), a falufeldolgozások máig legteljesebb, legnagyobb mennyiségű autentikus forrásanyagra alapozott s a legkiérleltebb példája.⁸

Ezt a kalocsai kötődésű, ám eredményeivel is, módszertani kezdeményezéseivel is a magyar néprajz egészét meghatározóan gazdagító életművet tovább gazdagítja az a tény, hogy Bárh János érdeklődése az utóbbi évtizedben (a megyei múzeumigazgatás jelentette nagyobb lehetőségektől nem függetlenül) erőteljesen a Székelyföld⁹ népeleti jellemzőinek módszeres feltárása felé fordult, s főleg településnéprajzi koncepciójának köszönhetően meghatározóan új kutatásokat végzett és végez, s persze kezdeményez, menedzsel (vö. *Havasalja havasa. Tanulmányok a székelyvassági hegyi tanyák népéről*. Kecskemét, 1998).¹⁰

E vázlatosan felidézett (amúgy a Választmány minden tagja által jól ismert) munkásság messzemenően érdemes arra, hogy az idén a Györfly István-émlékéremmel ismerje el a Magyar Néprajzi Társaság Választmánya.

És a kiegészítő-pontosító jegyzeteim ehhez az eredetileg nem a nyilvánosságnak szánt dokumentumhoz.

1. Bárh egyetemista éveiről nincsenek felidézhető emlékeim, lévén, hogy akkortájt – ifjú múzeumigazgatóként – a fővárostól távol éltem. Csupán némi irigységgel regisztrálom – így, utólag –, hogy a pályára állásában mekkora előnyt jelenthetett a néprajz mellett a történelem szak elvégzése. Nyilván nem volt független ettől az alapképzettségétől, hogy a kalocsai érsekség gazdasági levéltárának szinte azonnal, s hosszú évekig (mellékfoglalkozású) munkatársa lehetett, azaz rendezőjeként, kezelőjeként ismerhette meg azt a páratlan értékű forrásanyagot, melyet majdnem kizárólag az ő történeti-néprajzi tanulmányaiból, forrásközleményeiből ismerhet a szakma. És persze komoly magánemberi hozadéka is volt ennek a levéltárosi mellékállásnak: ekkor alakultak ki meleg baráti kapcsolatai a tudományos kutatás iránt elkötelezett, s a bennünket érdeklő témákban hallatlanul otthonos tudós papi személyekkel.

2. Nyilván megvolt a maga jelentősége ennek a kiskunhalasi „gyakorló évnek”, nem csupán kényszerű kitérőként kell értékelnünk, ám aki csak távolról figyelhette a Bárh János-i életmű épülését, vajmi kevés nyomát találhatja az ott szerzett kutatói és/vagy emberi élményeknek. (Abban is bizonytalan vagyok, hogy – bár ismerhette – számottevően hatott-e rá a kiskunhalasi népelet kutatásának legendás alakja, Nagy Czirok László, akire 100. születésnapján emlékezett.)

3. Nem lehet feladata ennek a méltatásnak (nincsenek is adataim hozzá), hogy gondosan számbavegye: vajon hány néprajzi műtárgy (és persze helytörténeti, régészeti, természettudományi, numizmatikai, képzőművészeti... – hisz hosszú évekig „múzeumi mindenesnek” kellett lennie!) megszerzésével és szakszerű archiválásával járult hozzá Bárh a Viski Károly Múzeum gyűjteményének gyarapodásához. Fontosabbnak tekintem a mennyiségi mutatóknál, hogy az ő működése idején lett a város megkerülhetetlenül fontos kulturális intézménye a múzeum, s lett olyan hely Kalocsa, ahová érdemes

szakmai programokat szervezni, mert megbízható és stabil a személyi háttér. (Magam is több szakmai tanácskozáson vettem részt itt az 1970–1980-as években, s élvezhettem Bárth János kalauzolásait, melyekről annak emlékét őrzöm, hogy minden „tudni érdemeset” tudott a városról, s környékéről, és mindenkit személyesen ismert, akit érdemes volt ismernie.) S talán még fontosabb hangsúlyoznom azt a ritka muzeológusi adottságát, hogy tudatosan kereste és meg is találta a kívánatos, a szakmailag vállalható egyensúlyt a maga történeti–néprajzi érdeklődése, kutatási iránya, anyagismerete és a lokális népi kultúráról (azaz: a népművészetéről) elhíresült kisváros múzeumától kötelezően elvárt-megkövetelt attrakciók között. Ezért jelentette meg a gyakorlati célokat is jól szolgáló, ám a közfelfogásban élő „kalocsai hímzés”-sztereotípiát történeti távlatba helyező hímzésalbumát, jóllehet nem akart „népművészetkutató” lenni (*Korai kalocsai hímzések*. Budapest, 1977, 1981²); ezért ambicionálta, hogy a kalocsai szállások népét, a potákat, a „kalocsai népművészet” hordozóit önálló és igen karakteres néprajzi csoportként jellemezze (A pota néprajzi csoport. *Ethnographia*, LXXXIV. [1973] 564–570.; A pota néprajzi csoport népművészeti szempontú körülhatárolása. *Ethnographia*, CX. [1979] 492–499.), és ugyanezért rendezett a tájtörténetet, népességtörténetet és a legkarakteresebb népéleti–népművészeti jelenségeket egységben láttató múzeumi állandó kiállítást (a kiállítás vezetője: *Népek, életformák, hagyományok a Kalocsai Sárkőzben – A kalocsai Viski Károly Múzeum történeti–néprajzi állandó kiállításának vezetője*. Kalocsa, 1981).

4. Noha könyvei, tanulmányai, forrásközleményei nagyobbik részéből a „város és vidéke”, illetve az érseki székhely és az érsekséghez tartozó falvak kapcsolatrendszere biztos kibontható lenne, magáról a városról – az egyszerre „parasztváros”, „kereskedőváros”, „iskolaváros” és persze „papi város” Kalocsa tájszervező jelentőségéről és belső kapcsolatrendszeréről – nem (még nem?) adott módszeres áttekintést. Vajon várhatunk-e még tőle, hisz régen kecskeméti lakos, a város speciális jellemzőit megvilágító összefoglalást? Ha ennek a „távolság” lenne a feltétele, okkal-joggal várjuk...

5. Az 1970-es évek második fele óta nyilvánvaló volt szakmai körökben (a hivatkozott kismonográfia mellett ilyen témájú tanulmányok sorát publikálta az *Ethnographiában*), hogy Bárth János a magyar településnéprajzi kutatások szintetizálására készülő, s e feladat elvégzésére a legalkalmasabb ifjú etnográfus. Ilyen elismerés és várakozás fejeződik ki abban, hogy amikor Tálasi István professzor úr az anyagi műveltség egészének kutathatóságát felmérni hivatott nagyszabású fórumot szervezett, a településnéprajz eredményeinek és feladatainak számbavételére őt kérte fel, jóllehet nem dolgozott vezető néprajzi intézményben (*Településkutatásunk eredményei*. In: Tálasi István [szerk.]: *Eredmények és feladatok az anyagi kultúra kutatásában*. [Dissertationes Ethnographicae, II.] 237–261.). Idő telvén eleget is tett a szakmai várakozásnak: a szintézis elkészült. Nem minden pályatársa volt ilyen következetes a ráosztott szakmai szerep kiteljesítésében...

6. Nem árt hangsúlyoznom, hogy amikor Bárth János a búcsújárásról szóló adatgazdag közleményeit publikálta (A kalocsai búcsúok egy laikus szokásáról. *Ethn.*, LXXXV. [1974] 366–373.; Az illancsi tanyák népének hajósi búcsújárása. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*, XI–XII. Budapest, 1980. 59–117.) a vallási néprajz korántsem számított olyan értelemben „divattémának”, mint napjainkban. Sőt – ha hinni lehet azoknak, akik manapság eltökélt buzgósággal idézgetik a maguk kezdeményező érdemeit – a „tiltás” és a „tűrés” határát jelentő borotvaélen kellett egyensúlyozniuk mindazoknak, akik a vallási néprajznak a szocialista korszakban alig művelt, mert politikai-ideológiai okokból nem művelhető mezejére merészkedtek.

7. A történeti–néprajzi adatfeltárásait, adatközléseit csupán témájuk szerint idézem föl (messze nem teljességigényűen!), mintegy szemléltetvén azt, hogy milyen sok néprajzi témára figyelt levéltári kutatásai közben, s járult hozzá nemcsak adatokkal, hanem ötletekkel, szempontokkal is a kutatásukhoz. Tehát: kertgazdálkodás a dunai ártéren – kántortanítók, illetve pásztorok kontraktusai – a dunai átkelés és a révjog – a határperek tanulságai a 18. századi népmozgalmak, illetve a földművelés, az állattartás, a mindennapi életviszonyok megismerésében – 19. század eleji vármegyei ár- és bérszabás. Mindmeggannyi továbbgondolásra érdemes téma!

8. A monumentális terjedelmű (a megjelenéskor – a szokatlanul nagy terjedelem okán – a *Népszabadság* recenziójának értetlenkedését is kiváltó) Kecel-kötetbe belefoglalt Bárth-tanulmányt: egy, kizárólag 18–19. századi archivális forrásokra alapozott, modellértékű gazdaság- és társadalomnéprajzi szemléletű faluközösség-elemzést a benne rejtő módszertani javaslatok áradó gazdagsága miatt alaposan újra-elemeznünk/elemeznem kellene. Az eredményekre, a hasznosítandó tanulságokra való hangsúlyos rámutatás annak idején elkezdődött, hisz a kötet-egészről függetlenített Bárth-opust mint reménybeli kandidátusi értekezést egy, az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékén megszervezett munkahelyi vitán alaposan értékeltük. Azóta azonban mindjobban kezd elfelejtődni – vállalom a talán túlzónak tetsző dicséretet – e műnek a korszakos jelentősége: a gyér számú hivatkozásból következtetve korántsem lett a történeti–néprajzi falufeldolgozások etalonjává. Ahogy a kötet-egész is a kollektív vállalkozásként megoldott falumonográfiának az etalonja lehetett volna, ám megmaradt „egyszer volt, hol nem volt” csodálni való kísérletnek. A közös keceli gyűjtőmunka lelkesítő élményére persze azoknak kell emlékezniük, akik részesei voltak – nekem nincsenek személyes emlékeim. Azt viszont – utólag – némi hitetlenkedéssel, irigységgel konstatalem, hogy Bárth János nemcsak az akkor is, később is a „legszorgalmasabb terepmunkás” híru pályatársakat tudta mozgósítani, hanem olyan témaspecialista kollégákat is megnyert a közös munkára (és kiimádkozta a kézírataikat!), akiknek jószerével ez a keceli terepmunka volt az egyetlen „mélyfúrásuk”.

9. Bár az elmúlt évtizedben (s persze nem előzmények nélkül) a székelyföldi kutatás lett a meghatározó szólam Bárth János szakmai munkásságában, emlékeztetnem kell rá, hogy korábban az (akkor még) jugoszláviai magyarság néprajzi kutatásának volt lelkes és felettébb szorgalmas elkötelezettje, s ennek az érdeklődésnek a közeli múltból is vannak újabb meg újabb dokumentumai. Nemcsak a döntően a kalocsai érseki levéltárban végzett kutatások eredményeit összegző magvas tanulmányok, forrásközlemények tanúskodnak a 18–19. századi észak–déli népességmozgások felderítésének és értelmezésének igényéről (például Doroszló népessége a XVIII. század közepén, *Hungarológiai Közlemények*, 46–47. Újvidék, 1981. 1–70.; A magyar népesedéstörténeti kutatások lehetőségei és korlátai. *Üzenet*, XXVIII. [1998] 1–2. sz. 8–22.; Remény, szerencse és tudatosság a népesedéstörténeti kutatásban. A Kupuszinára költözött bátyiai példája. In: *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1997*. Kecskemét, 1998. 209–219.; Csantavér újraneprésedése. *Néprajzi Látóhatár*, VIII. [1999] 85–121.), illetve a búcsújárás szokását részletesen dokumentáló terepmunkáról (például Adalékok a jugoszláviai magyarság búcsújáró hagyományainak ismeretéhez. In: *Vallási néprajz*, 4. kötet [A magyarságkutatás könyvtára, 2.] Budapest, 1990. 227–245.), hanem az az önzetlenség is, ahogyan Gyetvai Péternek a 18–19. századi Duna–Tisza közti népmozgalmak vizsgálatában megkerülhetetlenül fontos monumentális adattárát (*A Tiszai korona-kerület telepítéstörténete*, I–III. Kalocsa, 1992) „örökösként” gondozta és nyilvánosságához segítette.

10. Bár nemcsak székelyföldi településnéprajzi kutatásaiból publikált kisebb-nagyobb tanulmányokat Bárh János (például A parasztközösség öngazgatása egy erdélyi faluban. In: Eperjessy Ernő–Krupa András [szerk.]: *A III. békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadásai*. Budapest–Békéscsaba, 1986. 263–273.); „Urusos kút” és Szent László hagyomány Oroszhegyen. *Ethnographia*, 107. [1996] 73–83.), ő maga a magyar Alföld tanyái és a havasi „hegyi tanyak” kialakulása, fejlődése és funkciója közötti hasonlóságok, már-már azonosságok történeti forrásokra és terepmunkára alapozott hiteles és részletes dokumentálhatóságát tekinti székelyföldi munkálkodása felfedezésértékű eredményének. Hogy valóban „felfedezésértékűen” nagy eredmény (amúgy a néprajzi irodalomban korántsem ismeretlen, tehát a szó szoros értelmében nem általa felfedezett!) havasi „tanyaközség”, Székelyvarság lefegyverzően alapos településtörténeti–településnéprajzi vizsgálata bárkit meggyőzhetett (a több szerzőjű könyvnek Bárh által írt több, mint fele önálló kötetként is megjelent: *Varság, a székely tanyaközség*. Kecskemét, 2001). A székelyföldi tanyakutatások azonban jelenleg is tartanak, okkal-joggal várjuk tehát a még hatásosabb újabb, meg újabb bizonyítékokat!

Hogy ne csalatkozzanak ebbéli várakozásukban akik ismerik, s ezért tisztelik, becsülik az immáron 60 esztendőes Bárh János munkásságát, hadd kívánjak e nevezetes születésnapon a „szakma”, azaz a barátok és harcostársak nevében jó egészséget, töretlen munkakedvet! Mert ez a feltétele, hogy kiteljesedhessék, mindannyiunk okulására, egy páratlanul gazdag, lényege szerint mégiscsak elsősorban a településtörténet–településnéprajzot, ha úgy tetszik: a „tanyakutatást” új összefüggésekbe állító etnográfusi életmű.

Isten éltesse sokáig, Bárh János!

SZILÁGYI MIKLÓS

Köszöntjük a hatvanéves Sárkány Mihályt

A magyar néprajz másfél évszázados történetében a kezdetektől fogva máig nyomon kísérhető egy olyan tudományfelfogás, amely a magyar és egyetemes néprajzot, a Volks- és Völkerkundét vagy – maibb vizekre evezve – a „néprajzot” és „antropológiát” egységben látja és a kettőt elválaszthatatlan egységnek tekintve együtt műveli. Ez a bűvópatakként hol előretörő, hol háttérbe szoruló látásmód vagy irányzat – meg merem kockáztatni – szaktudományunk nemzetközi kitekintésben is előremutató sajátossága, amely a szakma kiemelkedő képviselőinek a munkásságában rendre megnyilvánul. Reguly Antal (1819–1858), Jankó János (1868–1902), Róheim Géza (1891–1953), Diószegi Vilmos (1923–1972), Bodrogi Tibor (1924–1986) – hogy csak néhányat nevezek meg közülük – éppúgy gyűjtöttek palócok, mint vogulok, kalotaszegiek és Balaton-mellékiek, mint osztjások, illetve általában magyar parasztok, mint ausztráliai és szibériai őslakók vagy indonézek között. És ha rajtuk, a Magyarországon és Európán kívül is gyűjtő-dolgozó szakmabelieken túl a néprajz és antropológia területén egyaránt jártas vagy tájékozódó néprajzos-antropológusokat is számba vesszük, a kör még tovább bővíthető: Vajda Lászlótól Gunda Béláig, Fél Edittől Hofer Tamásig tart. Ma, a „néprajz” kontra „antropológia” viták és a két – hasonló gyökerekből táplálkozó, ezer szállal összekapcsolódó – tudományág szétváló intézményesülése idején különösen fontos, hogy világosan lássuk e látásmód magyar néprajzbeli súlyát, és tisztában legyünk mind-

azok jelentőségével és szerepével, akik a két tudományt összekötő, nem pedig szétválasztó jegyeket keresik és hangsúlyozzák. E felfogás képviselői között az egyik – ha nem a – kulcsszemélyiség az idén a 60. életévét betöltő Sárkány Mihály.

Ha e jeles alkalomból egyetlen szóval kellene jellemeznem őt, akkor legelőször is azt a szót használnám, amivel Párizsban méltatta valaki, úgy 15 évvel ezelőtt, amikor közösen töltöttünk együtt fél évet a Szajna-parti metropoliszban: „érudit”, azaz par excellence művelt, képzett, olvasott, „tudós” ember – a szónak abban az értelmében, amit a latin-magyar „erudíció” megörzött a számunkra. Kevesen vannak szaktudományunkban, akik ennyire járatosak lennének annak minden ágában-bogában, irányzatában és eredményeiben! Akik ennyire otthon lennének „néprajzban” és „antropológiában”, elméleti-módszertani kérdésekben, illetve azok gyakorlati megvalósításában, jelenkutatásban és történetiségben, rokonsági terminológiában, gazdasági és társadalmi kérdésekben, magyar parasztságban vagy kelet-afrikai kikujukban! Akik – anélkül, hogy ezt valaha is kimondtuk volna – annyira központi, nélkülözhetetlen szereplői lennének tudományágunknak, mint ő!

Közel négy évtizede van jelen a tudományban, csöndben, egyszerűen, különösebb felhajtás nélkül – de kikerülhetetlenül. A szavának súlya van, a véleménye mindenkinek fontos. Noha notórius késő, mégis mindig megvárják... mert szükség van rá... és ő mindig jókor érkezik, hogy elmondja azt, ami nélkül a dolgok nem mennének előre. Egyszerre kutató és tanár, kolléga és barát, a szó legnemesebb értelmében. Mindenkinek tud segíteni, irányt mutatni, a tájékozottsága lenyűgöző. Mindent elolvas, regisztrál, ismer, hivatkozik mindenre. Tárgyszerű, higgadt kritikáját soha nem rejti véka alá, mégis ritkán sért meg valakit. Semleges, kiegyensúlyozott, mérlegelő, mindenkiben képes felfedezni-elismerni a jót is: soha úgy véleményt nem mond, hogy egyoldalúan a rosszat, vagy a jót hangsúlyozná. Bibó István egy szerencsés megfogalmazását kölcsönvéve „az objektivitás a szenvedélye”. Nem tartozik épp ezért sehova, egyetlen szűk szakmai érdekcsoportba vagy klikkbe sem – vagyis mindenhova tartozik. Barát és szívesen látott kolléga tudott maradni egymást kölcsönösen kizáró személyek és érdekcsoportok között is.

Külföldön és itthon egyaránt ismerik, számon tartják, figyelnek rá. A néprajz és antropológia mellett otthon van a szociológusok, a történészek vagy a közgazdászok körében is. Munkáit idézik, részvételét keresik, hozzájárulását, tanácsát várják. A szó szoros értelmében interdiszciplináris egyéniség: hozzá tud szólni, külföldi konferencián, Párizsban, még a pszichoanalízishez is úgy, hogy egyedüli idegen résztvevőként felkérrik a konferencia tanulmánykötetébe megjegyzései közzétételére!

Kutatói és oktatói pályája elsősorban két intézményhez kötődik: az MTA Néprajzi Kutatóintézetéhez (korábban Kutató Csoportjához), illetve az ELTE BTK néprajzi és kulturális antropológiai tanszékeihez. Fő kutatási és oktatási területei nagyjából négy témakörbe sorolhatók: 1. a kulturális- és szociálintropológia elméleti és módszertani kérdései; 2. gazdasági antropológia; 3. szociálintropológia: ezen belül különösen a magyar falusi társadalom átalakulása 1945 óta; 4. Afrika néprajza. Tekintsük át most röviden, mi is az, amit ezeken a területeken Sárkány Mihálynak köszönhetünk!

1. Érdeklődésére – a magyar néprajzban rendhagyónak mondható módon – kezdettől fogva az elméleti tájékozódás igénye nyomta rá a bélyegét. Ez a ma divatosabbnak számító amerikai, „kulturális antropológiai” szemléletmóddal szemben inkább az angol-szász szociálintropológia irányába mutat: Sárkány Mihály valójában egész munkássága során, kimondva-kimondatlanul ez utóbbi magyarországi meghonosításán és elterjesztésén dolgozott. Többek között emiatt is folyamatosan figyelemmel kísérte az antropológiában zajló elméleti vitákat és irányzatokat, és róluk (például a brit strukturális funkció-

onalizmusról, a neoevolucionizmusról, az etnikum-, illetve az identitáselméletekről stb.) számos fontos tanulmányt írt. E tanulmányok nem annyira ismertetései, mint inkább polemikus taglalásai a különféle álláspontoknak; írásai többször is, külföldön is, kedvező visszhangot nyertek. Kevesen tudják róla például, hogy a 20. század talán legnagyobb hatású antropológusának, Lévi-Straussnak a történelemfelfogásáról írt tanulmánya eredményeképp magával Lévi-Straussal is személyes kapcsolatba került! Ezen elméleti írásait keretbe foglalva született meg *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában* című könyve (2000), ami a budapesti L'Harmattan Kiadó Kulturák kereszttűjén című, azóta örvendetesen gyarapodó sorozatának nyitó kötete volt.

Elméleti érdeklődésnek köszönhetően Sárkány Mihály számos nagy nemzetközi konferencián vett részt és képviselte a magyar tudományosságot. Köztük most csak a legátfogóbbakat említem: az International Union of Anthropological and Ethnological Sciences (IUAES) három konferenciája (1973: Chicago, 1993: Mexico City, 1998: Williamsburg); a European Association of Social Anthropologists (EASA) öt konferenciája (1990: Coimbra, 1992: Prága, 1994: Oslo, 2000: Krakkó, 2002: Koppenhága); illetve a Sociétés Internationales d'Ethnologie et de Folklore két konferenciája (1990: Bergen, 2001: Budapest) – hogy az IUAES Commission on Theoretical Anthropology általa szervezett balatonalmádi konferenciájáról (1995) ne is beszéljek. Az itt látottak-hallottak, elméleti tájékozottsága mind-mind visszaköszönnek szaktudományos, vagy a szélesebb olvasóközönségnek szóló írásaiban (például a *Magyar Néprajzi Lexikon* és a *Magyar Nagylexikon* néprajzi-antropológiai címszavaiban), illetve egyetemi előadásai-ban (az antropológia tudománytörténetét 1975 óta oktatja).

Nyilván nem véletlen az sem, hogy a *BUKSZ*-vitában (1990), a „néprajz” contra „antropológia” vita első, immár elhíresült megnyilvánulása során ő volt az, aki – Barabás Jenő egy rövid hozzászólását leszámítva – a „néprajzosok” közül *egyedül* felvette a kesztyűt, és vitába szállt az azt kirobantó Niedermüller Péterrel. Gondoljunk bele, milyen paradox helyzet: az „antropológus” Sárkány, aki egész életében a néprajz antropológiai megreformálásáért küzd, arra kényszerül, hogy az „antropológia” első szárnybontása során „megvédje” a néprajzot Niedermüller – túlzó, tehát igazságtalan – „antropológiai” kritikájától! Lehet ennél jobb bizonyíték Sárkány objektivitására, elvi kérdésekben megalkuvást nem tűrő hozzáállására, tudományos felkészültségére és etikájára? Némileg lehangoltan teszem hozzá mindehhez: 14 évvel a vita után úgy tűnik a számomra, mintha a néprajzi szakma a mai napig fel sem fogta volna, hogy mit köszönhet neki! A mór megtette a kötelességét? Ezen az sem változtat, hogy a *BUKSZ*-vitát később egy másik, nem kis részt *déjà vu*-vita követte a *Replikában*, amelyben akkor már a néprajz számos képviselője részt vett.

2. A kulturális antropológia négy fő témaköre és alága (rokonság, gazdaság, politika, vallás) közül a gazdasági antropológiának Sárkány Mihály a magyarországi meghonosítója, első nemzetközi szintű művelője és oktatója, immár 1976 óta. A tárgykör iránti érdeklődése már egyetemi tanulmányai alatt kialakult. Közgazdasági, gazdasági antropológiai vizsgálódásai során logikus úton jutott el a marxizmushoz, amelynek gondolatvilága, legalábbis ami a (köz)gazdasági kérdéseket és problémafelvetéseket illeti – azt hiszem – máig közel áll hozzá. A maga tárgyilagos, távolságtartó módján azonban ennek a nem is olyan régen még kötelező ideológiának sohasem volt a „fanatikusa”: mindig is azt hasznosította mindenkől, amit jónak látott. „Marx okos ember volt, érdemes olvasni” – mondta nekem egyszer – s ezzel, noha jómagam nem jeleskedtem ebben annak idején, sőt, azóta sem, nem lehet nem egyetérteni vele.

Ugyancsak korán, egyetemi tanulmányai során fedezett fel magának egy másik, nagy hatású társadalomfilozófust és gazdaságtörténészt, a Magyarországon akkor még

teljesen ismeretlen (vagy inkább a feledésbe száműzött) Polányi Károlyt. Polányi elméleti útmutatása szolgált munícióként számára egyetemi szakdolgozatához (1968: *A közösségek közötti csere*), majd az abból kinövő további kutatásokhoz. Ahhoz, hogy négy társadalom (az északkelet-arnhem-földi ausztrál őslakók, a Kenya és Észak-Tanzánia magasföldjein élő okiotok, a trobriand-szigeteki melanézek és a dél-afrikai loveduk) anyagának összehasonlító vizsgálatán keresztül általában a csereviszonyokat vizsgálja a törzsi társadalmak körében. Ennek végeredménye az MTA Néprajzi Kutatóintézete által, a Magyar Etnológia című sorozaton belül kiadott, *A közösségek közötti csere* című könyve (1998), amelynek elvi tanulságaként leszögezte, hogy a technikai evolúciónak nem szükségszerű velejárója a javak cseréjének a kiszélesedése.

Gazdasági antropológiai kutatásai során ismerkedett meg a témakör kiemelkedő hazai előfutárának, Somló Bódognak a munkásságával is. Róla írott tanulmánya (1977) nemzetközileg is figyelmet kapott. Ezen kívül összehasonlító tanulmányokat írt a törzsi gazdaság jelenségeiről (például 1983), mint ahogy a parasztság fogalmát is megpróbálta tisztázni, újszerű felvetésben: a termelési viszonyok felől közelítve (1983). Áttekin-tést írt a „gazdasági antropológiai irányzatokról” (1970), „a gazdálkodás etnográfijáról és a gazdasági antropológiáról” (1978), kiadta és bevezetést írt M. Godelier *A gazdasági antropológia tárgya és módszerei* című írásához (1981), hogy csak néhány, idevágó munkáját említsem. Legjelentősebbnek talán mégis saját, hosszú időtartamú te-repmunkáin alapuló gazdasági antropológiai tanulmányait tarthatjuk. Ilyen típusú vizsgálatokat egyaránt végzett Magyarországon, egy Nógrád megyei faluban, Varsányban és Kelet-Afrikában, kikujuk között, Rititiben.

3. E kutatások át is vezetnek bennünket Sárkány Mihály munkásságának harmadik nagy témaköréhez, a modern szociálintropológiai kutatásokhoz. Sárkány az 1970-es években részese volt az MTA Néprajzi Kutató Csoport varsányi jelenkutatásának, a magyarországi antropológia mára már klasszikussá „öregedett”, első nagy, közös, „számnyit” vállalkozásának. E vizsgálat célja, mint azt maga Sárkány írja, „a társadalmi lét átalakulásának megragadása volt különböző életszférákban, és azok egymással való összefüggésében... A témák meghatározása, az adatfelvétel módja az egykorú európai közösetanulmányok mintáját követte... A megszületett kötet egy, a statisztikai mutatók szerint 'átlagos' falu viszonyait mutatta be, amelynek lakossága a paraszti léttől a munkáslét felé elmozdulás állapotában volt.” (2000: 63.) E vállalkozás keretében Sárkány Mihály a gazdaság átalakulását dolgozta fel (1978) – a folyamatot a helyi, a regionális és az országos meghatározottság kölcsönhatásában, kényszerek, lehetőségek és kulturális beidegződések eredőjeként értelmezve. Ez a rövidített változatban angolul is megjelent tanulmánya (1983) vált legtöbbit idézett írásává, amelyre magyar és külföldi kutatók máig sokat hivatkoznak. 2001 óta pedig néhány korábbi munkatársával visszatért Varsányba, hogy a harminc évvel korábbi kutatást – ahogy az az angol-szász szociálintropológiában szokásos: re-study – megismételje. E kutatások jelenleg is folynak; első eredményeit a European Association of Social Anthropologists koppenhágai konferenciáján (2002) mutatta be.

A jelenkori falusi gazdasági-társadalmi változások vizsgálatának köszönhetően kapcsolódott be az UNESCO bécsi Társadalomkutatási Központjának – több európai ország együttműködésére épített – *A falusi közösségek jövője az iparosodott országokban* című programjába (1972–1976). Tanulmányai e kutatás közös, idegen nyelvű kötetében jelentek meg Oxfordban, a Pergamon Pressnél, 1982-ben.

Szociálintropológiai munkásságának egyik csúcspontja a magyar néprajztudomány talán legnagyobb vállalkozásába, a *Magyar Néprajz VIII. Társadalom* kötetébe írt, a magyar társadalomnéprajzi kutatásokat áttekin-tő fejezet, amely – különös módon –

kevés visszhangot kapott mindezidáig, jöllehet e témakör teljesen új látásmódú, kritikai megközelítése, amely a hangsúlyokat az eddigiektől eltérő módon teszi ki. Emellett Sárkány társszerzője a kötet egy másik, a szocializmus időszakában végbement, falusi társadalmi változásokat taglaló fejezetének is. És ne felejtjük el: a *Magyar Néprajz VIII. Társadalom* kötetének egyik szerkesztője is, akinek tudása, rálátása és időnként az összeütközéseket is vállaló kritikája nélkül e kötet nem lett volna azzá, amivé vált. Végezetül számos szakcikk és tanulmány szerzője a jelenkori falusi társadalmi-gazdasági folyamatok témakörében: írt a *Komplex társadalmak szociálanropológiai vizsgálatáról* (1970), a *Magyarországi falusi közösség-tanulmányokról* (1972, 1982), *A kultúra és az életmód változásáról falun* (1981), *A regionális különbségekről a paraszti életmód alakulásában* (1982), *A lakodalom funkciójának megváltozásáról falun* (1983), *A jelenkori magyar falvak kulturális dinamikájáról* (1986), *Egy vegyes lakosságú falu német és magyar rokonsági terminológiájáról* (1992), vagy a *Modernizáció, kulturális pluralizmus és az identitás megőrzésének folyamatáról* (ez utóbbi az UNESCO oktatási folyóiratában, a *Prospects/Perspectives*ben jelent meg, 1992-ben.) – hogy csak a legfontosabbakat említsem. Láthatjuk: a mai magyar falunak alig van olyan gazdasági-társadalmi kérdése, amelyhez ne szólt volna hozzá megtermékenyítően.

4. Utoljára hagytam „etnológiai” vagy „egyetemes néprajzi” tevékenységét. Sárkány Mihály egyetemi tanulmányai óta az afrikai néprajz és antropológia specialistájának készült. 1975 óta oktatja is Afrika néprajzát. A „fekete földrészre” mégis csak többszöri próbálkozás után, sajnálatosan későn, 1987–1988-ban jutott el, amikor is a Magyar Tudományos Afrika Expedíció tagjaként fél éven át beutazta Kelet- és Közép-Afrika jó részét, Tanzániát, Kenyát, Ruandát, Burundit, és részben Kongót. Az út gazdag tapasztalatokkal járt, és jó rálátást adott egy egész földrész mintegy egynegyedének természetföldrajzi viszonyaira és kultúráira, mindennapos létére, nyomasztó politikai-gazdasági problémáira. Tudományos hozadék szempontjából mégis önmaga is fontosabbnak tartja 1993-ban és 1995-ben, egy kenyai kikuju faluban, Rititiben végzett „álomásozó” terepmunkáját (három, illetve egy hónap), amelynek elsődleges célja a kávétermesztés komplex tanulmányozása volt, már említett gazdasági antropológiai érdeklődésének megfelelően, francia felkérésre és finanszírozásban. E kutatás közben azonban a kikujuk mindennapi életét is megfigyelhette és megtapasztalhatta.

S mint mindenkinek, aki hosszú időtartamú kutatást végezhetett a Föld valamelyik kitüntetett pontján, neki is ez jelentette a felszabadító emberi élményt: soha nem mesélt senkiről olyan melegséggel, mint kenyai segítőjéről-barátjáról, Mathengéről vagy kikuju „nagyamájáról”! És soha semmire nem volt olyan büszke, mint amikor egy Kenyából érkezett levélből megtudta, hogy viselkedése kivívta kikuju barátai elismerését, akik azóta is visszavárják! Idézem: „Otherwise I am very proud of you. To say the truth not many of your races behave as humanely as you did. Everybody is asking me when you shall come back next.” (Mathenge levele Sárkány Mihályhoz Nairoiból, 1994. január 31.), azaz magyarul: „Egyébként nagyon büszke vagyok rád. Az igazat megvallva a fajtádból kevesen viselkednek olyan emberségesen, mint te. Mindenki azt kérdi tőlem, hogy mikor jössz vissza legközelebb.”

Afrikai terepmunkájából különféle témákban jelentetett meg tanulmányokat: az elmolók etnikus reorganizációjáról, egy ruandai tua kerámia színszimbolikájáról, a kikujuk tulajdonfelfogásáról, erjesztett italairól, boszorkányképzeteiről, a játék jelentőségéről a modernizációban stb., és aligha tévedek, ha azt gyanítom: távolról sem merítette ki még a gyűjtött anyagában rejlő lehetőségeket. És akkor még nem tettem említést a terepmunkát megelőző, korábbi periódusbeli afrikanisztikai írásairól: *Az okiotok*

csereviszonyainak elemzéséről (1970); a kelet-afrikai törzsi művészetéről írott összefoglalásáról (1981) a Bodrogi Tibor által szerkesztett *Törzsi művészetben*; a *Termelési eszközök tulajdonáról a fekete-afrikai pásztortársadalmakban* (1983); a *Hagyományos kereskedelem Fekete-Afrikábanról* (1985); a fekete-afrikai szexualitásról (1986) és más írásokról.

A felsorolt négy fő téma mellett azonban Sárkány Mihály érdeklődése számos további kérdésre is kiterjedt. Értekezett Gunda Béla ökológiai szemléletmódjáról (1997), vagy a szemmelverésről (1993); *Rokonsági rendszerünk alakulásának néhány kérdéséről* (1997) és *Bodrogi Tiborról mint a rokonság kutatójáról* (1998); a *Nő és férfi [szerepéről] a manyusi mitológiában és a valóságban* (1990), ami Schmidt Éva elismerését is kivívta vagy a matriarchátus kérdéséről *Nőuralom? Szexuális szabadság? Monogámia? A társadalmi szerveződés kezdetei* (1988) című, lehengerlő írásában. Áttekintést írt ezen felül a magyar etnológia múltjáról, részletesen elemezve az abban érvényesülő elméleti irányzatokat (1991); e sorok írójával együtt kiadta *A magyar etnológia válogatott bibliográfiáját*, amelynek előkészítését még Bodrogi Tibor kezdte el; s ugyanevvel a társszerzővel közzétette Hunfalvy János általános etnológiai előadásainak a kéziratát, 1872–1873-ból. A hazai néprajz megújítását és az antropológiai szemlélet elterjesztését mindezek mellett sokban segítették fordításai, lektorálásai és szerkesztései is. Túlzás nélkül állítható, hogy a 20. századi szociálintropológia és kulturális antropológia megismertetéséért – Bodrogi Tiborral együtt – ő tette ily módon a legtöbbet Magyarországon.

Eddig jószerével csak Sárkány Mihályról, a kutatóról beszéltem. Sárkány Mihály azonban legalább annyira egyetemi oktató, mint kutató. Sőt, talán nem járok messze az igazságtól, ha azt mondom: abban, hogy végül is a mai napig adós néhány nagy művel, meg nem írt „nagydoktori” disszertációval vagy más „magnum opus”-szal, abban bizony komoly szerepe van tanári, oktatói ambícióinak. Nem ismerek még egy főállású kutatót, aki ennyire hagyta volna magát lekötni, sőt, leterhelni az oktatás által. 1975 óta folyamatosan tanít az ELTE Tárgyi Néprajzi és Folklór Tanszékein; rendszeresen előad az ELTE Szociológia Tanszékén; a Kulturális Antropológia Tanszéknek megalakulása (1990) óta az oktatója, és Kolozsvártól Pécsig, Miskolctól Debrecenig végigtanította teljes Magyarországot, sőt, Európa egy részét (elsősorban a német nyelvterületet) is. Oktatói vonzalmához kapcsolódik életének egyetlen, általam ismert tévedése is: amikor 1984–1986 között elhagyta a Néprajzi Kutatóintézetet abbéli – hiú – reményében, hogy az ELTE-n sikerül majd létrehoznia a kulturális antropológia oktatásának központi fórumát. Mint tudjuk, ez csak később, más keretek között, másoknak sikerült; Sárkány Mihály pedig, levonva a tanulságokat, rövid kitérő után visszatért a Néprajzi Kutatóintézetbe, ahol – e két évet leszámítva – 1968 óta folyamatosan főállásban dolgozik. Ez a csalódás sem akadályozza meg azonban abban, hogy azóta is heti 6–8 órában oktasson, ami főállású egyetemi oktatónak is becsületére válna. A sors érdekes fintora, hogy a nélküle létrehozott Kulturális Antropológia Tanszéknek időközben nemcsak mellékállású adjunktusa, docense, hanem két évig megbízott tanszékvezetője is lett. Így aztán nem csoda, hogy az őt ünneplő kollégák – mint ahogy általában a szakma – jó része tanítványa neki: egyetemi hallgatóként, doktoranduszként, fiatal pályakezdőként – mint az orosz irodalom Gogoléból – az ő köpönyegéből (is) bújt elő.

A „sárkánymihályosan” objektív pályakép felvázolása után végezetül hadd legyenek „vargyagáborosan” személyes. Sárkány Mihály nemcsak kutató és tanár, hanem hivatali előljáró, kolléga és barát is. Olyan hivatali előljáró, aki sohasem volt „fönök”; aki egy évtizedes osztályvezetői tevékenysége során soha egy percre vissza nem élt hatalmával, és munkatársait a szó legjobb értelmében véve kollégának és fegyvertársnak

tekintette. Több általa vezetett OTKA-programban is részt vettem. Soha nem értettem, miért ragaszkodott ahhoz, hogy az egymást követő négyéves programokat felváltva vezessük. Most, hogy a köszöntésére készültem, a kezembe került egy önéletrajza, amelyből megtudtam: „A szerepcserével az volt a szándékom, hogy munkatársamnak is alkalmat adjak kutatásirányítás végzésére, és világossá tegyem, hogy kutatók között nincs helye a státusok hierarchikus rögzedésének.” Mindenekelőtt kolléga tehát, idősebb pályatárs, akinek mértékadó véleményére, elméleti tájékozottságára, segítőkész kedvességére mindig számítani lehet. Az a kétségbevonhatatlan tekintély, akit nem a munkamegosztásban betöltött helye – hogy tudományosan eufémisztikus kifejezéssel éljek –, hanem tudása, élettapasztalata tesz azzá. Az a kritikus, akinek ítélőszéke elé önként és örömmel járul az ember, hogy megnyugodjék: kéziratában nem maradt ordító szakmai tévedés vagy „leiterjakab”. És végül, de nem utolsósorban barát is, akivel Budapestről Párizsig, tudományos konferenciától borospincék mélyéig számos helyen sok emlékezetes órát, napot vagy hónapot töltöttünk együtt, jóban-rosszban, munkával-szórakozással.

És hogy mi minden még? Olyan ember, akiben érdekes módon keveredik a *Vorschriftos* fegyelmeztség és tekintélytisztelet, illetve az előírások és jogszabályok aprólékos betartása és betartatása a kötetlenséget nem tűrő, lezser, „művész” habitussal. (Az előbbi nyilván a ludovikás katonatiszt apa, az utóbbi viszont inkább évmilliókra visszamenő genetikai örökség lehet.) Az íróasztalán egyszer, egy külföldi útja után, kis táblát láttam meg kitéve: „A clean desk is the surest sign of a misguided carrier”, magyarul: „A tiszta íróasztal a félresiklott karrier legbiztosabb jele.” Akkor az ő karrierje rendben van! Csak azt nem értem, hogy létezik, hogy mégis mindig mindent megtalál!

Igazi ingyenc, akivel öröm együtt enni-inni: szereti a kókusztejszót főtt halat, mentával; nemcsak érti, de érzi is a különbséget a Côtés du Rhône és a Bordeaux, a Brie és a Camembert között, sőt, azt is tudja, hogy ez utóbbi akkor igazán jó, ha forralatlan nyerstejből készül; tudja, hogy melyik közértben lehet bagóért kitűnő mongol marhanyelvkonzervet kapni; legalább százféle sört ismer és a címkéjüket is gyűjti; és mindezekelőtt felülmúlhatatlan, ha mindezen ingyencségekkel kapcsolatban az ár/minőség viszonyról kérdezik. Csak a szárnyasokkal áll különös módon hadilábon, nyilván mert azok nem tudnak felrepülni az ő magasságaiba! Így aztán a párizsi magyar nagykövetség asszony Calvadosban főtt gyöngytyúkjá is inkább kötelesség, mintsem élvezet volt a számára 1998-ban, amit már említett katonás fegyelmeztségével palástolt.

Az ingyencségeken felül jó humora is van. Erről írásos bizonyítékokkal rendelkezem. Négy évvel ezelőtt, 2000. június 6.-án, a *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában* című könyve megjelenése után a következő dedikációval lepett meg: „Vargyas Gábornak, őszinte köszönettel a sok jó észrevételért, javításért, s *nem utolsósorban a kifinomult érzékért, amellyel a kötetet a sorozat indításaként kiválasztotta.*” (Kiemelés tőlem, V. G.) S hogy ez a gyöngyszem nem véletlen, bizonyítja néhány héttel ezelőtti újabb esetünk, amikor is a tankönyvkiadási pályázatra írásos ajánlást kértem tőle a Bohannan–Glazer-féle *Mérföldkövek a kulturális antropológiában* kiadásához. Nem akarta megadni, merthogy skrupulusai voltak: a könyv magyar kiadását egykor ő szerkesztette, s erkölcsileg kétségesnek érezte, hogy „saját magát javasolja”. Hiába magyaráztam neki, hogy – szerintem – itt tulajdonképpen egy külföldi tankönyvről van szó, amelynek a magyar kiadásába ő ugyan valóban tevékenyen belefolyt, de a szellemi termék végső soron mégsem az övé, s hogy ilyen értelemben véve ő valójában a tankönyvet javasolná... nem tudtam meggyőzni. Végül, hogy a kecske is jóllakjék és a káposzta is megmaradjon, néhány perc múlva a következő ajánlással tért vissza hozzám:

„Ez az antropológiaelméleti szöveggyűjtemény a műfaj legjobb példája, több amerikai kiadás után magyarul is megjelent e sorok írójának szerkesztésében, aki egyben a szövegek fordításának is nyelvi ellenőre volt. *Már csak ezért is remekműnek tartja a magyar változatot* (Kiemelés tőlem, V. G.), amely a hazai kulturális antropológiai képzés sarokpontjává vált, minden hazai tanszéken kötelező tananyag és hiánycikk. Újra megjelentetését ezért feltétlenül ajánlom.” (2004. május 20.)

Mit tehetnék mást ezek után, mint hogy befejezőképpen két hasonló poénnal próbáljam meg hosszúra nyúlt köszöntőmet lezárni! 2003 szeptemberében, Erdélyt járva, feleségemmel és Mohay Tamással keresztülhajtottunk a Fogarasi járásbeli Sárkány/Șercaia falun. A mostani alkalomra készülve lefényképeztük a községhatárt jelző táblát, amely alatt, veszélyt előjelző, kiegészítő KRESZ-táblán – pirossal keretezett háromszögben – egy tehén képe volt látható. Hosszan tanakodtunk rajta, mit is jelenthet ez a kódolt üzenet, míg rá nem jöttünk. Nyilvánvalóan nem jelenthet mást, mint azt hogy: „Vigyázat, marhák – Sárkány jön!”

És ha már lúd (vagy inkább tehén, hogy ne legyen szárnyas), legyen kövér! Ugyancsak a mai alkalomra készülve, az utóbbi időben elterjedt, színes születésnap-i üdvözlőkártyák között bukkantam rá egy olyanra, amely három kakast ábrázol. Az egyik, a legidősebb, amelynek a legnagyobb csőre és taraja van, királyként a többi fölé magaslik. Alatta az alkalomhoz illő felirat: „A törzsben élő népeknél a legidősebb egyént tartják a legbölcsebbnek és a legtiszteletreméltóbbnak!”. Mi, néprajzos-antropológusok, kedves Mihály, valódi törzs vagyunk: olyan, amelyik összetart, és ahol a bölcs öregeket megbecsülik. Úgyhogy, továbbra is az üdvözlőkártyával szólva: „Boldog születésnapot, Fel-ség!”

VARGYAS GÁBOR

IN MEMORIAM

Farkas József
(1931–2002)

Farkas József a második világháború utáni néprajzkutatóknak ahhoz a nemzedékéhez tartozik, amelyik a néprajzi érdeklődését hazuról hozta, csak ráérése, ösztöne irányította e tudomány felé. Amikor egyetemi tanulmányait Debrecenben megkezdte, néprajzi szakképzés még nem folyt. A gyűjtésre Gunda Béla ösztönözte. Akkor a még egyszemélyes tanszék vezetője tanítványaival a szatmári falvakat járta, azt a területet, ahonnan Farkas József származott. Így a gyűjtőmunkába való bekapcsolódása természetszerű volt. És ez a tevékenység határozta meg egész életpályáját. Szatmár, a szülőföld szerelmese volt élete végéig.

Kortársam és barátom volt. Majd csaknem egy időben indult életpályánk fél évszázaddal ezelőtt. Csakhogy, amíg én a magam választotta szakmát kezdettől művelhettem, addig ő nagy vargabetűket téve jutott el az életét teljesen betöltő munkakörig. A sors hosszú évekre elsodorta a néprajz területéről és a régi barátok

közelségéből is. S bár a legkülönbözőbb helyeken, mostoha körülmények között is figyelme a néprajzi kutatásokra irányult, gyűjtött, szervezett, helytörténeti kiállítást készített, mégis majdnem húsz év múltán jutott révbe, és érte el azt, amiről már egyetemi hallgató korában is tervezgetett: hogy a szatmári nép kultúráját tárgyakban és írásművekben ország és világ elé tárhatja. Szinte néhány év alatt országos rangra emelte azt a múzeumot, amelyet ő létesített, s Szatmárra, Mátészalkára irányította tudós kutatók érdeklődését. Az általa rendezett tudományos konferenciák méltóképpen bizonyították, hogy hazánk „végvidékén” is lehet magas szintű szellemi életet teremteni. Múzeuma, könyvei és tanulmányai szülőföldje iránt érzett tiszteletének és szeretetének szép példaként állnak előttünk. Ragaszkodása ahhoz a földhöz, amelyben ősei nyugszanak, hűség hazájához, annak múltját becsülő, jelenét vállaló és azért élő embert állítja elének.

A Debrecenben, 1949-ben kitüntetéssel érettségizett ifjú pedagógusi pályára készült, de az akkori idők „káderigényének” megfelelően Farkas József, a mátészalkai cipész-mester fia építészelölt lett a budapesti műegyetemen. A humán tárgyak iránti vonzódása olyan erős volt, hogy fél év múltán már Debrecenben van, ahol a Bölcsészettudományi Karon magyar–történelem szakosként folytatja tanulmányait. A honismeret iránt fogékony diák kiváló tudós tanárai révén a néprajzi stúdiumokra irányította a figyelmét. A népelet jelenségeit magával vitte szülőföldjéről, a hagyományos népi kultúra benne élt, a paraszti társadalom számára eleven valóság volt, s így vonzódása ahhoz a tudományhoz, amelynek ez a világ a témája, belső igényből ösztönösen fakadt. Az egyetemi

évek alatt tudatosan készült a tudományos kutatásra. Nagyszerű gyűjtő volt, kiválóan mozgott a terepen, a parasztságnak az akkor minden városból jövő nadrágos idegent bizalmatlanul fogadó időszakában is könnyen utat talált a vele egy hangon szóló és érző szatmári emberekhez. Kezdetől intenzív gyűjtést végzett, s a néprajz legkülönbözőbb témaköreiből jelentős anyagot tárt fel. Az 1950-es években több ízben gyűjtöttem vele a szatmári falvakban, s élvezhettem szülei vendégszeretetét. A Szatmárra irányuló nagy kutatási tervek megvalósításába a gonoszul intézkedő sors beleszólt. Farkas József ígéretes egyetemi évei után hosszú ideig kallódott. Aligha tudnánk megmondani, mennyivel lenne gazdagabb tudományunk, milyen nagy eredményeket érhetett volna el, ha a néprajz aspiránsaként kezdheti működését. Lehet-e nagyobb csalódás: sem néprajzos, sem tanár nem lehetett. Könyvtárosi állást vállalt Nyíregyházán. A szókimondó, a tunyáságot nem tűrő, a közéleti hibákat bátran feltáró egyéniségű embert csakhamar eltanácsolták a munkahelyéről. Különböző városokban, Miskolcon, Debrecenben, Szolnokon és másutt próbált állást szerezni. Végül úgy döntött, hazamegy Mátészalkára, oda, ahonnan elindult, s ahol 1957-ben új élet kezdődött számára, nemcsak a családalapítással, hanem azzal, hogy folytathatta néprajzi kutatómunkáját. De ezt még hosszú ideig csak „mellékesként” végezhetette. Kocsordon tanító volt, majd Szalkán könyvtárvezető és tizenhárom évig technikumi tanár. Nem lehetett „csak” néprajzos. Amit mások ebben a minőségben, munkaidőben végezhettek, ő azon túl, szabadidejében, munkaidő után. Az ilyen körülmény másokat bizonyára letört volna. Farkas Józsefet jól jellemzi nyilatkozata: „Ez így utólag nézve szerencsés korszakom volt, mert Szatmár valamennyi falujában élnek tanítványaim és ez egy hatalmas hátország a gyűjtőmunkához...” Így gyűjtött, gyűjtetett tárgyakat, néprajzi és művelődéstörténeti emlékeket. Gazdag anyagot szedett össze, s a gyűjteményt nyolc éven át – szinte hihetetlen – tizennyolcszor rakták egyik helyről a másikra, mire végül a mai végleges helyére került, s nemcsak joggal, de jól eső érzéssel is mondhatta a Farkas József: „csináltam egy múzeumot”.

Farkas József a szatmári népelet kutatásában elődének és példaképének tekintette Luby Margitot, akinek a munkásságát szintén a szülőföld iránti rajongás határozta meg. Személyesen ismerte, hatalmas kéziratos gyűjteményét a múzeumnak megszerezte, s halála után hagyatékáról szakszerű mutatót jelentetett meg. Az ő szemlélete és módszere közel áll Luby Margitéhoz. Hagyja adatközlőit beszélni, azok szavait idézi, izes szatmári nyelven közli leírásait. Minden munkájában érződik a szatmári emberhez, a tájhoz való kötődés. Egy-egy szubjektív érzelmmegnyilvánulás még a legtudományosabbnak tekinthető írásában is megfigyelhető. Pontos, szakszerű adatokat közölt, de nem szárazon, tényszerűen, hanem szépírói stílusban, amelynek a táplálója a szatmári hagyomány, a Szamos és a Túr vidékének népnyelve.

Farkas József néprajzi kutatásainak egyik jelentős eredménye az Ecsedi-láp vidékének gazdálkodásáról írt munkája. Szinte az utolsó pillanatban sikerült még a szájhagyományból feltárni a lápi világ emlékeit. Feltárulnak előttünk az ősfoglalkozások, a gyűjtögetés, a népi vadászat és szemléletesen írja le azt a heroikus küzdelmet, amit az ember egy tenyérnyi földért vívott az Ecsedi-lápon. Olyan új adalékokat tár fel a szatmári népeletről, amelyeket senki nem vett észre előtte.

Önálló kötetei közül külön is megemlíthjük a mátészalkai zsidóságról írt könyvét. Ez a munka a magyarországi zsidóság kutatásának mind néprajzi, mind szociológiai, mind történeti szempontból jelentős eredménye.

Farkas József tájékozottságát, széles körű érdeklődését nagyszámú publikációja mutatja. Írt történeti, közművelődési, társadalompolitikai cikkeket és számos tanulmánynak beillő megnyitót és ünnepi beszédet. Szűkebb hazájának polihisztorja volt, utolsó kötetének több, mint száz fejezete mutatja ezt. Önállóan megjelent munkái: *Szabolcs-*

Szatmár megyei honismereti útmutató. Nyíregyháza, 1973; *Amiről az Ecsedi-láp mesél.* Budapest, 1981; *Fejezetek az Ecsedi-láp gazdálkodásához.* Debrecen, 1982; *Szatmári ember-szatmári táj – Néprajzi életképek.* Debrecen, 1983; *Lovaskocsik és szekerek.* Debrecen, 1984; *Zur frage der Grabmal der Friedhof von Szatmárcseke.* Mátészalka, 1986; *Luby Margit kéziratos hagyatéka a Szatmári Múzeumban.* Debrecen, 1986; *Legenda és valóság. Gondolatok Frankl Béla, Zalka Máté születésének 90. évfordulójáról.* Mátészalka, 1987; *Néprajzi írások Szatmárból.* Debrecen, 1988; *A zsidók Mátészalka társadalmában.* Debrecen, 1989; *A Székely Hadosztály Mátészalka környéki harcairól, szelíden...* Mátészalka–Debrecen, 1996; *A mátészalkai Görög Katolikus Egyházközség, a templom felszentelésének 50. évfordulója alkalmából 1948–1998.* Mátészalka, 1998. (Pirigyi Istvánnal és Papp Andrással); *Néprajzi írások.* Debrecen, 1998.

UJVÁRY ZOLTÁN

Németh Imre

(Kapuvár, 1942. február 28.–Budapest, 2002. február 21.)

Németh Imréről nem lehet szokványos megemlékezést írni. Nem lehet, mert ő maga sem volt szokványos ember és kutató, s ez a szabálytalanság mélyen a lényegéhez tartozott. De azért sem lehet, mert az ő esetében nem elég csupán utalni pályájának, munkásságának főbb vonatkozásaira, hiszen ez a munkásság, amely sok tekintetben torzó maradt, korántsem épült be érdemének megfelelően a hazai folklórkutatásba. Ezért főbb életrajzi adatai mellett kutatásának néhány fontos eredményére is kitérnék.

1942. február 28-án született Kapuváron, és 2002. február 21-én, – egy héttel a 60. születésnapja előtt – halt meg Budapesten. Szegény, sok gyermekes paraszti családból származott, amely család azután a munkásosztály alsó rétegeibe próbált megkapaszkodni. Indulásával is összefüggő hallatlanul nagy szociális érzékenysége.

A kapuvári gimnáziumi évek után – ezekből egy évet katonai szakközépiskolában végzett – 1960-ban került az ELTE magyar-történelem szakára, ahol másodikéven vette fel a néprajz szakot. Tehetségével, s korán igen nagy érettséget mutató tanulmányaival már egyetemista korában kitűnik. Ő lesz a szakma nagy ígérete.

A néprajzos pályát tágabb szülőföldjén, a győri Xántus János Múzeumban kezdi muzeológusként. Négy éven át a megye társadalmi ösztöndíjasa, így, amikor e régészeti profilú intézmény néprajzos muzeológust kíván alkalmazni, azonnal jön. Az ELTE néprajz szakának utolsó évét magánlevelezőként fejezi be.

1964-től 1968-ig dolgozik a múzeumban. Néprajzi expedíciót szervez főleg gimnazistákból. E 15–20 fiatalal négy éven át, évenként a megye más és más tájegységét

térképezik föl, a Rábaköztől a Szigetközig. Folkloranyagot és tárgyakat gyűjtenek, s így a győri múzeum régészeti tárgyai mellé gazdag néprajzi anyagra tesz szert. Németh elsőként rendez e nagy múltú régészeti múzeumban néprajzi kiállítást. Ez a kiállítás úttörő jellegűnek számít és nagy érdeklődést kelt újszerű installációjával, a nagy háttér-fotók előtt berendezett enteriőrökben elhelyezett tárgyakkal, a helyükre akasztva bemutatott munkaeszközökkel.

A néprajzi expedíció szervezésével, az igényes kiállítás rendezésével párhuzamosan néprajzi előadássorozatot is tart a múzeumban. De elsőik között ismeri föl a néprajzi filmezés fontosságát is. Több órás lakodalom, búcsú és egyéb szokásfilmjei mára pótolhatatlan értékek. Ez idő alatt munkatársként dolgozik a *Néprajzi Atlasz*, elsősorban a Felvidékre vonatkozó munkálataiban.

A következő állomás az MTA Néprajzi Kutató Csoport, ahová Ortutay Gyula hívja meg tudományos segédmunkatársként 1968-ban. 1973-ig tart itteni etnográfusi működése. Ez idő alatt készül a *Néprajzi Lexikon*, amibe ő is számos szócikket ír, s folytatja a filmezést is. Egy emberi és szakmai törés azonban kicentrifugálja őt az oly ígéretesen induló és folytatódó néprajzi pályáról. E válságban döntő szerepe volt annak, hogy nem érezte elégségesnek a maga számára egy szaktudományi létezés zárt világát. E páratlan tehetségű, fiatal tudóst a tudományos eredményeknél is jobban érdekelték az emberek, tenni akart értük, visszajelzéseket kapni.

A szakmából való kikerülése után először a pomázi Művelődési Házban dolgozik, majd a József Attila Művelődési Központ igazgatóhelyettese. Amikor méltatlan támadások következtében a „kultúracsinálás”-nak ezt a területét is el kell hagynia, a Közalkalmazottak Szakszervezetéhez kerül, ahol a múzeumok és könyvtárak tartoznak hozzá. Ebben a munkakörben teret találnak páratlan emberi erényei, az őt annyira jellemző segítő- és szervezőkészség. Innét a Népjóléti Minisztérium szövívői irodájába kerül főtanácsadónak. Miniszterének lemondásakor szolidaritást vállal vele, s önként távozik. Jó darabig munka nélkül van, majd sajtómunkatársi, szaktanácsadói munkára hívják előbb az APEH-hez, majd az MSZP országgyűlési frakciójához.

Kicsit a „fényes szelek” nemzedékének karriertörténete az övé. A társadalom alsóbb rétegeiből a szellemi elitbe való felemelkedés túl gyors, belsőleg alig követhető felívelésére gondolok, amelyet oly sok népi gyökerű értelmiséginknél követett krízis, nem ritkán emberi katasztrófa. Ő ebből a krízisből, bár pályamódosításokkal, de emberileg egyre érettebben került ki. A veszteség elsősorban a néprajztudományt érte.

Szokáskutatónak indul. Konkrétan a népi közösségekben élő fiatalok életmódja és kultúrája érdekli. A legényavatás rítusait vizsgálva a felnőtté válás lépcsőfokait mint a közösség összes emberi funkcióinak birtokbavételét veszi szemügyre. Kérdésfeltevése azonban mindig tágabb. E szokásokat vizsgálva a népi közösségek belső életmódszervezői funkciói, még tágabban az életmód és kultúra kapcsolata érdekli: a szokások és a valóság, illetve a szokások és a társadalom különleges viszonya. A szokás, illetve a valóság kapcsolatát illetően talán az a legfontosabb megállapítása – s ennek mikéntjét szokáselemzése során be is mutatja –, hogy a hagyomány korántsem mechanikusan működik, hanem állandóan aktualizálódva válik a közösség gyakorlatává. A szokás-társadalom viszonylatban pedig szerinte a lényeg annak szem előtt tartása, hogy korábban a szokások egyben az adott közösség kapcsolatainak foglalatai voltak.

A szokásokat társadalmi jelenségként vizsgálva bevezeti a „társadalmi szokás” kategóriáját. Szerinte éppen e látásmód hiányából fakad a szokáskutatás módszertani válsága. A kutatók ugyanis már az anyaggyűjtés során bizonyos elvárások szerint dolgoznak, s nem azt tárják fel, ami van, hanem amire szükségük van. Ő a mese, a monda, a szokások értelmezését abban az állapotban és közegben kísérli meg, ahol rájuk talál. A jelen-

legi módszertani apparátussal ugyanis nem lehet nyomon követni a változás és eltérés folyamatát, mivel a valóságtól azt várjuk, hogy úgy szerveződjék, hogy alkalmazhassuk rájuk elvárásainkat. Pedig a szokás nem más, mint az itt és most „életbe játszott” hagyomány.

A dunaremeteinek legényavatás szokását vizsgálva megkísérli láttatni azt a társadalmi változást, ami e szokást külsővé teszi, és kényszeríti, hogy – a motiváló viszonyok megszűnésével – önmagát motiválja.

Fontos a szokások kettős, visszatükröző, illetve regulatív funkciójának megkülönböztetésére, és ezek szétcsúszásának megragadására tett törekvése is. Rámutat, hogy mára a szokásoknak a regulatív funkciója, a bennük megfogalmazott tartalmaknak közösségi érvényessége elsorvadt, s inkább csak a visszatükröző képessége érvényesül.

Nagy módszertani előrelépés a szokáskutatásban a Németh Imre által bevezetett „forgatókönyv” kategória is, ami meghatározása szerint a szokás életbe játszott modelljét jelenti, s amelyet a szokástól lényegében csak „a közösségi-társadalmi érvényesség hiánya” különböztet meg. A szokások életében ugyanis nem az elhalásuk jelenti az első gyökeres változást, hanem az, amikor forgatókönyvvé szegényülnek. A „forgatókönyv”, amivel a kutató dolgozik, nem azonos azzal, amit szokásnak nevezünk. Nem biztos tehát, hogy a népszokásokat gyűjtő, rekonstruálni akaró kutató valóban szokásokkal találkozhat. Valószínűbb, hogy a szokások forgatókönyveinek különböző feltételek között funkcionáló változatai jutnak el hozzá. A megválaszolandó kérdés az, hogy mi köze az emlékezetből életbe játszott forgatókönyvnek a szokáshoz.

Németh Imre az egész szokáskutatást mélyen érintő problémákat vet tehát fel, s ezek megoldásához programot és módszertani megoldásokat is ajánl. Egyik legfontosabb képessége, hogy szemléletében a valóság és elmélet egymást folytonosan megtermékenyíti. Hogy miközben módszertani alapvetésekig jut el, különlegesen finom érzeke van a valóság aprólékosan pontos megfigyeléséhez. Egy szokás filmezésekor például meghallja azt a mondatot, amikor a szereplő szövegmondása megváltozik, s az addig iskolás hadarásból mesélőre vált. Szinte tetten éri, hogy válik az objektív hagyomány szubjektív gyakorlattá.

Elméleti vizsgálódásait az epikus műfajokra is kiterjeszti. Megállapítja, hogy a mese és monda közötti nagy átjárás nem jelenti azt, hogy nincs közöttük objektív határ, akkor sem, ha hasonló elemeket építenek magukba. A mese, illetve a monda, ezt a magába építést „más módon végzi, a valóságot más módon ragadja meg, más módon adja vissza.” Németh megtalálja a mese és monda közötti legfontosabb különbséget: a hiedelemmonda a „népi közösségek alapvető társadalmi viszonyaihoz szervesen kapcsolódó hagyomány”, amely az adott közösségnek „nem lényeges konfliktusait tükrözi.” A hiedelemmondát a mesétől nem a realitáshoz való viszonya választja el, nem az, hogy természetfeletti elemet tartalmaz, hanem „szűklátókörűsége,” amennyiben nem tudja visszatükrözni „a valóság sokszínűségét”. Ismét oda lyukad ki, hogy egy műfaj csak az adott közösség életébe ágyazottan lehet megismerni.

Németh Imre az egyes folklórműfajok tanulmányozása során lényegében a parasztság saját múltjához, saját régi kultúrájához való problematikussá válását tárta fel. Elméleti és módszertani eredményeit a szaktudomány sok tekintetben máig sem aknáztá ki.

Csókás Ferenc emlékezete
(Bény, 1927. február 23.–Bény, 2002. március 27.)

Csókás Feri bácsi halálára*

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

A Magyar Néprajzi Társaság, a Néprajzi Múzeum, a Rákóczi Szövetség elnöksége és választmánya nevében búcsúzom most Csókás Feri bácsitól.

Minden településnek, minden közösségnek van, kell hogy legyen krónikása, aki tudja, érzi annak fontosságát, hogy a múlt idő emlékeit meg kell őrizni, fel kell jegyezni, emlékezetbe vésni, papírosra írni.

Az elmúlt eseményeket meg kell őrizni emlékezetünkben azért, hogy tanuljunk belőle, hogy megismerjük önmagunkat, utunkat, ami idáig vezetett, hibáinkat, amiket nem szabadna megismételünk: történelmünket.

Történelme nemcsak népeknek, nemzeteknek, de közösségeknek is, családoknak, egyéneknek is van. Az egyéni sorsokból áll össze a nagyobb egység, egy nép, nemzet történelme.

Csókás Feri bácsinak több közössége is volt, saját földműves családján túl Bény és hét kurtaszoknyás falu: szűkebb és tágabb pátriája. Bárhová vetette is a sors, mindig visszatért, hiszen innen gyökerezett, itt alkotott. Mert, bizony megadatott neki az alkotás öröme, s Ő alkotott kedvvel, tehetséggel, közösséget formáló erővel élete végéig.

Az 1970-es évektől vezette a bényi hagyományörző népi együttest, alkotta, összeállította műsorait. Ugyanakkor kutatta, összegyűjtötte az Alsó-Garam mente kurtaszoknyás vidékének néprajzát. Gyűjtéseit rendre beadta a Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum gyűjtőpályázatára, ahol rendre díjakat is kapott (pl. *Farsangi szokások* [1981]; a *Húsvéti ünnepkör és szokások Bényben* [1981]; *Mondák, legendák Bényben, Népszokások Bényben, Bényi vásárok a két világháború között* [1990]). Jó néhány dolgozata meg is jelent nyomtatásban (mintegy 10), de elhangzott számos rádió-előadása is, szerepelt többször mindkét ország televíziójában előadásaival.

Néprajzi gyűjtőmunkájáért 1994-ben a Magyar Néprajzi Társaság Sebestyén Gyula-emlékéremmel jutalmazta Feri bácsit. Az indoklásban kiemelték, hogy Feri bácsi „az egész kurtaszoknyás vidék hagyományainak szellemi mindenese. Pályázataiban nagy alaposággal és részletességgel írja le Bény szokásvilágát, gazdasági életét, népviseletét, nyelvi jelenségeit.”

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet! A budapesti székhelyű Néprajzi Múzeumnak jelen pillanatig nincs kurtaszoknyás viselete. Van szerte a Kárpát-medencéből mindenféle, de jóval távolibb vidékről, sőt, más földrészekről is, de Bényből nincs. A sors különös intézkedése az, hogy Feri bácsi egyik utolsó ténykedése egy teljes kurtaszoknyás viselet összeállítása volt a Néprajzi Múzeum számára. A teljes viseletet összegyűjtötte, még alsószoknyát is varratott hozzá, csak már Ő nem tudja személyesen átadni nekünk ezt. Akkor is Őt dicséri ez a hiánypótló igyekezet, amivel a legteljesebb magyar viseletgyűjteménybe, a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe bekerül a bényi kurtaszoknya s a hozzávalók.

Akik ismerték, tudják, hogy verseket is írt. Írta a hét falu találkozájára majd minden alkalommal, saját maga elő is adta mindig bizakodó verseit, reménykedését a népi hagyományok ápolására, a szülőföld, az anyanyelv szeretetére, a népek békés együttélésére:

* Elhangzott a bényi temetőben 2002. április 2-án.

A népi kultúráról egy sajátosnak mondható szemléletet alakított ki. Úgy vélte, hogy egy adott településen az idős emberek elmondása alapján felgyűjtött, majd kiegészített, feldolgozott népszokások színpadra vitelével a néphagyomány megőrizhető, továbbadható. Ebben a szellemben az egykori népelet egy sor jelenségét gyűjtötte föl Bényben, ezt saját emlékeivel kiegészítette, ahol nem volt emlék, ott fantáziájával, verseivel pótolta, majd ebből „forgatókönyvet” írt, s az általa irányított helyi folklórcsoporttal eljatszatta. Ebben a csoportban részt vett a falu apraja-nagyja, a saját családja is, szép hangú feleségével, Jankus Juliannával kezdve, gyerekei, unokái egyaránt. Ily módon egy sor produkció készült, amelyekkel nemcsak Bényben, hanem a környező településeken, a központi szlovákiai magyar folklórrendezvényeken (Zseliz, Gombaszög), sőt, külföldön is felléptek (*Bényi fonó, Bényi leánytollfosztó, Párválasztás, Juhászlakodalom, Aranylakodalom, Húsvéti ünnepkör, Májusfaállítás, Majális, Aratási szokások, Őszi szokások, Szőlő és bor, Ősszel érik meg a szilva, Télutói rozsmaringos játék, Iparosszokások, Vásárfia, Piros csizmát visel a babám, Regrutabúcsúztató*). Mindamellett a falu határában található búcsújárárhely, a *bényi kutacska* kultuszát is fellendítette, a helyi körmenetek fő szervezője a rendszerváltás után Ő volt. Élete vége felé sokat tett az ún. kurtaszoknyás öntudat megerősítése, illetve kialakítása érdekében is (saját viselete alapján az Alsó-Garam mente hat – Csókás Ferenc szerint a misztikus hét – települését tartja számon a környezet és a szakkutatás kurtaszoknyás falvakként: Bart, Bény, Garampáld, Kéménd, Kisgyarmat, Köhídyarmat, illetve Kicsind). Kurtaszoknyás találkozókat, kurtaszoknyás napokat szervezett célja elérése érdekében.

Gyűjtési eredményeivel rendszeresen részt vett a budapesti Néprajzi Múzeum pályázatain, ahol több alkalommal díjban részesült. Írásai szlovákiai magyar kulturális lapokban, a magyarországi *Honismeret*ben, illetve helyi gyűjteményes munkákban (*Néprajzi Közlések, Új Minden Gyűjtemény*) jelentek meg. Aktív tagja volt a Csemadok (a szlovákiai magyarok kulturális szervezete) Néprajzi Szakbizottságának, majd 1989 után a (Cseh)Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaságnak.

A választ mindenre ismerő adatközlő és a szervező, gyűjtő határmezsgyéjén álló alakja volt Csókás Ferenc a magyar néprajzkutatásnak. Talán az sem véletlen (a sors fíntora vagy éppen igazolása?), hogy amikor ehhez a nekrológhoz arcképet kerestünk Csókás Ferencről, nem találtunk. Rengeteg felvétel készült róla, a család birtokában is van jó pár, a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja fotótárában is, de ezek mind egy csoporton belül rögzítik Csókás Ferencet, mintegy példázva, hogy sosem volt magányos. Ezentúl nemcsak a csoportképekről hiányzik majd, hanem Bény kulturális életéből éppúgy, mint az egyetemes magyar néprajzi életből is...

LISZKA JÓZSEF

MINDENFÉLE

Vezetőváltás az MTA Néprajzi Kutatóintézetében

A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetét 1986 óta vezető Paládi-Kovács Attila 2003-ban nyugalomba vonult. Az intézmény igazgatásával május 1-jei hatállyal három évre Hoppál Mihályt bízták meg. A leköszönő igazgatónak a tizenhét éven át végzett munkáját az április 29-én az intézetben megrendezett búcsúztatáson a munkatársak nevében Flórián Márta köszönte meg. Az alábbiakban e méltató és köszönő szavakat és az új vezető rövid életrajzát közöljük.

A SZERK.

Köszönetnyilvánítás Paládi-Kovács Attilának

Kedves Igazgató Úr!

Az 1967. január 1-jén létrejött Néprajzi Kutató Csoportnak – először mint a debreceni „filia” kutatója – 1967 óta, a kezdetektől tagja vagy. Kisvártatva már itt az intézetben dolgoztál, így az alapítás óta, immár 36 éve, ismerője és részese vagy az intézeti életnek. 1986-ban lettél először az intézet igazgatója, és megbízásod, több cikluson keresztül, a mai napig tartott. Azt a feladatot kaptam, hogy ez alkalomból igazgatói tevékenységedről szóljak.

Olyan időszakban lettél az intézet vezetője, amelyre már erősen rányomta bélyegét a változások, változtatások szükségszerűsége. Nem csupán az ösztársadalomban érlelődő történelmi változásokra, hanem szaktudományunkon belüli kényszerekre is gondolok. Ez érintette az intézet személyi állományát is, meg kellett válnod, megváltál kollégáktól, és az igencsak korlátozott létszámgazdálkodás lehetőségei között, a későbbi feladatokra is gondolva, elsősorban fiatal munkatársakat vettél fel. Éppen igazgatói éveid alatt keményen megváltozott az MTA költségvetésének felhasználásában való részvételünk. Az egyre szorítóbb anyagi nehézségek, az 1990-es évek elején, szinte az intézet fenntarthatóságát veszélyeztették, éppen az olyan költségvetési tételek csappantak meg vagy szűntek meg, amelyek szakterületünk alapvető sajátosságait szolgálták, hogy példának csak a kiszállások ellehetetlenülését vagy a fotólaboratórium felszámolásának kényszerét említsem. Megkezdődött, és lassanként kardinális feladattá vált a pályázatok írása, amelyek eredményétől függően meglehetősen bizonytalanra vált a tudományos munka tervezése is. Az intézetben folyó tudományos munkának kétirányú feladatai voltak: egyrészt a korábbi szakmai kezdeményezések megvalósítása, a nemzeti kulturális örökség részét képező témák összegzése, másrészt a hagyományos paraszti kultúra átalakulásának kutatása.

A fenti körülmények között voltaképp az intézet egész munkája függött irányításodtól, de én most csak néhány olyan igen fontos feladatot emelek ki, amelyek a Te közvetlen irányításod alatt valósultak meg.

Azt hiszem, hogy keresve sem találánk másik olyan szakembert, aki az életéből több, mint egy évtizedet áldozna arra, hogy az elődök vállalásait valóra váltsa. Igazgatóságod alatt fejeződtek be, illetve jelentek meg olyan nagy összegzések, mint a *Magyar Néprajzi Atlasz*. A térképek elkészülte után közel húsz évig kellett várni, hogy erőfeszí-

teéseidnek köszönhetően, 1987–1992 között, végül is megjelenhessen a hazai és a nemzetközi kutatást egyaránt szolgáló kilenc kötetes atlasz, majd 1998-ban a térképanyag számítógépes kódolása. Hasonlóan régi, a hazai etnográfia számára rendkívül fontos tervet valósítottál meg, amikor a 25 éves tervezési szakaszában már szinte megvalósíthatatlannak tűnő *Magyar Néprajz* kézikönyv terveit felújítottad. Egy újabb koncepció kidolgozásával, újabb szerkesztő- és szerzőgárdával újraindítottad a kézikönyv munkálatait, és volt erőd kiverni belőlünk az immár majdnem teljes sorozatot: 1988 és 2001 között a nyolckötetesre tervezett kézikönyv 7 kötete meg is jelent. Ezek, az intézet munkatársait évekig foglalkoztató munkák, a közös feladatok, az intézeti szellem alakulására is kedvezően hatottak.

Igazgatóságod idején – amellet, hogy folytatódtak az intézet eredeti feladataul kapott folklór-, népszokás-, néphit-, szövegfolklór és etnológiai, az Európán kívüli kutatók – a hagyományos paraszti kultúra átalakulását nyomon követő, új társadalomnéprajzi kutatási témák is hangsúlyossá váltak, és napjainkra megerősödött a jelenkutatás. Ebben a folyamatban fontos szerepet játszottak a *Magyar Néprajz* Társadalom kötetének munkálatai, amelyek a társtudományok hasonló összefoglalásait megelőzték és a továbbiakban számukra is hivatkozási alapul szolgálnak.

Bár most nem az összintézeti teljesítmények, az egyes kutatói eredmények felemlítése, hanem kifejezetten igazgatói tevékenység a téma, szólnom kell arról, hogy mint igazgató, támogattad jó néhány fiatal kutatónk hazai és külföldi ösztöndíj-lehetőségeit. Szabad utat adtál az intézeti munkatársak egyéni kutatói kezdeményezéseinek is, aminek eredményeképpen számos tudós kollégánk nemzetközi pályát futhatott, fut be. Az intézet magas szintű tudományos működését az 1990-es évek elejétől az MTA átvilágításai alkalmával kapott minősítéseink tanúsítják, az intézet elismerten a szak első számú kutatóhelye. Kollégáink a hazai oktatás, a tudományos közélet jelentős szereplői. Az 1990-es évek eleje óta számottevően megnőtt az intézet szerepe a nemzetközi együttműködésben is, amit az intézet, illetve az általad szervezett SIEF-konferencia is megyőzően bizonyított.

Nehéz elképzelni, hogy az igazgatósággal járó számos, időigényes feladat mellett, a különböző bizottságokban, szervezetekben betöltött funkcióid, évkönyvek, könyvsorozatok szerkesztése és egyetemi tanári működésed mellett, hogy jutott idő saját tudományos karriered kiteljesítésére. Szívós és következetes tudományos munkádban az etnikai, néprajzi csoportok gazdálkodásának, életmódjának, kultúrájának vizsgálata után az agrár-etnográfia, ezen belül elsősorban a rétgazdálkodás, az állattartás, később a teherhordás foglalkoztatott. E témák monografikus feldolgozása mellett a magyar néprajztudomány társadalomtudományok körében elfoglalt helyének, az európai néprajztudományhoz való viszonyának kérdései jelennek meg a mintegy kétszázra tehető tanulmányokban, könyvekben. A néprajztudomány további feladataira is felhívtad a figyelmet akadémiai székfoglalódban.

Nem búcsúzunk, hiszen csak az igazgatói teendőktől válsz meg. Kívánjuk, hogy közismert kitartásoddal munkálkodj tovább is a *Magyar Néprajz* kézikönyv utolsó kötetén, és választott témáidon. Egy időszak, mondhatnám egy korszak, mégis befejeződött személyes életedben és az intézet életében is. Illő, hogy kölcsönösen megbocsássunk egymásnak az emberek között kikerülhetetlen súrlódásokért, megbántásokért. És illő, hogy az intézeti közösség nevében megköszönjem, hogy az elmúlt 17 évben sokszor egyéni törekvéseid elé helyezted az intézet vezetését, hogy valamennyiük érdekében, eseteként helyettünk munkálkodtál. Köszönjük szépen!

Hoppál Mihály, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének új igazgatója

Hoppál Mihály 1942. október 31-én született Kassán. A gimnáziumot Sárospatakon végezte (1956–1960), majd az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett diplomát (néprajz, muzeológia, magyar nyelv és irodalom, 1961–1966). Egyetemi doktor (1972) és az irodalomtudomány (néprajz) kandidátusa (1990). Munkahelyei és beosztásai: az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának, majd Intézetének tudományos kutatója (1967–1971), tudományos titkára (1972–1975), tudományos főmunkatársa (1976–2000), osztályvezetője (2000–2003); az Európai Folklor Intézet Igazgatója (1998–). Kitüntetései: Jankó János-díj (1972), a Helsinki Egyetem Emlékérme (1983), Pitirè-díj (1985, 2003). Számos külföldi és hazai tudományos szervezet és egyesület tagja, többnek vezető tisztségviselője.

Terepmunkát Magyarországon kívül főleg Ázsiában (összehasonlító mitológiai-kutatás, samanizmus stb.), valamint az Amerikai Egyesült Államokban (az identitás megőrzése, az etnikus hagyományok magyar és amerikai közösségekben) és Ausztráliában (magyar etnikus hagyományok) végzett.

Több magyar és nemzetközi tudományos konferenciát szervezett, illetve részt vett ilyenek megrendezésében. Külföldi egyetemek gyakran meghívott előadója. Magyar és nemzetközi folyóiratok és sorozatok megalapítása és szerkesztése fűződik a nevéhez.

Tizenkilenc néprajzi film elkészítésében vett részt mint rendező, forgatókönyvíró és szakértő. Műveinek bibliográfiáit lásd: *Mir-susnē-χum – Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére*. Szerk. Csonka-Takács Eszter–Czövek Judit–Takács András. Bp., 2002. 959–979. old.

HÁLA JÓZSEF

A néphagyomány értékei napjaink kultúrájában*

Az európai művelődéstörténetben önálló tudományként egyetemi tanszéket kapott ismeretek közül a néprajz elismerése és értékelése a legvitatottabb. Magyarországon az irodalomtörténethoz kapcsolódva már Katona Lajos tartott népköltészetéről egyetemi előadásokat a 19. és 20. század fordulóján és a földrajz szakon is hallhattak néprajzi előadásokat. Az első néprajz szakos egyetemi magántanár Hermann Antal lett 1898-ban Kolozsvárott, majd 1921-től Szegeden. Ezt a rangot Györffy István 1929-ben kapta meg, majd 1934-ben ő lett az első magyar néprajzi tanszékre kinevezett nyilvános rendes tanár. Európa más egyetemein sem sokkal korábban alakultak néprajzi tanszékek. Ezekben elsősorban távoli, tengeren túli népek kultúrájával foglalkoztak vagy a hazai népköltészet (folklor) kérdéseivel, s csak igen későn fordult a kutatás és oktatás egyetemi szinten a hazai néphagyomány egésze felé.

Idegen népek népszokásaira, feltűnő külső tulajdonságaira, a viseletre, lakásra, viselkedésre vonatkozó leírásokat, adatokat már az ókorban is gyűjtöttek, leírtak (lásd pl. Hérodotosz, Plinius, Tacitus földrajzi és történeti munkáiban, a középkori útleírásokban,

* Elhangzott 2002. december 23-án a Mindentudás Egyeteme című tudományos ismeretterjesztő program keretében a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen. Az előadás rövidített, szerkesztett változatát a *Magyar Nemzet* (2003. január 4. 38. old.) közölte.

Carpini, Rubruk, Marco Polo emlékezéseiben vagy a felfedezések korában Kolumbusz, Magellán, Cook, Bougenville vagy Amerigo Vespucci jelentéseiben és naplóiban).

A magyar népköltészetre már Szent Gellért felfigyelt. A 11. századból ránk maradt legenda szerint társával egy faluban megszállva hallhatta az éjszaka búzát őrölő szolgálóleány dalát, melyet ő a magyarok szimfóniájának nevezett. Anonymus, a 13. század névtelen történetírója, a magyarok tetteiről szóló *Gestájában* megemlíti, hogy a honfoglaló hősök győzelmeikről éneket szereztek, vagyis az ő idejében még hősdalokat énekeltek a honfoglalásról. Egyébként elítélte és hazugságnak tartotta a parasztok „csácsogását”, együgyű beszédét, vagyis a szájhagyományt, melyből azonban ő is merített. A Szent László életéről készített középkori falfestményeken a hősdalok jeleneteire ismerünk. Balassi Bálint pedig verseit az akkor közkedvelt és közismert magyar, német, tót, lengyel és török népdalok dallamaira írta „Ad nótam” megjegyzéssel.

Népköltészetünk gyűjtésére nálunk Herder és a Grimm testvérek munkásságának hatására került sor, s azóta napjainkig költészetünk és irodalmunk vissza-vissza nyúl e gazdag forráshoz. Csokonai Vitéz Mihály, Petőfi Sándor jegyzett fel népdalokat, nemegyszer Arany János, lelkiismeretes pontossággal a dallamok leírására is vállalkozott. Erdélyi János, Gyulai Pál, Kiss Áron nemcsak szervezik a gyűjtőmunkát, hanem a népköltészet elméleti kérdéseivel is foglalkoznak, de Móricz Zsigmond (aki maga is sokat gyűjtött), Ady Endre, Tamási Áron, Kányádi Sándor, Nagy László költészete elképzelhetetlen a népköltészet nélkül, ahogy Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajtha László, Járdányi Pál, Bárdos Lajos muzsikája sem a népzene nélkül.

A mai magyar néprajztudomány másik gyökere a felvilágosodás korában elkezdett, máig folytatott országismereti-államismereti munkák sora. Az uralkodók jobban meg akarták ismerni azt a népet, melyen uralkodtak, hogy annak állapotát, erejét, műveltségét erősítsék, emeljék, s ezáltal az állam politikai hatalmát növeljék. Ezek a leírások a hiányokra, az elmaradottságra, a szegénységre, a műveletlenségre hívják fel a figyelmet, hogy ezeken a bajokon jó törvényekkel segíthessen az állam. A költők, művészek tanulnak a néptől, az államismereti munkák szerzői tanítani akarják a népet. Bél Mátyás, Tessedik Sámuel, Berzeviczy Gergely a nép elmaradottságáról, a javítandó hibákról írnak, és e javításért küzdenek.

A kérdés az, hogy a néphagyományt vizsgáló tudomány, a néprajz hová is tartozik? A társadalomtudományok körébe, ahová a történelem, a szociológia tartozik, vagy a művészettudományok közé, ahová az irodalomtudományt, a zenetudományt, a művészettörténetet sorolják?

Sok félreértés adódott e bizonytalanságból. Az 1968-as nagy, nyugat-európai erjedés és diákmozgalmak idején Németországban azt követelték egyesek, hogy a néprajzot (Volkskunde) egyenesen el kell törölni, ki kell iktatni az egyetemi stúdiumok közül, mert az hamis, idealizálja a parasztságot, a német népi kultúrát mint a német kultúra ősforrását. Innen származnak azok a mítoszok, melyekkel Hitler annak idején a német nép felsőbbrendűségét hirdette. Egyáltalán, a néprajz önkényesen válogat a népi kultúrából, kiválasztja a legszebb viseletet, a legszebb házat, a legszebb táncokat, dalokat, szokásokat, és elhitei, hogy ilyen és így él az egész nép. Pedig, egybehangzóan az egykori országleírásokkal, a két világháború közti népi írók mozgalma is bizonyította, milyen keservesen és szegényen él a magyar nép. Erdei Ferenc a néphagyományt egy elnyomott, kizsákmányolt nép „termékének” tartotta, a néphagyomány, a népművészet gyűjtőit pedig azzal vádolta meg, hogy a szükséges társadalmi változások elodázását, a problémák elhomályosítását szolgálják, ezért reakciósak. Később ez a merev álláspontja módosult, de az 1950-es évek művelődéspolitikájában fel-felbukkan a népiek, a narod-

nyikok, a nacionalisták elítélése, miközben – valljuk meg őszintén – a hagyomány gyűjtése is nagy anyagi segítséget kapott, aránylag többet, mint mostanában.

Egy tudományt nem annak alapján kell megítélni, hogy eredményeit egyesek mire akarják felhasználni! E logika szerint a fizika is ellenséges, embertelen tudomány, mert eredményei alapján született meg az atombomba. Mégis, Németországban meg kellett változtatni a néprajzi tanszékek nevét is, a Volkskunde-ből lett Europäische Ethnologie nem egy német egyetemen. A német nyelvben ugyanis a Volkskunde az a tudomány, mely a saját népe kultúrájával foglalkozik, a Völkerkunde pedig az, ami a tengeren túli, törzsi társadalmak, primitív népek kultúrájával. Angol nyelvterületen a néprajz neve kulturális antropológia lett, az embertan, az antropológia egyik ága. Nálunk sokáig csak azt a tudományt nevezték antropológiának, mely az emberrel mint élőlényel, biológiájával, koponyatípusával, testi adottságaival foglalkozott. Ma már ez a tudomány is sokkal nagyobb és mélyebb kutatást jelent, mint az embertani típus, rassz leírását, meghatározását. Mára ismét sajátos értelmezést kapott egyetemünkön. Szemben a magyar néphagyomány gyűjtésével, kérdéseivel foglalkozó néprajzzal, az antropológia a mai ember és társadalom kérdéseivel foglalkozik. Én ezt a szétválasztást nem tartom indokoltnak, mert az egykori gyakorlat, élet mára tényleg hagyománnyá vált, de nélküle nem értjük meg a mai társadalom kérdéseit sem. Előadásom erről is szólna a későbbiekben. Változatlanul elterjedt fogalom még a folklóre is. Eredetileg a népi tudást jelentette, kissé régies angol szóhasználattal. Ma a népköltéssel (amit az 1930-as években megjelent négykötetes *A magyarság néprajza* még szellemi néprajznak nevezett) foglalkozó tudomány összefoglaló neve. Így van zene-, tánc-, népdal- és mesefolklór, és a népszokások is a folklórhoz tartoznak.

Sok támadás, gúny éri most is azokat, akik a néphagyomány rajongói, tisztelői és ezen keresztül az ezzel foglalkozó tudományt is. Minek felidézni és visszahozni egy letűnt világ műveltségét? Egy szegény, paraszti világ kezdetlegességeit, szükségmegoldásait? Ez nem más, mint szembeszállás a haladással, mely minden ósdit, régit elvet és a korszerűt, az újat keresi. Romantikus anakronizmus, egyenesen nacionalizmus ez. Ezt szolgálja a néprajztudomány? Mi a néprajztudomány lényege?

Minden tudomány célja a valóság, az igazság megismerése. Bár sokan hangoztatják, hogy a megismerés önmagáért van, a tudomány mégis e megismerés segítségével tökéletesíteni akarja a világot. Ezért jött létre. A tudomány segítségével kiegészítjük és folytatjuk a teremtés nagyszerű munkáját, hogy mindannyiunk élete szebb, jobb, teljesebb, hosszabb legyen. A biológus, amikor a sejtek működését, vagy az azt sértő kórokozókat vizsgálja, már a gyógyításra, a bajok elleni küzdelemre gondol, vagy annak a munkáját készíti elő, aki erre teszi életét. A történész, amikor leírja népe, országának századokkal korábbi életét, egy háború történetét, egy forradalom okait, összefüggéseket, törvényszerűségeket fedez fel, ír le, s ezzel a jelen problémáinak kialakulását segíti megérteni és kezelésének módjára tesz javaslatot. Az irodalomtörténet, a zene- és művészettörténet feltárja a szerzők életének részleteit, indítékait az alkotásra, a művész szándékát, gondolkodásának bemutatásával megkönnyíti a mű befogadását, megértését és ezzel elősegíti annak megvalósulását, amire a szerzők törekedtek. Nem utolsósorban biztatja az utódokat, követőket, hogy ők is segítsék kielégíteni embertársaik lelki-szellemi szükségleteit, megfogalmazni életérzéseit és eszményeit. A néphagyomány kutatására létrejött néprajztudomány értelme és célja ugyanaz. Tanítani akar a néphagyomány segítségével a jelen problémáink leküzdésére.

A néphagyomány, a nép, sok, sok ember, sok, sok évszázad alatt szerzett tapasztalatainak, ismereteinek összessége. Benne feltárolnak az ember alapvető szükségletei és azok kielégítésére létrejött módszerek, eljárások, alkotások. Kutatjuk, leírjuk a szükség-

letek kielégítésére létrejött dolgokat, cselekményeket, eljárásokat, tennivalókat, melyek nélkül nincs élet, melyek hiánya, elégtelensége következtében sérültek az emberek régen, és sérülhetünk ma is, nem élhetünk hozzánk méltó, nekünk szánt teljes életet.

Magát a szükségletet nehéz meghatározni, megfogalmazni, leírni. A szükségleteket éppen kielégítésük módján, mikéntjén keresztül ismerhetjük meg. A ház, a lakás egy szükséglet kielégítésére jött létre. Védelem az eső, a hideg, a meleg ellen, elrejtőzés lehetősége, tulajdon holmim megőrzésére, egybentartására, idegenek, emberek és állatok távoltartására, miközben a házzal kifejezhetem magam, elképzelésemet a szépről, üzenetet adva az azt látóknak, megmutatva azon elkötelezettségemet emberekhez, történelemhez stb., stb.

Az anyagi, testi szükségletek felismerése és kielégítése egyszerűbb, könnyebbnek látszik. Eszünk, mert éhesek vagyunk. De hogy mire, milyen ételre van szükségünk, azt az emberek az évezredekken keresztül kialakult hagyományból, gyakorlatból tudták csak. Ma már a tudomány meghatározta, hogy például egy felnőtt embernek ennyi és ennyi vízre, szénhidrátra, fehérjére, sóra, vitaminra, nyomelemekre van szüksége, hogy élhessen és egészséges maradjon. Leegyszerűsítve: ha az ember észrevette, hogy valami miatt beteg, gyenge, öntudatlanul is először azt kereste, hol tért el ősei gyakorlatától, akik éppen azért maradtak meg, mert minden szükségletüket kielégítették. A szükségletek kielégítetlensége, a hiány nem mindjárt válik érzékelhetővé, a hiány nem azonnal jár bajjal. Ha vizet nem iszunk, rögtön érezzük a szomjúságot, de ha nem kapunk elég vitamint, akkor esetleg csak hónapok múltán jelentkezik a baj. A lelki-szellemi-érzelmi szükségletek kielégítetlenségének következményei esetleg csak évek múltán jelentkeznek, s nem egy esetben már nem lehet pótolni a hiányt. Ha annak idején nem jött létre személyes kötődés, a családhoz, közösséghez, szülőföldhöz való tartozás élménye, évek múltán jelentkezik az elidegenedés, a magány érzése, a depresszió, egészen az öngyilkosság kísértéséig...

Egy indián mítosz szerint minden ember számára egy forrásból fakad az élet vize, de minden népnek más és más edénye van, amivel abból a vizet meríti magának. „A mienk eltörött” – fűzte hozzá az öreg hopi indián, amikor ezt elmondta Ruth Benedicktnak, a híres amerikai néprajzkutatónak. E nagy múltú nép mára rezervátumokba szorulva a feloldódás, megsemmisülés veszélyében él.

A néprajzkutató nem a népet kérdezi meg, figyelni meg, hanem az egyes népekhez, népcsoportokhoz tartozó egyes embert. Miközben egyének életét, tudását, emlékezetét, gyakorlatát a maga egycsiségében mind tökéletesebben leírja, azt is megfigyeli, mi ebben a hagyomány, amit azért tesz, visel, használ, mert elődeitől tanulta, és mi benne az, ami másokéval közös, másoknál is megvan, vagyis a közösséghez kötött. Hogyan tesz eleget a hagyomány és közösség elvárásainak, szükségleteinek kielégítésénél. A tudomány megköveteli, hogy a társadalomtudományok módszerével körültekintően mindent úgy írjak le, összefüggéseiben is, amint azt megtapasztaltam, látom. Amikor ezeket az ismereteket közlésem, nyilván megkülönböztetem azokat az elemeket, melyek egyediek, melyek a hagyományhoz kötődnek vagy éppen azt tagadják, melyek azok, melyek általánosnak mondhatók e közösségen belül. A részletekből, a hiányosságokból is felismerem a lényegét, mely többé-kevésbé valósul meg az egyes esetekben. Amikor Kriza János a 19. század elején összegyűjtötte az udvarhelyi székely népballadákat, gyűjteményébe a legszebbeket, a legteljesebbeket írta le, hogy azokkal jellemezze népének költészetét. Amikor Tóth János a 20. század közepén a Vas megyei Örség népi építészetéről könyvet adott ki, abban azoknak a házaknak a fényképét és alaprajzát mutatta be, melyek az ottani nép megítélése szerint a legszebbek voltak, az ottani szük-

ségleteknek és a hagyományoknak legjobban megfeleltek, jóllehet nem mindenki lakott már akkor ilyen házakban ott sem.

Az ember, az emberiség állandó haladásra, tökéletesedésre van ítélve. Sokan gondolják úgy, hogy a haladás első feltétele a régi lerombolása. Az új tudományos részeredmények, módszerek, eljárások igézetében gyakran azt romboljuk le, ami már egyszer tartósan szükségleteink kielégítésére bevált – azért is alakultak ki –, de a helyére tett új lehet, hogy valami részletben tökéletesebb megoldásnak tűnik, de egészében mégis többet árt, mint használ. A szükségletek kielégítésének nemcsak közvetlen anyagi része van, hanem annak módjában ma még teljesen átláthatatlan, csak sejtett, lélektani, társaslélektani, érzelmi-indulati része is van, mely éppen olyan fontos lehet, mint az anyagi, jól látható és érzékelhető része.

Nem is olyan régen szinte általános volt még, hogy az anyák szülőotthonokban, fekve szülték meg gyermekeiket, az orvos kivételével a férj és más férfiak szigorú kizárásával. Az újszülöttet anyjától elkülönítve helyezték el a többi csecsemő közt, és csak meghatározott időközökben hozták édesanyjukhoz őket szoptatásra. Rendnek kell lenni és az anyát is pihenni kell hagyni – volt a jelszó. Sok anyának nem volt elég teje, vagy a kisgyerek nem szoptott eleget az engedélyezett idő alatt. Ez ezért itt, az azért sírt ott. A néphagyományból tudjuk, hogy valamikor, mintegy 100–150 évvel ezelőtt, nem egy helyen az asszony férje ölében szült ülte, vagy erre készült szülőszékben, ami a fekvésnél sokkal természetesebb testtartás volt ehhez. Mostanában már terjed, engedik az „apás szülést”, a felkészített apa jelen lehet gyermeke világrajötténél, biztathatja, erősítheti asszonyát a nehéz órákban. Különösen jól eshet ez akkor, amikor a szülés elhúzódik, az orvosok, nővérek magára hagyják, ha kis időre is, a vajúdo kismamát. Az újszülöttet, miután megmosták, az anyjára helyezték, s régen vele is maradt éjjel-nappal a függönnyel elkülönített *Boldogasszony ágyában*. A kicsi gyermek akkor szoptott és anynit, amennyit tudott, ennek következtében nem maradt éhen egy percig sem és anyjának a tejképződés is jobban megindult. Az anyaméh összehúzódását is elősegítette az állandó szopás. Ezek ma már orvosilag elismert tények. Élcterős parasztasszonyokat, akiket nemegyszer kint a mezőn dolgozva ért el a szülés órája és a barázdában hozták életre gyermeküket, 8 napig megkímélték minden könnyebb munkától is, hogy állandóan gyermekével lehessen és táplálhassa. Mátkája, komaasszonya hordta neki ez idő alatt ünnepélyesen a *paszitot* vagy *kerülőt*, külön erre az alkalomra készített díszes kosárban, külön erre az alkalomra szőtt kendővel letakarva: egy fazék levest, sült húst, kalácsot, egy üveg bort. Nemcsak a gyermekágyban fekvő asszonyt, hanem egész családját is ellátva, hogy azokra se legyen gondja, csak a gyermekére fordítsa minden idejét, erejét. A mátkát, leendő gyermekeinek a keresztanyját, gyermekágyban gondozóját még nagylánykodása megkezdésekor, 14–15 éves korában választotta ki az anya leánybarátnői közül. Ennek ünnepélyes alkalma, napja volt, a húsvét utáni első vasárnap, *fehér* vagy – egy régi naptárban megörzött nevével – *mátkázó vasárnap*. E napon az 5–6 évvel később remélt ellátás jelképeként felfogható *mátkatálat*, *komatálat* készített: díszes tálba hímestojásokat, kalácsot és egy üveg bort helyezett el, majd ezt kisebb kislányokkal elküldte barátnőjének. A kislányok versben felkérték a kiszemelt barátnőt erre a tisztségre, melyet ha az elfogadott, azt azzal jelezte, hogy a hímestojásokat kicserélte a magáéival és azt visszaküldte barátnőjének. Ugyanis keresztanyaként majd minden esztendőben, húsvétkor legalább hímestojással kellett megajándékozza keresztgyermekét. A felkérő nem volt jelen személyesen a felkérésnél, így tapintatosan elkerülték azt, hogy a felkért esetleg nem merete volna személyesen visszautasítani ezt a tisztséget, mely igen sok kötelezettséggel járt. A húsvéti hímestojás adásán kívül ő vette meg a keresztgyermekének az első, neme szerint járó ruhákat, ez volt a *korozsma*: a mezőkö-

vesdieknél szépen hímzett gatyácska és ing a fiúnak, hímzett szoknya és pendely inggel a leánykának. Amikor keresztlánya férjhez ment, ő lett a *nyoszolyóasszony*, aki ünnepélyesen megvetette az új pár menyegzői ágát. Az ő becsületét, gondoskodását dicsérte az, ha a leány szüzen ment házasságba. Ő, a keresztanya volt ugyanis az a felnőtt nő, akinek kötelessége volt eligazítani keresztlányát a serdülőkor, a nővé érés idején erkölcsről, tisztességről és viselkedésről, olyan kérdésekben, melyekkel talán édesanyjához restelt volna fordulni. Szegeden és más helyen is ő volt az, aki a nagyleányt először vitte búcsújáró kegyhelyre. A szegediek régen a több napi járóföldre lévő Máriaradnára jártak, a Maros völgyébe, ez ma Romániához tartozik. Ha már nem tudott vele menni vagy akadályozva volt, a leány az úton választott magának az idősebb asszonyok közül *búcsús keresztanyát*, aki Radnán megmosta a leány arcát. Ezért sok helyütt ezt a pótkeztanyát *mosdatási keresztanyának* is nevezték. Ebben is kifejezésre jutott az, hogy ez nem pusztán cím, hanem valóságosan azzal a kötelezettséggel járó tisztesség, hogy keresztleánya erkölcséért felelős. Ahogy annak idején, amikor keresztleányát a keresztvíz alá tartotta, meg is fogadta. Ha az újszülött még pár napos korában meghalt – a 19. században még igen nagy volt a csecsemőhalandóság –, a keresztanya temette el. Minden feltűnés nélkül.

Az anya állandó közelsége, az, hogy érezze teste melegét, érintette arcát, hallhatta szívdobogását, nagyban elősegítette a gyermek testi, szellemi és érzelmi fejlődését – ezt a modern orvostudomány és lélektan bizonyítja. A kisgyermek sokáig, jó egy éven át túl is szopott, és az anyja már kénytelen volt dolgozni, ellátni a háztartást, kapálni, gyomlálni a kiskertben, felnőtt gyermekeit gondozni, esetleg még a piacra is eljárni, akkor a kisgyermeket szorosan magára kötötte úgy, hogy a gyermek fejcskéje a mellén, vagy a hátán is, szíve fölé kerüljön szorosan, hogy hallja szívdobogását. Az anya két karja szabad maradt, dolgozhatott, cipelhetett is, ha kellett. Láttam afrikai néger, indián, ázsiai kismamákat így dolgozva és fényképeket baranyai német fiatalasszonyokról is, amint templomból kijöve a fényképész lencsevégre kapta őket. Mindegyiknek egyformán, mint a katonáknál a géppisztoly, a kicsi gyermek úgy volt a mellére kötve, hogy a fejük a szívük felett nyugodott. Ehhez külön erre a célra szőtt, gyermektartó kendőket, *Kindstuchok*at használtak, hasonlókat alkalmaztak a sokac asszonyok is Baranyában. Japánban, ha a kisgyermeket valami baj, betegség miatt el kellett választaniok anyjuktól, például inkubátorba került, halk zenével és a szívdobogás ritmusával nyugtatgatták meg.

Ha a csecsemő szopott, utána nem fektették le rögtön. A mohón lenyelt tejjel sok levegő is kerülhetett a kicsi gyomrába, s ha így kerül vízszintesbe, kibukhatja a tejet. Legrosszabb esetben a légutakba is kerülhet az anyatej. Ezért a szoptatás után a kicsit felállítják, rázogattják, höccögtetik, büfiztetik, ehhez térdükön lovagoltatják is, egyszerű, ritmikus kis dalt dúdolva:

*Gyi, gyi paripa
Azon megyünk Brassóba... (stb.)*

Ez a kicsi ember első találkozása a dal, a zene, a ritmus, a mozgás, a tánc leírhatatlan ősi örömeivel. Karon ülve később is így tanulja a ritmust, saját magát rázogattva, emelgetve, nézve a nagyobbak táncát, s majd később még társaival próbálgatva az első ritmikus tánclépéseket a játékokban.

A gyermekek játékvilága ezután már önállóan hagyományozódik. A futkosó gyermek már nem a szüleitől, hanem idősebb társaitól tanulja meg az énekes, szerepjátszós, körtáncos játékokat. Így tanulja meg az öröm, az ünneplés átélését, például mikor a hosszú tél után felsüt a várva várt tavaszi nap, vagy megérkeznek a fecskék. A kitörő, elemi öröm, a meleg napsugár köszöntése így kap formát és lehetőséget. Együtt, másokkal

összekapaszkodva, fogva, a közös ünneplést, a közösséget, a dallam szépségét, a ritmus pezsdítését így tapasztalja meg az énekes-táncos játékokban. A hagyományos gyermekjátékokban nincs győztes és legyőzött, bajnok és vesztes, második, harmadik, utolsó helyezett, mint a mai játékokban, melyekben az együttmozgás, az együttdobbanás, éneklés örömét felváltja a győzelem ígért öröme, a vágy a másik legyőzésére. Ma már minden játék erre a győzelemre megy: olimpiai játékok, labdarugó játékok, ének-, karéne-, hangszerszóló-, karmesterverseny, szépségverseny. A legegyszerűbb társasjáték, a „Ne nevedd korán” például, a „Fekete Péter” kártya is arról szól, ki az ügyesebb, szerencsésebb, szebb, erősebb, okosabb, erőszakosabb. A győztes öröme mellett mindig ott van a vesztes, a vesztesek bánata, szégyene. Ezt a kicsi gyermek nehezen viseli el, sír, ha veszít. Neki van igaza. A győzelem örömenél van teljesebb öröm, az összetartozás, az együttlét, a barátság nehezen leírható élménye, az együttmozgás, a zene, a tánc mélyebben ható gyönyörűsége. Ne csodálkozzunk hát azon, hogy kegyetlen verseny, jogos és jogtalan előnyök kíméletlen kihasználása uralkodik nemcsak a gazdaságban, hanem a közéletben és a politikában is. Nem utolsósorban azért, mert annak idején nem tapasztalhatták meg az együttjátszás, a közösség, a szolidaritás felemelő élményét a gyermekjátékokban. „Ez ősi játékok fenntartása elsődrendű kulturális és nemzeti érdek. Egyrészt valóságos tárházai a tudatalatti magyarságnak. Tudatalatti elemeknek eddig még alig méltatott nagy szerepe van a nemzeti jelleg kialakulásában. Aki nem játszott a gyermekkorában e játékokat, annyival is kevésbé magyar. Benne a nemzethez tartozás sokágú, bonyolult érzése feltétlenül szegényesebb, hiányosabb. Egy csomó jellegzetesen magyar testmozdulat, szólás, hanglejtés, forma, dallam kimaradt lelki életének építőanyagából. A nevelésnek oda kell törekednie, hogy ez a szó: magyar vagyok, minél gazdagabb tartalmat, minél több életet, szint jelentsen mindenkinek, egyénileg is, különben vajmi könnyen üres frázissá szárad. Másrészt nagy e játékok tisztán emberi értéke is: fokozzák a társas érzést, életörömet. A mai gyermek koravénisége ellen nincs jobb orvosság” – írta Kodály Zoltán. Egy nemzethez való tartozás tudata nem elhanyagolható összetevője az egészséges emberi egyéniségnek – ez a megállapítása a korszerű magatartástudománynak.

Európa első gyermekjáték-gyűjteménye Magyarországon született meg. Kiss Áron tanító társaival éppen azért gyűjtötte össze és adta ki 1891-ben a magyar gyermekjátékok gyűjteményét, hogy ott, ahol már nem játszanak azokat, a könyvből újra megtanulhassák. A játék, az ének, a tánc nem maradhat ki az iskolából sem, legalább annyira fontos, mint az idegen nyelv vagy a számtan. Érzelmi nevelésben pótolhatatlan, de ma már tudjuk azt is, hogy számos mentális nehézség, dislexia például, megfelelő játékokkal gyógyítható csak. Még a sportszerű, ügyességet, erőt igénylő játékokban sincs végső győztes és megszégyenített vesztes. Például a *futó-métában*. Ha a kiűtött labdát a másik csapat elfogja és megdobják a kifutót vele, a két csapat szerepet cserél, és a játék megy tovább. Amikor immár csaknem 60 éve először álltam be a Feketebokor-majori cselédgyerekek métajátékába, még nem volt gyakorlatom és kicsi lévén, a nagyobbak futottak helyettem. Nem dobtak ki megszégyenítve a csapatból, hogy ügyesebbel lecseréljenek. Ebben a játékban az együttműködés, a szolidaritás volt az élmény, nem a legjobbak kiválogatása volt a játék célja és értelme.

A hagyományos játékszereket is maguk a gyermekek készítették és ennek módját a nagyobbaktól tanulták meg. A csontból, csutkából, rongyból maguk készítette ökör, baba kedvesebb volt minden kapott, csillogó játéknál. A villanyvasutat nem én csináltam, működése még felfoghatatlan, olyan idegen, mint a felnőttek világa. Ebbe nekem még nincs beleszólásom, a játékon nem tudok alakítani, legfeljebb elrontani tudom. De már a kicsi gyermek is szeretné formálni a világot. Épít vagy rombol, de nem henyél. A

kész játékokkal elhalmozott gyermek nem sokra becsüli már azokat. Alkotásra marad a falfirka, a váróterem üvegének betörése, az üléshezúrat lehasítása... Hol marad az alkotás, a teremtés kimondhatatlan öröme, ha az alkotás lehetőségét is elvették tőle? Milyen sikere van annak, aki megtanulja az agyagozást, a nemezelést, a hímzést, a szövést, átszellemülten élvezni, mint a játékot, melyben körbe fogják egymás kezét és ütemre, énekelve karikáznak.

A hosszú, eseménydús nap után a gyermek elfárad. Elszakad társaitól, a családtagoktól, mielőtt elnyugodna, elmagányosodik. Álmos, de fél az éjszakától, az egyedüllettől. Igényli a biztatást, a hozzá szóló szavakat. „Meséljél nagypapa!” És ekkor mesét kell, kellene mondani. Milyen mesét? Az évezredek, évszázadok alatt kialakult, hagyományos mese az, amit a gyermek igazán igényel. Ami lényegében arról szól, hogy „Most te még kicsi vagy, gyenge, kiszolgáltatott, mint a harmadik, a legkisebb királyfi, vagy a kiskanász, vagy a Hamupepejke, de ha jó szíved vagy, bátor vagy, segítesz a bajbajutottakon, emberen, állaton, akkor azok megsegítenek, legyőzöd a hétfejű sárkányt, a gonosz óriást is, a boszorkányt. Nem a másik embert, hanem a Gonoszt magát, és te leszel a király!” A gyermek ezt akarja hallani, nem egyszer, sokszor, újra és újra. Úgy, ahogy én szívesen hallgatom újra és újra Beethoven VII. szimfóniáját. Nem újságot, új viccet akar hallani, nem legyint: „Ezt már hallottam!” Inkább azt mondja: „Ezt meséld el, nagypapa!” És kijavít, ha tévedek. Ez az első erkölcsstan és hittanóra, bevezetés a tartalmas élet tudományába. Azt a mesét, ami nem erről szól, nem szabad elmondani. Nem szórakozni vágyik: erősítést, biztatást, hitet vár, életprogramot, eszméket. Bánnennyire mókás, nevetető Tom és Jerry kalandjainak sorozata, az ott látottak eljelentéktelenítik, bagatellizálják az erőszakot, a szenvedést, a brutalitást. Mert a gyermek hisz az igazságban. Azért nem viseli el a méltatlan vereséget. Azért, mert nem volt szerencséje, nem hatot dobott a kockán, mert kisebb, gyengébb, azért miért lenne alábbvaló az erősebbnél, az okosabbnál? Nem is tud alkudni a sárkánnyal, nem köt szövetséget a boszorkánnyal. Tiszta, egyenes, hívó! Negyvenhat évvel ezelőtt nem mérlegelték, hogy a világ legnagyobb hadseregével szemben nincs esélye egy kis, felkelt népnek. Egyszerre érezték az igazságot, hogy most ők, a lenézett pesti srácok, ők a nemzet, a világtörténelem legtisztább forradalmának hősei. Ők lettek a kiskirályfiak, a kiskanászok, és megütköztek a sárkányokkal. Királyok szerepét kapták. „Királyi örökséget hagytak ránk, amit ők elvesztettek, azt mi megnyertük: a szabadságot” – írta a Nobel-díjas francia író, Camus, a magyar szabadságharc hőseiről 1957-ben.

A néphagyományból tanulta meg a fiatal nemcsak a munka és a társas élet mikéntjét, szabályait, hanem azokat a jelrendszereket, nyelvet is, mellyel gondolatait és indulatait nemcsak kifejezhette, elmondhatta másoknak, hanem azzal, hogy jelekkel, jelképekkel megfogalmazta a kimondhatatlant, meg is szelídítette, hatalmába is kerítette azokat.

Az 1950-es évek végén ismertem meg egy Tolna megyei kis faluban, Izményben, Sebestyén Mária nénit, a bukovinai Andrásfalva szülőttét. Csodálatosan szép, színes gyapjuszőnyegeket, festékeseket szőttettem vele a budapesti és pécsi múzeum számára. Olyan régi, hagyományos mintákat is ismert, melyeket már a többi bukovinai asszony nem használt. Sokat tanultam tőle. Elbeszéléseit, emlékezéseit, régi énekeit igyekeztem magnetofonra venni. Egyszer megkérdeztem tőle, ismeri-e a három árjáról szóló keserves éneket? (A ballada szót a nép nem használta.) „Üsmerem” – válaszolta. „Akkor kérem, énekelje nekem ezt is a magnetofonomra, szeretném ezt is felvenni.” „Nem vagyok ura” – válaszolta. Ez annyit jelentett, hogy „nem bírom”. „Miért nem?” – kérdeztem. „Mert én nem voltam árva... Itt a szomszédomban lakik egy asszony. Annak is Mária a neve, az szegény árva leánya volt. Most már megöregedett ő is, leányai elmentek, egyedül maradt magára. Ha hátramegy a hostelba, a kertbe, kapálni a pityókát,

sokszor elbúsulja magát egyedül. Akkor szokta énekelni...” – mondta, és hozzátette, menjek át hozzája, ő tudja, mert ő árva volt.

Igen, vannak életünkben nagyon keserű és jóvátehetetlen, megváltoztathatatlan események. Halál, gyász, árvaság, csalódás, életre szóló sérülések. Nem lehet meg nem történtté tenni, elfelejteni, kitörölni. Mit lehet vele tenni? Szépen megfogalmazni, kifejezni, elsírítani, másokkal megosztani. A szó – hatalom, erő. Amit kimondok, amit nevén nevezek, afölött már úr vagyok. S mennél jobban, mélyebben, találóbban nevezem meg, ismerem meg, ismertetem, adom tudtára másnak, adom tovább – mint a művész, aki szoborban fejezi ki, mint a költő, aki versben, zenész, aki muzsikába szorítja azt, amit másképp kimondani nem tud, nem is lehet, annál inkább veszek erőt magamon, fájdalommon, békítem meg magam a világgal.

Miről is szól ez a ballada? Három árva találkozik szép Szűz Máriával, aki megsajnálja őket és egy aranyvesszőt ad nekik, hogy azzal csappintsák meg a temetőt, édesanyjuk sírját. Édesanyjuk megszólal a sírból: miért sírtok, van néktek jó mostohátok, aki gondot visel rátok? Van felelik, mikor hajunkat fésüli, hajunkat mind kitepi, mikor fehérét ad reánk, vérrel virágozik a hátunk... Ennyi az egész. Nem a valót mondja el, saját árvaságát, külön, egyéni sorsát, vonásait, hanem annak csak égi mását, lényegét. Így fogalmazta meg a költészet lényegét Arany János a *Vojtina ars poetikájában*.

A lelkiileg sérült, depressziós beteget hogyan gyógyítja a pszichiáter? Beszélteti őket. Lehetőség szerint csoportokban, hasonlóan szótlán, apátiába, depresszióba merült társsakkal. Ha egyiket meg tudja szólaltatni, lehet, a másik is magáénak érzi annak a panaszát, és kimondja azt, amit magának sem igen vallott be eddig. Így, lépésről lépésre, mégiscsak kimondják, elmondják, mi érte őket, miért, hogyan betegedtek meg. Ha már ki tudják mondani a kimondhatatlant, az már a javulás kezdetét jelenti. És ha azt szépen tudja kimondani, az már több mint az eset, a véletlen, az már a lényeg.

A moldvai Lészpeden egy csángó asszonytól vettem fel egyszer a „világszép leányról” szóló keserves éneket. Kallós Zoltán barátom küldött hozzá, tudta, hogy az asszony sok éneket tud. Egy kis beszélgetés, magyarázkodás után rábírtam az éneklésre. Elhúzódtunk a szoba sarkába, elővettem a hangrögzítőt és ő elénekelt. E ballada hosszú volt, 10–12 versszaka is volt. Feszés, részaránytalan ritmusát végig szigorúan megtartotta, de nem volt benne semmi előadói hatáskeltés, hangerő, hangszínváltás, gyorsítás vagy lassítás. A szép, hajlításokkal gazdag dallam alatt változatlanul kopogott: ||||| ||||| ||||| – de csaknem sírásba fulladt a vége. Amikor befejezte, még egy ideig mozdulatlan maradt, de szeméből folytak a könnyek. Idő kellett ahhoz, hogy láthatóan mély megrendüléséből magához térjen. A maga sorsát mondta el benne – nem a valót, hanem annak égi mását...

Volt egy szépségéről híres leány. Rabló törökök törtek rá a falura, keresték a leányt. Özvegy édesanyja azonban elbújtatta egy ládába. A törökök feldúlták az egész falut, a kertet, a házat, de nem találták. „Csak kíznatni kezdték szegény özvegy asszonyt...” Végül már nem állhatta tovább, elárulta leánya rejtekét. A rablók kiragadták onnan és elhurcolták. Amint a Dunán eveztek át vele, a leány belevetette magát a vízbe. „Inkább leszek a halak martaléka, mint a török rabszolgája...” Magáról énekelt: szép leány volt, özvegy édesanyja nevelte több, kisebb testvérével együtt, de a szegénység kínozza őket. Akkor jött egy gazdag kérő, s talán édesanyja rábeszélte őt: neked jó lesz, nekünk könnyebb... és elment hozzá – szerelem nélkül. Most, már 60–70 évesen visszagondol a szerelem és talán a szeretet nélkül is eltöltött életére, talán jobb lett volna, ha ő is a Dunába ugrik. Ezt azonban így soha nem mondta ki, soha nem fogja kimondani. Nem vádolhatja özvegy édesanyját, aki mindent megtett értük, de mégis ő tanácsolta a megoldást, vagy tette elkerülhetetlenné. Így élte le éveit. Nem lehet ezt már meg nem tör-

tétté tenni, nem lehet újra kezdeni az életet. Hasonló eset nem lehetett ritka abban az időben, amikor a szülők szeretete és tisztelete nagyobb volt a mainál. Több változatát ismerjük a magyar nyelvterület más részéből is. Egy dunántúli változatban ugyancsak egy özvegyasszony leányát nagy úrnak, „Rákóci kisúrnak” adja el – nem a pusztaszegegyesség kínzása miatt, hanem egy icce borért. Megdöbbenő, finom árnyalat: a jobb életért...

Miről szól hát például akkor a jól ismert Kőmíves Kelemenné balladája? Nem az építőáldozat a lényeg, hanem az: két ember Isten és tanúk előtt megfogadja, megígéri egymásnak, hogy egymást legnagyobb értéküknek, kincsüknek tekintik. Most azonban kiderül, hogy fél véka arany és fél véka ezüst többet ér a mesternek, mint a felesége. A megcsalt feleség nem szalad ki az utcára, hogy szélnek kiáltsa bánatát, hogy megalázták, leértékelték, fölládozták, elcserélték. „Szégyenével dicsekszik” – mondanák és ki is nevetnék. Kőmíves Kelemenné döbbenetes sorain, szürreális képein nem lehet mosolyogni, azon, hogy ilyen embertelen önzés igazi áldozata a kicsi gyermek, aki hiába szólítja anyját, s beléhull az alatta meghasadt földbe. Időszerű probléma?

Hány magyar asszony, leány titkolt, de mégis életét keserítő büntudata fogalmazódik meg egy másik moldvai népballadában, a kegyetlen anyáról szóló keserves énekben. Ez talán az egyik tatárbetörés során kincseivel és gyermekeivel menekülő fiatalasszony valóban megesett történetéről szól. A menekülő édesanya egyre közelebb hallja üldözőinek lódobogását. „Gyermekeim helyett még adhat Isten más gyermeket, de kincsem helyett kincset nem.” Így inkább gyermekeit hagyja el és kincses ládáját menti. Végül azt is el kell dobja, hogy életét megmenthesse. Ekkor az erdőben lát egy szarvastehenet, aki egyik fiát szarva között viszi, a másikat maga után ríjja. Visszafordul, és megtalálja kicsi fiát, aki azonban elutasítja: „Ha anya lettél lenne, itt nem hagytál lenne...” – mondja. Az elkeseredett anya sírva elátkozza magát. Hány fiatalasszony döntött hasonlóan, hogy nem szülte meg gyermekét, mert még nem volt lakás, gépkocsi, még élvezni akarta gondtalanul életét. Aztán feltámad a vágy a gyermek után, de nem lesz. Az orvos megállapítja: már nem lehet... Ez ennek a sorsnak „égi mása”.

A népköltészet, a művészet – mint pszichoterápia, mint mentálhigiéniai gyakorlat, mint megrázó erejű figyelmeztetés, intés! Az operadrámák hasonló szerepéről, jelentőségéről már írtak tanulmányt, de hányan jutnak el az operába, hogy az éppen nekik, róluk szóló tragédián okuljanak, általa megtisztuljanak? Valamikor ezeket a balladákat mindenki ismerte, ha elénekelni csak azok tudták, akik ebben találtak, kerestek vigasztalást. Az érintettek, akik gyógyulást kerestek.

A mai társadalom betegesen óvja az egyént a nagy testi és lelki megrázkódtatásoktól, így az nem repdes ujjongó örömeiben a magasságokban és nem járja be a gyász és fájdalom mélységeit sem. Érzelmi kilengései leszűkültek „gyenge oszcillálásra” – mondja Konrad Lorenz. A hagyományos kultúrákban minden formát, külsőt, drámai elmélyítést kapott, kimondatták, vagy kifejezték az érzelmeket, nem tagadták el. Ma rögtön eltakarítják, letakarják, eltüntetik a megholtat a szem elől, és ugyanakkor a filmekben rakásra ölik egymást, bagatellizálják az életet és a gyilkosságot. Ez az embereket érzéketlenné, közömbössé teszi minden szenvedéssel, szolidaritásvállalásával szemben...

A néphagyományban őrzött, lelki-szellemi szükségleteink kielégítésére szolgáló formákról, megoldásokról szóltam, de a hagyomány, melyet a néprajz tár föl, rögzít, az élet más területein is adhat tanácsot.

Több évtizeden át kutattam, jártam a Duna mentét, a Sárközt, gyűjtöttem, följegyeztem az egykori élet körülményeit, az ártéri gazdálkodás emlékeit. Majd beástam magam a szekszárdi, a pécsi, a Pest megyei és az Országos Levéltár irataiba, felkutattam a tárgyamról szóló irodalmat. Az élő emlékezetet összevetve a régi oklevelekkel, megrajzol-

hattam azt, hogyan éltek valaha itt az emberek, akik a Dunát nem szorították gátak közé, hanem éppen ellenkezőleg, azon voltak, hogy vizét áradáskor minél messzebbre kivezessék és kiterítsék minden elárasztható felületre. Ennek érdekében átvágták a Dunát kísérő, természetes övzatonyokat, hosszú csatornákat ástak, hogy a vízzel távoli halastavakat tápláljanak és megöntözzék a nyárra kiaszott réteket. Ennek az annak idején nem kis földmunkával járó ártéri gazdálkodásnak köszönhető, hogy 1308-ban egy francia szerzetes azt írta a trónörökösnek, hogy a világon itt, Magyarországon van a legtöbb és legízletesebb hal. Mátyás király idejében följegyezték: egész Európában az a mondás járta, hogy Magyarországon a folyók két rész vízből és egy rész halból állnak. A 16. század elején hazánkban katonáskodó német Wernherus könyvet írt tapasztalatairól (*De admirandis Hungariae aquis, Magyarország csodálatos vizeiről*). De nemcsak halairól, lovairól és hatalmas szarvú szürke marháiról is híres volt az ország, s ez is részben annak köszönhető, hogy a folyók nyáron megöntözték a legelőket a különben csapadékszegény Alföldön. Mi biztosította a Duna menti nép gazdagságát még? Az ártéri erdők gyümölcsfái, számtalan alma-, körte- és szilvafajta. Amikor a török elfoglalta az országot, a szultán számára foglalták le a szeremlei gyümölcsös szigetet; amikor a magyar urak kedveskedni akartak a bécsi udvarnak, külföldi barátaiknak, szózt vizahalat, gyümölcsöket vagy oltógallyakat küldtek ajándékba. Az ártér kiemelkedő hátjain alakultak ki az első paprika-, káposzta- és más zöldségtermelő központok: Szeged, Kalocsa, Bogyiszló, Cece, Kupuszina-Bácskertes, és számtalan méhkas terméséért, mézért és viaszért még a felvidéki városokból is lejártak a kereskedők. Bár ez az ártéri gazdálkodás a török háborúk idején sokat sérült, de a török kiűzése után feltámadni látszott. Mária Terézia idején azonban Bécs számára mindennél fontosabbnak számított a dunai vízi út biztosítása a bácskai és bánáti búza számára. Ez lett ugyanis a birodalom gabonásládája, de ehhez fel kellett vontatni a hajókat a lovakkal. Ezért közvetlenül a folyót kísérő háton, övzatonyon emelt vontatóutat kellett kiépíteni. A töltésekkel eltömtek az ártérbe vizet kivezető fokokat, csatornákat, hiába tiltakoztak ez ellen az itt élő jobbágyok. A meggondolatlan, hullámteret sem biztosító töltésezés következménye az lett, hogy az első árvíz áttörte azt és a kiáradt víz nem tudott apadáskor visszahúzódnia a mederbe. A víz kintrekedt a réteken, erdőkön, gyümölcsösökön és kipszította azokat. Erről nemcsak a korabeli panaszlevelek, leírások szólnak, hanem a 19. században megkezdett Duna-mappáció kézi festésű térképei, melyeket az Országos Levéltár őriz a hozzájuk kapcsolt leírásokkal együtt. A bécsi udvarnak sikerült megnyernie a magyar földbirtokosokat is, azzal biztatva őket, hogy a töltésekkel ármentesített területen kialakíthatják majorsági gazdálkodásukat és részesülhetnek a búzakonjunktúra hasznából. Csak a 19. század közepétől sikerült újabb, most már árvíz esetén lezúduló nagyobb víztömeg befogadására kialakított, szélesebb hullámtér hagyásával, magasabb gátak építésével az ártérből búzatermelő szántókat kialakítani, de úgy látszik, nem egyszer s mindenkorra. Napjainkban a vízgyűjtőkön végzett lelkiismeretlen erdőirtások következtében annyira megnőtt az egy időegységben lezúduló víztömeg, hogy azt a gátak nem, vagy csak nehezen tudják a mederben megőrizni. A töltések magasításával nem oldódhat meg a kérdés. Több millió forintba kerül a magas gátak közé szorított folyóba a mellékvizek áttemelése, a belvizek átszivattyúzása arról a nehezen megvédett területről, ahol aztán egy hónap múltán már az aszály pusztít. Kézenfekvő, hogy e költségesen védett és ezért alacsony aranykorona értékű földeket ki kell venni a szántóföldi művelésből, s az egykori árterületen a régiiek gazdálkodását kell felújítani. Az öntözött legelőket, a halastavakat, a nagy keresletnek örvendő nád termelését, az állattartást és a gyümölcsfás erdőket. Számos Tisza menti falu, falvak társulása már komoly eredményeket ért el ezen a téren, legszebb reményeink szerint egy egészen új Vásárhelyi-

tervben helyet fog kapni ez az ősi, egyben környezetbarát és korszerű gazdálkodás. Hiszen évszázadok tapasztalata alakította ki ezt.

Takács Károly, egy fiatal régész-történész kutatásai alapján, valamint számos, régi kutatás eredményeinek újraértékelése segítségével, joggal tételezzük fel azt, hogy a vizek ilyen kifinomult kezelése nem szorítkozott az árterületekre. A Tóközben és a Duna mentén folytatott ásatások olyan csatornarendszert sejtetnek, mely az ármentes, a régi nyelvünkben a *mezőkön* folytatott vízgazdálkodásra utalnak. Az erdélyi Mezőség halastavairól már Sztripszky Híador 1908-ban könyvet írt, és számos, hasonló, mezőségi területen létezett halastóról tudunk az ország más területeiről is. Egy eddig alig ismert gazdálkodási ágra derül ezzel mostanában fény. Ez is cáfolja azt a hazai és külföldi, magyarokról szóló képet, miszerint őseink rabló nomádok voltak, akik nem termeltek, csak elragadták a meghódított népek békés munkájával termelt javakat. Ezt már a nyelvtudomány, a régészet és a korabeli híradások alapos elemzése ugyan megcáfolta, a kép mégsem változott. Most ehhez hozzátehetjük a régiek vízkezelési tudományát is – amit a néphagyomány és történeti források is megőriztek számunkra.

A régiek életéről, bölcsességéről szóló néphagyomány tudománya, a néprajz így lehet a jövő építését segítő tapasztalatok gyűjteménye, egyéni és nemzeti megmaradásunk záloga.

ANDRÁSFALVY BERTALAN

Tápé művészei

Voltaképpen népművészeink ők. Csakhát nem akaródzik magamhoz engedni ezt az 1940–1950-es évek fordulóján keletkezett műszót. Akkor sem, ha fél évszázad alatt jócskán meggyökeresedett nálunk is. Magyarázkodás nélkül hadd nevezzem őket művészeknek, Tápé művészeinek.

Ács György – a tápaiak ajkán Babám Gyurka bácsi – 1954-ben kapta meg a Népművészet Mestere címet. Tehát a legelsőik között, hiszen eme díjat egy évvel előtte, 1953-ban alapították (szovjet mintára) nálunk is. Szó ami szó, egyre többen kapták meg a szépen csillogó érmet, s viselték jeles alkalmakkor. Ács Gyurka bácsi a románoktól tanulta az ugrós-dobbantós táncok családjába tartozó férfitáncot, amikor tutajeresztő volt. Valahol Szolnok táján vették át a magyar tutajosok a románoktól a leúsztatott fát és ott, a közeli kocsmában afféle áldomást ittak. Egy ilyen vigasságban leste le a románok lábáról a mi Babám Gyurka bátyánk a néki nagyon tetsző *oláhost*. Hol itt, hol ott járta is ökelme, de csak lagzikban, mert hogy nálunk magyar ember egymagában sem, csoportosan sem ugrabugrál kocsmában, légyen is bármilyen nagy a kedve. Mivel az *oláhos* – tápaiasabban *olajos* – marsoló ütemre való tánc, nemsokára a tápaiak meg éppen tőle tanulták el és járták – s már nemcsak férfiak, hanem asszonyok is. Ács György alacsony, zömök ember volt és kiváltképp jól állt néki az *olajos*, amihez olykor éppúgy kurjantott: Hej, hopp! – mint ahogyan látta-hallotta a románoktól. Különleges táncára egy lakodalomban figyelt föl Waldmann József. Hamarosan meghívta az akkori tápei népi együttesbe, ahol Török Józseffel együtt összeállítottak számára egy tánccsokrot. Hogy Gulyás Mária néni, a szintén táncos kedvű feleség meg ne sértődjön, Gyurka bácsi tánca végére egy csárdást is szerkesztettek, s így lettek egyszeriben híres táncosai az öreg halászó és gyékényszövő falunak. Napjainkban szinte nincs olyan magyar hagyományörző folklór együttes, amelyben ne ismernék a *tápai olájost*, mint ahogyan

járják a szintén Tápéről indult *darudöbögőst* is. Nemrég egy kis füzet jelent meg Felföldi László és Gombos András munkájaként, amely Ács Györgyéről szól, s amelyben képet kapunk Tápé hagyományos néptáncművészetéről is.

Kónya György a furulya szerelme, művésze. Ásotthalmán legeltette keresztanyja teheneit és unalmában faragott ecetfa ágából egy hatlyukú *pikulát*. Aztán, hogy szépen szól, többet is faragott, miközben sok-sok dalt fúj ki belőlük. Sajátos cifrázásaira a szakemberek is azt mondják: olyan *könyagyurkás*, csudaszép! Gyuri bácsi citerán is játszik, s mint zenészt hívta Török József a tápai pávakörbe. És Gyuri bácsi boldogan ment, hóna alá vette maga készítette citerájával és a belső zsebbe csúsztatott – szintén maga faragta – *pikulájával*. Kezdetben csak citerázott, később a *pikulával* állt a *citurabanda* elé, s lett zenekarvezető. Török József kérésére egy pikulás dalcsokot adott elő egy fellépésen, hatalmas sikerrel. Attól fogva szerepelt önállóan is, de a *citurásokhoz* is hű maradt: egyszer hol citerázott, máskor meg pikulált. Művészetére Olsvai Imre zenetudós, Vásárhelyi László és Pesovár Ernő néptánc-koreográfusok is hamar fölfigyeltek. Innen már egyenes út vezetett számára a hivatalos elismeréshez, s lett az 1980-as évek Tápéjának hangszeres népművésze. Nemrég pedig szülőfaluja adományozott neki Tápéért érmet, éppen kilencvenedik születésnapján.

Kiss Lászlónét tápai kedveskedő nevéen Szörző Mariskának, egyszerűbben Szösztinek szólítják, aként emlegetik. Mert hogy erre érti a hozzá szólást. Mariska, mint egykorú kis tápai lánycimborái, „gyékénybe született” vagyis sokadízigen való fölmenői is gyékényeztek: *szödték, hámizták, selymőzték, sodrották, hasították*, majd *szötték és fonták*, mert „a gyékényből éltünk mink is, mint a többi tápai családok” – mondotta. Akik a szegedi Alkotóházban előfordultak már, jól ismerhetik Mariskát és remek gyékénykészítményeit. S lám, ami késik, nem múlik: Mariska Tápé ősi foglalkozásából mesterien remekelt és lett immáron Tápé harmadik népművésze. Okkal és joggal tölt el a büszkeség és a boldogság, hiszen Tápé három kiváló alkotót adott a magyar népművészetnek.

Nagy Józsefné nagymamájától tanulta a gyékény hagyományos földolgozását, édesanyjától pedig a gyékényből való művészkedést sajátította el. Csodálatos figuráinak a „gyékényszobrászat” neve terjedt el.

Amíg Ács György az *olájossal*, Kónya György sajátos furulyajátékával jeleskedtek/jeleskednek, addig Kiss Lászlóné és Nagy Józsefné a gyékényezést emelték a népi művészet, illetőleg az iparművészet nemes rangjára. Innen is, hogy: Szeged (csak azért is) híres város, mert Tápéval határos...

Ez mind csodálatos és nagyszerű, de (kérddezhetné bárki): van-e utánpótlás? Akadozva kerekednek papírra a gondolataim, de nekilendülök a válasznak: van. A hagyományörző együttesben fiatalok is járják a *darudöbögőst* és az *olájost*, közöttük van egy-két jó lábú, még sokra vihetik. Török József a hetvenes években a Béres János nevével fémjelzett furulyaiskolán tanított citerázni és furulyázni tíz fiatalt. Azok ma is szépen játszanak, igaz, nem az együttesben, hanem otthon, hogy gyermekeiket is megtanítsák muzsikálni. Akár az immáron szülőkké lett egykori Török-növendékekből, vagy azok gyermekeiből egyszer majd csak „kiugrik” egy-két hangszeres, netán egy ifjú tápai hangszeres „banda”. Ebben bizton reménykedem. A gyékényezést „ősi jogan” már csak egy-két idősebb asszony műveli Tápén. Naponta csinálja viszont az Alkotóházban Kiss Lászlóné, aki szívesen tanítja akár a szövést, akár a fonást. Ehhez társul, hogy a tápai kultúrházban nemsokára újraindul Nagy Józsefné vezetésével – a ház fölújítása miatt most szünetelő – gyékényező szakkör, amelyben középkorúakkal együtt sok fiatal gyékényez: szönek, fonnak, sőt kedvelik a „gyékényszobrászatot” is. Utóbbiak ajándék gyanánt készülnek, és örömet leli benne a készítő és a megajándékozott is.

Tápé művészei – szól a cím felénk, hozzánk, rólunk. Ám ahhoz, hogy akár a hangszeres játékok szeretete, akár a gyékényezés soha meg ne szakadhasson, mindent meg kell tennünk Tápén, fejet hajtva az ősök kenyérkereső munkája, olykor tisztos szórakozási szokásai előtt.

IFJ. LELE JÓZSEF

Adatok a reformkori Magyarország báltörténetéhez (1831–1843)

A társasági élet egyik legkedveltebb szórakozási formája – mint tudjuk – a római Saturnáliák ünnepének továbbéléseként Itáliából terjedt el Európában. A szinte minden európai ország nyelvében megtalálható „bál” szó is innen származtatható.

A legkorábbi bálokat XII. Lajos tiszteletére rendezték Milánóban, majd 1389-ben Amiens-ben VI. Károly és Bajor Gizella esküvője alkalmával. Ezek már nagy, nyilvános táncmultságok voltak.¹ Az álarc viselésének kezdete ugyancsak Itáliához kötődik. A híres „divatiktáló”, Medici Katalin a nők feszes, kényelmetlen ruházatán „könnyítendő”, mélyen kivágott estélyit hozott divatba. A dekoltaázs ellensúlyozásaként ő használt először „álorcát”.

A reformáció terjedésének első évszázadaiban több országban tilalmas volt a tánc, de később – különösen a 19. század elejétől – újra a legnépszerűbb szórakozási alkalmommá vált Európá-szerte.

Hazánkban a „bál” szó első okleveles említése 1673-ból való: „[...] Bálra, azaz, az ő Testüknek bujaságára s veszendő pompára költekeznek [...]”² Így rótták meg a fényes báli öltözetet áldozó atyánkfiai a régiek.

A reformkori Magyarországon már valóságos „tánccláz” uralkodott. Erről szinte valamennyi városunk jegyzőkönyvei, s a korabeli népszerű folyóiratok tudósításai is tanúskodnak. A tánc fontos, rangos társadalmi eseménynek számított. A városok vezetői is közreműködtek a szervezésében. Elég csak Debrecen 1831-évbéli jegyzőkönyvéből idéznünk:

„Szenátor Miklóssy Ferenc Úr kineveztetik, hogy a Bálokra mint Comissárius légyen felvigyázattal, hogy a jó rend és illendőség megtartasson, a Tánczok Nemei jó renddel menjenek, különös figyelmet fordítván arra, hogy ezen népes Mező Városban a Nemzeti Táncz is a maga díszéhez, s méltóságához képest elő jöjjön, valamint arra is, hogy az eledelek jól elkészítve és tisztán, a borok a magok tisztaságába és igaz mértékébe, s a kiszabott áron adassanak a vendégeknek.”³

Felfigyeltek a céhek által szervezett bálokra is. 1836 farsangján a bálokra nem kisebb „méltóság” ügyelt, mint a főkapitány és szenátor Komlóssy Dániel. Ezt jelentette: „A helybéli céhek midőn ilyenkor Farsang idején külön Bálokat tartanak, vendégeiktől mesterséges módokon kisebb nagyobb Summákat szoktak a helyszinén kívánni és bévenni.”⁴ A tanács kivizsgálta az ügyet, s megállapította: ez az „illetlenség” csakugyan tapasztaltatott. Az elmarasztalás sem maradt el.

A reformkori Pest-Budán Mátray Gábor, az ismert zenei szakíró által szerkesztett – s különösen a nők körében kedvelt – folyóirat, a *Honművész* rendszeresen tudósított a jelesebb hazai bálokról. Szinte valamennyi nagyobb városunkra kiterjedt figyelmük. Legtöbb táncmultságon érvényesült Széchenyi Istvánnak – akit Kossuth a kuruc álmok

fényes istenségének nevezett – az az óhaja, hogy terjesszék a magyar táncot, a magyar viseletet.

1833-ban a *Virágok ünnepe* címmel a pesti városi táncteremben hirdetett bálról örömmel írják, hogy még a beléptijegy is magyar nyelvű. A termet Tischer Péter cukrász-sütőmester termékei díszítették. A multság magyar zenével kezdődött, majd német keringőkkel folytatódott. Az est fénypontjaként a magyar dudás szereplését emelték ki: „Nemzeti dudásunk kényesen tartá maga előtt kecskefejű dudáját, midőn a dudás galoppot az egész zenekar kíséretével fél óráig fujta.”⁵

A városi táncterem mellett Pest-Budán és másutt is gyakran rendeztek bálakat a vendégfogadókban, így 1834-ben a pesti Hét Választóhoz címzettben, ahol Kostyál Pál „jeles magyar tánczával” óriási sikert aratott. Aradon hat táncospár magyar táncát többször is visszatapsolta a lelkes közönség. „Lassut és forgatóst lejtének.”⁶

A tánc megbecsültségére jellemző az, hogy a *Honművész* II. évfolyam 5. számában az ország ünnepelt költője, Garay János értekezését olvashatjuk: „A Nemzeti táncz épolly alkotó része a nemzetnek, mint a nyelve, a dalai, a muzsikája, az öltözete, a törvénye. Amelly nemzet ezekkel már nem bir, az nem nemzet, hanem csak néptömeg...” Szerinte a tánc a nemzeti karakter legjobb kifejezője. A legrégebb táncainkat így írta le: 1. *Toborzó*. (Táborzó vagy vitézi vagy verbunkos) „férjfiui méltósággal tánczoltatik, ezt járta Kinizsi Pál a kenyérmezei diadal után.” 2. *Friss magyar vagy lejtős*. Ez váltja fel a méltóságos lassút. „Annyira eredeti friss nótáink stilusa, hogy más nemzeteknél nem találhatjuk. Ezt a lejtöst mutatta be az Udvarnál Posonban, 1572-ben Rudolf koronázásán Balassa Bálint, [...] melly itt az elsőséget nyere el.” 3. *Süveg tánc*. 4. *Vánkos tánc*. 5. *Lapoczka tánc*. 6. *Gombostü tánc*. 7. *Farkas tánc*. 8. *Palotás*.⁷

A *palotást* már az 1800-as évek elejétől divat volt táncolni. *Lassú magyarral* kezdték a multságot, amelyet egyszerre jártak körbe a teremben, mindenki a párjával. A neve onnan ered, hogy az egész palota (királyi) együtt táncolta. 1834-ben felvetették, hogy itt volna az ideje újra divatba hozni, s minden multságot ezzel kezdeni.⁸

A szatmári bálról – január 22-én – fontosnak tartotta a tudósító ezeket közölni: „Dicséretekre legyen mondva, hogy a »Három a táncz« szólások közt Nemzeti Magyar is jártak, még pedig valódi tüzze, melly az Uj Magyarok által láb alá huzott érzelő Dalokkal vegyülni látszott.”⁹

1836-ban megemlékeztek a Füreden rendezett Anna-bálról, melyen a rossz idő ellenére közel háromszázan jelentek meg. Nagy sikert aratott az 50 pár által bemutatott *csere-keringő* (a cottillon). Az este végén tűzijáték is szórakoztatta a közönséget.

Ugyanez évben november 20-án tartották meg Debrecenben a Katalin-napi táncmulatságot. A Fehér Ló nevű vendégfogadó új haszonbérője – akinek a gyors székér létesülését is köszönheti városunk – azon igyekszik, hogy a vendégfogadót virággzóvá, s majd a farsangi bálakat is kellemesekké tegye. „Egy váltó forint bemeneti ár mellett – noha a kijövetel sokkal többbe került – vigan tölthette kiki ezen első báli estvét, mellyen a táncosok talpviszketegségét Boka Károly, ismeretes barna hangász bandánk ügyes vezére érzéssel játszva ingerlé és csillapítá.”¹⁰

Boka Károly később országos híré lett, különösen azután, hogy lányát a leghíresebb pesti primás, Patikárius Ferkó vette feleségül. Boka legnevesebb pártfogója Ibrányi Ferenc, szabolcsi földbirtokos volt. Kettejük nevéhez fűződnek olyan ma is ismert dalok, mint a *Debrecenbe kéne menni...*; a *Káka tövén költ a ruca...*; a *Bíró uram, bíró uram...*

Sátoraljaújhelyen a városi kórház javára tartottak szeptember 1-jén jótékonyági bált. A vármegyeháza nagytermében a bálózók igen szép összeget, 1207 forintot táncoltak össze.¹¹

1837. július 15-éről szép tudósítást olvashatunk Bajáról, a Lövész Egylet báljáról, ahová a katonatisztek mellett a nemesek és a jelesebb polgárok is hivatalosak voltak. A férfiak egy virágfüzérrel és egy nyereségyes sorsjeggyel ajándékozták meg a hölgyeket. A sorsjeggyel himzvéseket lehetett nyerni. A szépnem fehér ruhában jelent meg, mellükön kertirózsa-bokrétával. A bálteremben a Hardegg-ezredbeli zenekar, a kertben pedig egyiptomi muzsikások játszottak.¹²

Július 22-én Vácott, az Arany Szarvas nevű fogadóban Anna-bált rendeztek. Augusztusban a pest-budai Nemzeti Szalont *hatos magyar tánc*cal nyitották meg, amelyet Szőlőssi nevű híres táncmester tanított be, Rózsavölgyi Márk – a reformkor ünnepeit zenészerzőjének – muzsikájára. A magyaros ruhákat Miklovics József pesti szabó céhmester készítette. „Óriási sikert aratott a Hetényi és a Hubenayné kettős táncza is.”¹³

November 5-én a pesti redutteremben rendeztek „álorczásbált”. November 25-én Szombathelyen a vármegyeháza nagyobbik termében a Honi Nyelvet Terjesztő Választmány segítségével rendeztek táncmulatságot.

1838-ban az első bált január 7-én a pesti redut teremben tartotta az Asszony Egyesület. Céljuk a szegények megsegítése volt. Az éjfél táncszünetben a beadott, felajánlott értékes tárgyakat sorsolták ki. Ugyanis az egyforintos belépőjegy mellé mindenki kapott egy-egy „sorscédulát” is.¹⁴

Az első pest-budai álarcosbált január 14-én szervezte a Pest-Budai Hangász Egyesület. Ezután szinte a hét minden napján lehetett bálozni. A Hét Választóhoz címzett vendégfogadó január 17-től február 21-ig minden szerdán várta a táncolni vágyókat.

Budán a reduttermekben a bérlő, Nötze úr a farsang idején minden csütörtökön hirdetett „álorczásbálokat”, az utolsót február 22-én. A Fácánhoz címzett fogadó teremben keddenként táncolhattak¹⁵

A pesti redutteremben tartott első (1838. évi) bálról azt írta a tudósító, hogy szép számú közönség gyűlt össze, bár a szépnemből többen is jöhettek volna. A ruhákról ezt olvashatjuk: „Világos, egyszerű selyem és atlasz, könnyű szövétű vállkendőkkel, gyöngyökkel és arany-ékszerekkel. Fejen a virágon kívül semmi ékszert nem viseltek.”¹⁶

Éjfélkor itt is „csinos, mindenféle tárgyakat” sorsoltak ki. A hangászkar „Zöhls Ur” vezényletével a következő műveket játszotta: 1. Lahner *Hymen innepe, Amor szárnyai* és a *Tavaszi virágok* című keringőket, 2. Strauss *Bankettkeringőit*, 3. Morelly *Harcjáték s áldomás keringőit*, 4. Cachusha *Galoppját*, 5. G. G. *Négy véralakat* című keringőit, 6. Zöhls *Barátság* és *Eliza* című keringőit.¹⁷

Január 21-én Pesten a Törvényhallgató Fiatalság bálja „fényre, pompára s népességének kitűnőségére fölül haladt minden eddigi teremben adottakat. A felvezető lépcső piros-fehér-zöld posztóval vala bé vonva, s itt a vármegye huszárjai állnak őrt.”¹⁸ Zöhls zenekara *magyar tánc*cal kezdett, s a szünet utáni folytatásban is „12 ifjú jelesen járta el Nemzeti Tánczunkat.” Kedveltek voltak a Strauss, Lahner, Morelly és Hess „jogászkeringői”, ezeket többször is visszatapsolták. A táncrendet magyar nyelven, három színű finom papíron jelentették meg.

A január 17-i egrí kaszinóbálra a nagy „hófuvatag” miatt a messzi, három-négy vármegyéből most csak kevesen mertek eljönni. A tudósító örömmel állapította meg, hogy a túlságos fényűzés csökkenőben, az egyszerű kezd mindenben kedves lenni. „Végre valahára a legtöbben sarkantus csizmában jelentek meg. A nemzeti tánc sem maradt el, melyet a cipőtlenek könnyen s kellemmel párosult mesterséggel adtak elő. Álorczás kevés, s említést sem érdemlő öltözetben jelent meg. A hangászkar türehető, de többnyire régi keringőket játszott. Örömmel tapasztaltuk a sokra oly káros következtű »vágató« (galopp) elmaradását.”¹⁹

A szegedi Kaszinó Egylet január 14-i báljának sikerét féltették a két láb magasságú hótól. Ennek ellenére nagy számú közönség érkezett. „A tündérelig világított teremben szépeinkből alkotott virágkoszorút láttunk.” A lányok mellőzték a hiú csillogást, kellemes egyszerűséggel öltöztek. Strauss, Lahner, Tirnauer keringőit, s az utóbbi „vágatóját” (galopp) közelégülésre játszotta az egyesület által támogatott zenekar. „A mulatság osztatlan s köz s szerfelett vidám volt, így nem csoda hogy hajnalig tarta.”²⁰

A pesti Nemzeti Kaszinó január 27-i bálján 60 pár táncolta a nyitót. A hölgyek fehér, egyszerű köntösökben, amelyek ráncba szedettek valának, a férfiak fekete ruhában, fehér mellényben. Éjfél után nyolc kiváló táncospár eljárta a francia „ellentáncot”.²¹

Nagyszombatban már a 18. táncmulatságot tartották az 1838. esztendő farsangján. Az elsőt a vármegye nagytermében, jótékonyági bálként, a „dologház” felépítéséért.

Ungváron január 21-én és 22-én a Magyar Korona dísztermében adtak táncmulatságot, amelyre még a szomszéd megye szépei is „eljönnek”. A helyi „barna hangászok”, akik híresek kiváló játékukról, most alulmúlták önmagukat. „Mindezt azonban némileg feledteté véülünk szépeinknek igen csinos köre, a kellemmel eljárt cottillon, mazur, keringő s a köztetszéssel fogadott magyar táncz, ami már ritkaság.”²²

Esztergomban február 6-án a kórház javára rendezett táncmulatságon annyira sokan „sereglettek össze”, hogy csak nagy szorongással lehetett kerengeni. A káptalani és városi egyesült zenekart nem győzte dicsérni a tudósító. „Maglehetős renddel ment végbe a vigalom. Jobbára rövid ujjú fehér ruha hullámozott, de kitűnt több magyar szabásu fehér szoknya is, fűzött mellénykével, ami igencsak helyeslendő.”²³

A budai ágostoni iskola javára hirdetett bálon mindössze 250-en jelentek meg, különösen kevés volt a „nő-személy”. Ugyanitt a Fácánhoz címzett fogadóba szintén kevés bálozó érkezett, pedig 1837-ben közel kilencszázan vigadtak itt. Február 20-án és előtte 8-án a két ezred kadétjainak bálján harmadfélezren voltak jelen. Katonazenekar muzsikált. „De fájdalom – sóhajtott fel a tudósító – hogy a most divatozó parfüm sokaknak orrát facsará.”²⁴

Várpalotán február 15-én a dühöngő hóvihar miatt kevesen jöhettek el. *Magyar tánc* itt is volt a keringők mellett, de a zene gyengének ítéltetett, ugyanis a rossz idő miatt a fejevári hangászok nem érkeztek meg.

Vácott február 26-án a Szarvas vendéglőben tartottak jótékonyági bált. A tizenkét tagú pesti zenekar igen jól játszott a közel 300 főnyi táncosnak. A bevételt, 93 ezüstforintot, a váci szegények javára ajánlották fel. A bál fénypontja volt, hogy két „kedves táncosné ügyes magyar tánczsal elégité ki a nézők várakozását.”²⁵

Egerben február 21-én a közönség friss *magyar táncban* is gyönyörködhetett. A pesti árvizkárosultak megsegítésére több városban szerveztek bálakat. Így április 19-én Pécsen, 16-án Tordán, ahol a helybeli cigányzenekar a jótékonyágát kifejezván ingyen muzsikált. Kassán május 8-án ugyancsak nagy közönség bálozott: négyezer sorsjegy kelt el, a bevételt, 2137 forintot, küldték el a vízkárok enyhítésére. Vácott ugyanerre a célra június 11-én adtak táncmulatságot, Ráckeven pedig június 17-én.

A kor másik kedvelt folyóirata, a *Honderü* is adott báli tudósításokat. Így beszámolt az 1843. január 24-én a debreceni régi kaszinó termében adott táncmulatságról, ahol a hosszan tartó sáros idő miatt kevesebb vendég érkezett a szokásosnál. Annál népesebb volt a jogászok bálja – január 28-án – „amelyet a kitűnő, szép rend, s az ifjuságot ajánló szerénység jellemzé. A nemzeti küljelekkel diszített terem közepén élő virágok közt felállított szökőkút fölületén hatyu föcskendé a kellemes illatu kölnivizet. A vigalom csinos körtánczal kezdődék.”²⁶

A legszebb ruhájú hölgyeket név szerint is megnevezte, ugyanakkor hozzátette: a legszerényebb öltözetben Rhédey Nina grófkisasszony jelent meg, akinek családja ezidőben fáradozott a „Nőegyesület” létesítésén.

A reformkori Magyarország 22 városának tánccumulatásaira sikerült pillantást vetnünk a régi, megsárgult levéltári iratok, a kor népszerű „folyóirásai”, a *Honművész* és a *Honderü* segítségével. Valamennyi városunkban hatott Széchenyi István példája. Mind többen „parádéztak” nemzeti viseletünkben.

1831 és 1843 között nem akadt bál, ahol ne szólalt volna meg nemzeti zenénk, melyre mind szívesebben táncoltak, mulattak. A nemzeti érzés más külső jelei is mind gyakrabban mutatkoztak meg: a három színünk uralkodott a báltermek díszítésében. Legerősebben éppen az 1838-as jogászbálon, s nem véletlenül, hiszen a közelgő forradalom kovászai éppen a jurátusok voltak. Ezen a bálon még a felvezető lépcsőt is piros-fehérezöld színű posztóval fedték be. A táncrendek, a báli belépőjegyek nyelve is magyar lett.

A keringők és a többi idegen táncok egyeduralmát mindinkább megtörte a nemzeti tánc: a *verbunk*, a *palotás*, a *lassú* és *lejtős* (*friss*).

A reformkori bálók igen gyakran a jótékonyság jegyében folytak országszerte. Nemcsak az árvízkárosultakat segítették, de új középületek, intézmények – kórház, szegényház, dologház – építését, s magyar nyelvünk terjesztését is.

A bálók éjféltáncszünetében már akkor is népszerűek és nagyon vártak voltak az ajándéksorsolások. A vendégeket sokféle itallal és étellel is kínálták, természetesen nem ingyen. Úgyhogy egy korabeli tudósító finom humorral meg is jegyezte: a beléptidíjnál sokkal többbe kerül a kilépés!

A reformkori tánccumulatások nagy közönséget vonzottak. Legnagyobb értékük talán mégis az, hogy a nemzeti érzés fejlődésének, megerősödésének fontos szinterei voltak. Mintegy érzelmi háttérét adták nemzeti függetlenségi vágyunk fokozódásának, amely aztán elvezetett történelmünk egyik legfényesebb napjához: 1848. március 15-éhez.

VARGA GÁBOR

Jegyzetek

1. Révai Nagy Lexikona II. k. Bp., 1911. 472.
2. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I. k. Bp., 1984. 226.
3. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, IV. A. 1011/a. 1831. XI. 19.
4. Uo. 1836. 768.
5. *Honművész* 1833. 19. sz. 154.
6. Uo. 1834. 5. sz. 37.
7. Garay János: A magyar táncz történetileg. *Honművész* 1834. 5. sz. 35.
8. *Honművész* 1834. 8. sz. 51.
9. Uo. 1836. 168.
10. Uo. 768.
11. Uo. 800.
12. Uo. 1837. 504.
13. Uo. 1838. 8.
14. Uo. 16.
15. Uo. 550.
16. Uo. 671.

17. Uo. 63.
18. Uo. 71–72.
19. Uo. 24.
20. Uo. 726.
21. Uo. 86–87.
22. Uo. 88.
23. Uo. 120.
24. Uo. 128.
25. *Honderü* 1843. 214.

Film és levéltári adatok Sobri Jóskáról

2002-ben Novák Emil rendező játékfilmet forgatott Sobri Jóskáról, az 1830-as évek híres-hírhedt bakonyi betyárjáról. A főszerepet Szarvas Attila játszotta, az alvezért Milfajt Ferkót Eperjes Károly, a pandúrparancsnokot Szőke András alakította. A *Sobri* címet és az *Egy bakonyi betyár legendája...* alcímet viselő film premierje 2002. december 9-én volt Budapesten.

A bemutató után nem sokkal, 2003. február 27-ei keltezéssel levelet kaptunk Lovásziból Tóth Sándortól, amelyhez írója két levéltári dokumentumot mellékel. Az alábbiakban ezeket közöljük.

A SZERK.

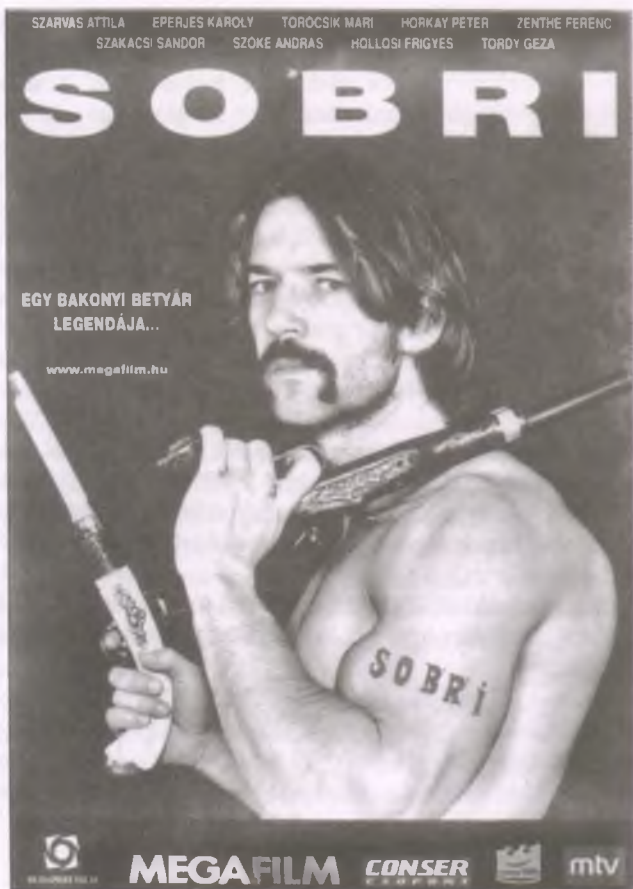
*

Igen Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Most, hogy a Sobri című film bemutatásra került, itt Zalában elég gyengének találtam a kritika szerint, én nem láttam. Ennek kapcsán elővettem 15 év előtti jegyzeteimet, mivel két olyan adatom is van, amelyeket az általam elég jól ismert „betyáirodalom” még sehol sem említett.

E lap hátán olvasható a Vas megyei alispán átirata a Zala megyei alispánhoz arról, hogy 3 pénzsóvár körmendi fiatalember hajlandó beállni álbetyárnak a kítűzött vérdíjak elnyerése céljából. Ez meg is történhetett, mert ezután már üldözőiket nem tudták lerázni Sobriék. Október 18-án a Sümeg melletti Megyeren egyik társát a pandúrok lelőtték, Sobri a cifraszűrét is ott hagyva el tudott menekülni. December 11-én a keszthelyi majorban ugyancsak mindenüket hátrahagyva tudtak elmenekülni a katonaság elől. Társuk, Milfajt Ferenc decemberben került hurokra és 24-én kivégezték stb. Ez nem lehetett véletlen.

A másik: a mellékelt ítéletben 1837. május 22-én még „csavargásban lévőknek” mondják Sobrit (tehát Lápa-főnél nem biztos, hogy Sobri lötte fejbe magát). Az alispáni iratok között találtam olyan iratot, hogy a Helytartótanács nem tartja bizonyítottnak Sobri halálát, ezért nem hajlandó a kítűzött vérdíjakat kifizetni, még 1837. augusztusban sem!

Információim szerint Ön a Néprajzi Hírek című lap főszerkesztője. Kérem, ha érdekesnek találja, közölje le a két adatot, nem várok érte semmiféle ellenszolgáltatást. (Esetleg juttassa el az Ethnographia szerkesztőségébe.)

Azt nem tudom, hogy a Sobri című film hogyan végződik, de olvastam: nem kizárható, hogy Sobri elmenekült Lápafőnél. A Néprajzi Lexikon is közöl téves adatot, hogy felakasztották volna, de erre semmiféle adat nincs!

Lovászi, 2003. február 27.

Kiváló tisztelettel és szívélyes üdvözlettel:

Tóth Sándor

Mellékelem Bertha Ignác Vas megyei alispán levelét és Mészáros–Retse Marci–Fűmag betyár ítéletének részletét.

Tekéntetes Első Al Ispán Ur! [Zala megye alispánjához íródott]

Ezen Tekéntetes N. Vas Vármegyei Körmendi Mező Városbeli három bátorszivű jó Birtokos, Ifjak legfőképpen a gonosztévő rablók elfogásaért vagy az életből leendő Kivégzéséért megajánlott jutalom elnyerése kívánságától felgerjedvén ama hires Sobri Rablónak s Társainak elfogásokra magokat elszánván, céljok végrehajtására minden reájok következhető elejbök terjesztett veszedelmes következéseket megvetvén utnak eredtek, s ön életek kockáztatásával, ha a szükség úgy hozná magával Siványi élet tettetésével, és társaságokban szinlett beállással is fel tett szándékokat végre hajtani sietnek. Ambátor ugyan nékiek minden roszt tett vagy rablás elkövetése általam keményen tiltatott, és a józan s jámbor magok viselete olly jegyzéssel szivökre köttetett hogy általok elkövetendő gonosz cselekedetek büntetésétől ezen szándék őket felmenteni nem fogja, ha mindazonáltal ártatlanul befogatnának, Tettes' Első Al Ispán Urat említetteknek személyes leírások 1/2 alatti közlése mellett hivatalosan kérem, hogy azokat, ha személyes leírások erejével valóságossan azoknak lenni megösmertetnének ezen szándékok könnyebítésére szolgálván büntetés nélkül bocsájtatni méltóztassék. Ki egyéberánt jóvöltiban ajánlott tellyes tisztelettel vagyok
Tekéntetes Első Al Ispánnak

Szombathelyen Sz. Mihály Hava 3án '836.

Alázatos Szolgája
Bertha Ignác mp.
Első Al Ispán

1/2 Melléklet [személyleírások]:

Horváth Ferencz Körmendi Polgár, és Szabó Mesternek fia

1-ső Horváth Ferencz, 20. Esztendős

Magas nyulánk egyenes termetű, Halavány képű, bátor tekintetű, Fekete szemű, Gesztenye színű, nyirett haju, és hasonló szemöldökű, Egyenes orru, Bajsza most pelyhedzik

2-ik Papp Ferentz, 22. Esztendős

Közép termetű, Kékszemű, Szölke nyirett haju, szölke szemöldökű, Vonyított Orru,

Bajsza most pelyhedzik

3-ik N: Hertelendy Mihály 32 Esztendős

Inkább alacsony mint közép termetű, Fekete nyirett haju, Fekete erős szemöldökű, Fekete Bajszu, Barna Szemű, egy kitsit hajlott Orru, Halvány hosszukás képű bátor tekintetű. Tek. szomszéd Veszprim és Zala Vgyék Alispányi Hivataloknak leendő megküldése végett hivatalosan a Tek. Első Al Ispány Urnak

Szombathely, 30. Aug. 1836.

Dienes Gábor mp. Feő Szlga Biró

(A Zala megyei Alispán elfogadta és ajánlotta a fő bírónak támogatásra az ügyet.)
Exp. 8-a Sept. '836.

Retse–Mészáros–Kis Jantsi mégis Karalábi vagy Fümag bünpere 1837. Máj. 22.

1837-ik esztendei Május hónap 22 napján, délután ötödfél óraker Z-Egerszegi T. N. Zala Vgyei m. Városban az alul irtt Elülülő Kerkápoly István tisztelt Zala Vgyének 2-k all Ispánnya, Skublits József, Nagy Antal, Csillagh Lajos, Fábíán István, Farkas András Tábla Birák öszve ülven, és vasban álló Retse, vagy Mészáros Márton, tsuf névvel Kis Jantsi, vagy Fümag, mégis Karalábi fegyveres utonálló, és rabló ellen, mint a közbátorságot, és csendességet háborító ellen nyomban ítélő Törvényt tartván, – mindenek előtt azon K. K. Parantsolatok, és utasítások, mellyek nyomban ítélő Törvény érdemében T. N. Vgyéhez érkeztek, megtartatni rendeltettek, rendre fölolvastattak, azután a raboskodó gonosz tetteinek története következendöképp adatott elől:

Miképpen tudni illik, Retse Márton Rab személy Karmatsi, ezen N. Megyei Helységbeli születésű, előbb több helyeken szolgálatban lévén, s e közben magát tolvajssággal czégérezvén, s jelesen a mult 1834 eszt.-ben Bögötén volt Kanászi szolgálattya ideje alatt Zádori akkori helység Kanásza, és Türjén felakasztott Sinori [?] Társaságába az Ujmajor beli Juhásznak [2. old.] sörtvéseit ellopván, miután szolgálattya helyéről lett elszökése által magát a bosszu álló Törvény kezétül kimentette volna, ezután mint megrogzött indulatu, és gonosztévő magát csavargásnak adván, azon rettentő Rabló Társaságnak egyik fő tagjává avatta bé, melly a közelebbi időben ezen, és több szomszéd Vgyéknek rettentésére öszve alakulván, a már N. Veszprém Vgyében Nyomban ítélő Törvény utján kivégeztetett Milfeit Ferkó, és még csavargásban lévő [!] Sobri Jósi hires gonosz tévök vezérlése alatt, részint maga, részint befogattatott Társai által meg vallott, részint végre Tanuk által bebizonyittandó utonállásokat leg rettentőbb felfegyverkezési készülettel, minden ezen körben, a N. Vgyének részéről ellenek tett rendelések, és a köz bátorság védelmére megkivántatott költséges óvási intézkedéseknek daczára hallatlan vakmerőséggel, fortéllyal elkövetni, és rablásaiknak nagy mennyiségében egymásra sűrűn lett halmozásaival számos lakókat leg keseritőbb rettegésbe, kétségbe esésbe hozni bátorkodott, jelesen 1835-k és 1836-k esztendőkben a még akkor együtt lévő Milfeit Ferkó, és Sobri Jósi vezérlések alatt a Csurgoi ezen N. Megyei [3. old.] majorban lévő Juhászt annak agyon lövés által lett meggyilkolásával, s más ottan elkövetett kegyetlenkedésekkel, ugy a Karakói, és Hosszufalusi birkást, és Oszkói N. Vass Vgyei Hbeli Zsidót kirabolni, és az öket üldözöbe vett Felső Oszkói lakosokra visszalövdözni, innénd csavargások közben a Szergényi vágásban vélek öszve jött N. Veszpr. Vgyei Pandurokra hosszabb ideig reá lövdözni, ezután pedig midőn a nevezett zsván Bandának két vezérje magok közt meg nem egyezhetvén, egymástól elszakadtak volna, akkor velök lévő Retse Martzi Rabszemély is Sobri Jósi külön vezérlése alatt alakult egy más rabló társaságba állni, és ezzel Szöpötki Kortsmáros tulajdon békés lakó helyeikben ellent álhatatlan irtóztató erőszakkal való kirablásokban, mégis ezen csavargókat üldözö Somogy Vgyei Panduroknak Szakátsiban történt lefegyvereztetésében, és ezen Rabló tsoportnak Lápafőnél Tolna Vgyében a Dsidások által lett megtámadtatása alkalmával azokon ejtett sűrű lövéseivel példátlan dühösséggel való ellenszegülésekben fő szerepet játszani; ezen rablások után pedig Társai közül többen Törvényhatóságok kezébe jutván, ezen Rabszemély többi megmaradott társaival hol együtt, [4. old.] hol pedig elválva bujkáltt, s lappangott, legkissebb töredelmes meg téré indulattal nem viseltetvén, magát mind eddig meg nem adta, még a folyó hónap 17-én az üldözésre kimenő Benczur gyalogezredbéli, öt katonának, és egy ezen megyei Pandur által. [...]

Magyar Néprajzi Napok Észtországban

Kunkovács László fotóművész (saját bevallása szerint etnofotográfus) és Hoppál Mihály néprajzkutató fotókiállításának megnyitójával kezdődtek meg a tartui Észt Nemzeti Múzeumban a tallini Magyar Intézet által rendezett Magyar Néprajzi Napok (2003. április 2–4.).

Kunkovács *Magyar pásztorkultúra* című fotókiállítását a művész maga nyitotta meg, és rendhagyó módon végig is vezette a közönséget a 47 képből álló tárlaton, egyenként bemutatva a fotókon szereplő embereket, tárgyakat, állatokat. A jelenlevők megismerkedhettek Kunkovács „eurázsiai puszta-elméletével” is, bár a javarészt észtekből, komikból és udmurtokból álló helyi közönség arcán némi értetlenség tükröződött, amikor a kazahsztáni múltról beszélt a művész. A másik teremben Hoppál Mihály etnográfus különböző népek sámánjait bemutató fényképeit tekinthették meg az érdeklődők. Itt igazából azon volt a hangsúly, hogy április 23-án a szerző jelenlétében mutatták be a samanizmusról szóló könyvének észt nyelvű kiadását.

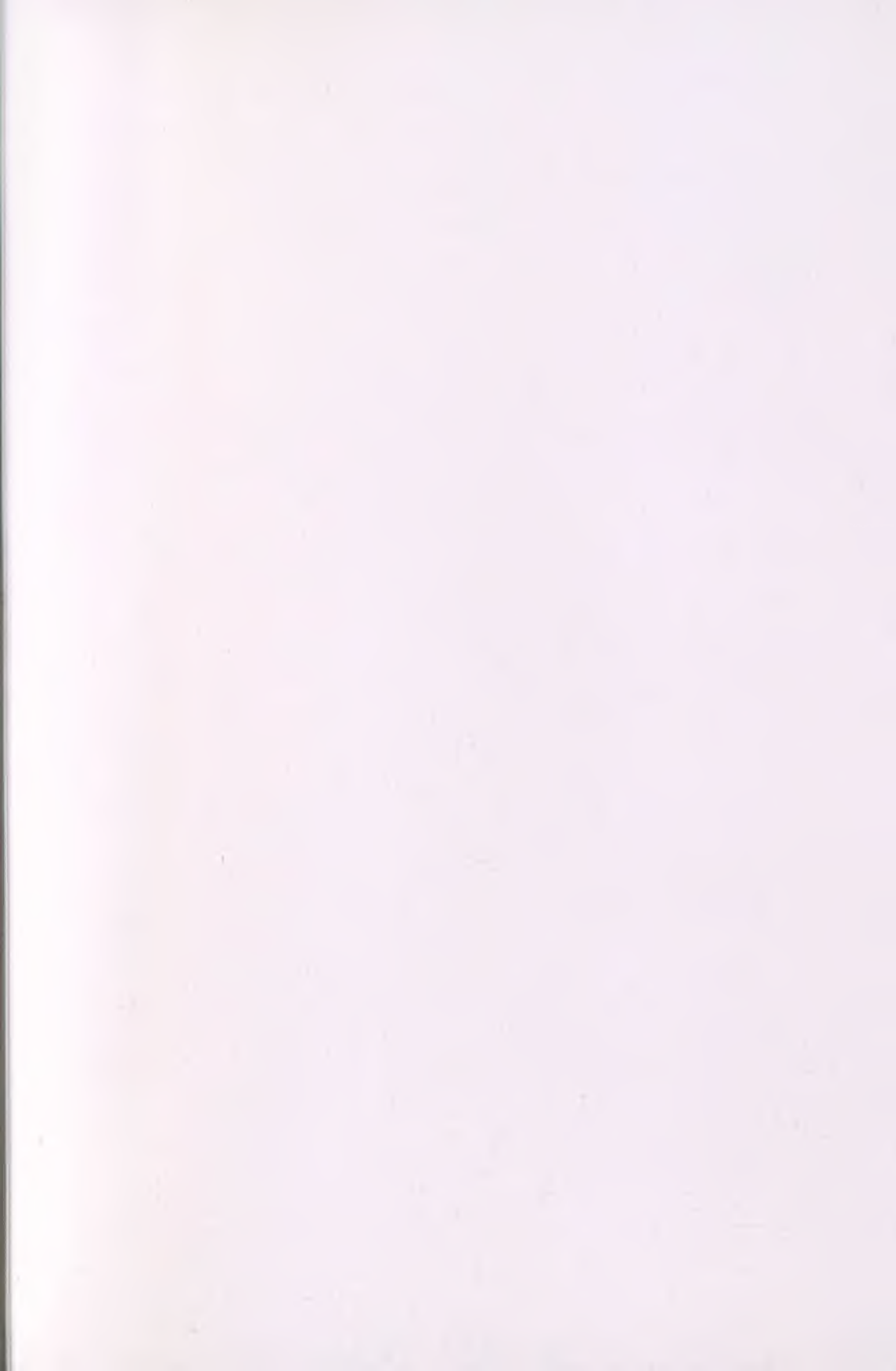
A megnyitót, valamint az egyetem Uralisztikai Tanszékén tartott előadásokat követően magyar néprajzi dokumentumfilmeket vetítettek a múzeumban, melyeket Tari János néprajzkutató előadása vezetett be. A rendező-operátor a magyar néprajzi filmezés történetéről beszélt, és a bemutatásra kerülő filmek forgatási kulisszatitkaiba is beavatta a jelenlevőket. Megtudhattuk például, hogy miként lehet kommunikálni egy udmurt tehénnel, ha a stábnak csak egy kamerája van, és a jelenetet többször is fel kell venni. A vetítés igen interaktívnak bizonyult, hiszen az első napon egymás után három, különböző kultúrák hitvilágáról szóló filmet is bemutattak: *Áldozati rítusok az udmurtoknál* (r.: Lehel László), *Búcsújárás* (r.: Tari János), mely a magyarországi búcsújárások történetét mutatta be mintegy száz évet felölelve, valamint a *Távoli templom* (r.: Tari János) című filmet, mely a makói ortodox zsidó közösség félszáz éves hányattatását, szétszóródását, majd újbóli egymásra találását követte nyomon. A közönség sorai-
ban majd’ mindegyik körből ültek érintettek, így az érdeklődők további kérdéseket tehettek föl nekik. A fazekasságról, tekerőkészítésről, népviseletről, bútorművességről, kalapkészítésről szóló filmek is igen nagy tetszést arattak, nemcsak tartalmuk, hanem technikai, kivitelezési minőségük miatt is, és a filmnyelvi humor nemzetköziséget bizonyította a sok mosolygó, fel-felnevető néző. A magyar kolóniának pedig hirtelen és egyöntetűen kellemes „Másfélmillió lépés Magyarországon” nosztalgija támadt.

Sajnos a közönségszervezés némi kívánnivalót hagyott maga után, és az eleinte ürességtől pangó termék csak azért teltek meg az előadás folyamán, mert egy kósza sms útján eljutott a hír a városba, és bizony erre felé elég gyorsan terjed az információ; egyetemi város, falusi hírssebesség. Érdeklődés tehát volt, és a filmekről lemaradt néprajz szakos hallgatók sajnálkozása, sőt, bosszankodása is elég őszintének tűnt utólag.

Csak néhány darab, ki nem rakott plakáton múltott az egész.

SÁG ZOLTÁN

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN

Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:

JÓZSEF HÁLA

H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Program
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.